VIGILIA

2012/11

Ottlik Géza és Örkény István centenáriuma

GUNDA-SZABÓ DÓRA: **Ottlik Géza Próza-poétikája**

HERNÁDI MÁRIA: **Idősíkok és álomleírások a Budában**

POMOGÁTS BÉLA: **Emlékezés Örkény Istvánra**

Féja Endre és Gömöri György tanulmányai

Jánosa Eszter, Kirilla Teréz, Vasadi Péter és Visky András versei

Beszélgetés Szabó T. Annával

Jókai Anna köszöntése

Yves Congar zsinati naplójából

LUKÁCS LÁSZLÓ: Úton 801

OTTLIK GÉZA ÉS ÖRKÉNY ISTVÁN CENTENÁRIUMA

GUNDA-SZABÓ DÓRA: Ottlik Géza Próza-poétikája. A *Próza* című kötet egy lehetséges újraolvasása 802
HERNÁDI MÁRIA: Idősíkok és álomleírások a *Buda*ban 812
POMOGÁTS BÉLA: Az abszurd mint történelmi krónika. Emlékezés Örkény Istvánra 818
VIDA KAMILLA: Sárkánybőr *(novella)* 823

SZÉP/ÍRÁS

VASADI PÉTER: Remény; Szép leszel; Sugalmazás *(versek)* 826
VISKY ANDRÁS: Mint a lovat *(vers)* 828
HALMAI TAMÁS: Angyalok kora; A kalligráfus története; A híd; Angyalok cselekedetei *(prózák)* 830
FÉJA ENDRE: Magányra ítélve. Juhász Gyula tanári éveiről *(tanulmány)* 833
KIRILLA TERÉZ: Arcok üvegen át *(vers)* 838
GÖMÖRI GYÖRGY: 1956: lengyel költők Picasso békegalambjáról *(esszé)* 840
JÁNOSA ESZTER: öregasszony; szökés; színeváltozás *(versek)* 843
GEDEON JÓZSEF: Magyar Téli Palota *(novella)* 845

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL: Szabó T. Annával 851

ZSINATI NAPLÓK

Yves Congar zsinati naplójából *(Martin Attila fordítása)* 861

NAPJAINK

OLÁH ANDRÁS: Jókai Anna köszöntése 866
BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ: Hírnök. Jókai Anna születésnapjára 867

KRITIKA

KENYERES ZOLTÁN: Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* 870

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón) 872

LUKÁCS LÁSZLÓ

Úton

A zarándoklatok szokása számos vallásban megtalálható, és szinte a kezdetektől jelen van a kereszténységben is. Egyeseket bűnbánatuk, a vezeklés vágya indított el messze földre, mások valamelyik szent helyre akartak eljutni — a Szentföldre, Rómába vagy Santiago de Compostellába. (Minden korban akadnak persze olyanok is, akiket pusztán a kalandvágy vezet, vagy valójában a cél nélküli bolyongást, a kötődést és felelősséget nem vállaló csavargást választják.)

Napjainkban a zarándoklatok nemegyszer inkább kellemes turistaútra emlékeztetnek, a mélyükön mégis valamilyen vallásos keresés húzódik meg. Sokak számára pedig valóban hitük elmélyítését jelenti: a hátizsákot cipelő gyaloglás fáradságát, talán a szálláskeresés bizonytalanságát, talán éhséget és szomjúságot vállalva élik át, hogy csak vándorok vagyunk itt a földön. Maradandó hazánk Istenben van, feléje tartunk, és — reményünk szerint — hozzá érkezünk halálunk után. Ahogy Nagy Szent Bazileiosz írta: „mindannyian úton vagyunk. Ebben az életben vándor vagy: mindenen átesel egyszer, mindent magad mögött hagysz."

Ezt a felismerést olykor nem-hívő emberekben is előidézheti életük egy-egy sorsfordító eseménye, vesztesége, válsága is. Ez is lehet a magyarázata annak, hogy az igazi, fáradságos és viszontagságos zarándoklás napjainkban újra sokakat vonz, olyanokat is, akik nem elkötelezett hívők, nem tagjai egy konkrét vallási közösségnek. Timothy Radcliffe írja *Miért vagyok keresztény?* című könyvében: „A zarándoklat fakadhat mély meggyőződésből, de helyük van a bizonytalanoknak is, akik abban a reményben vándorolnak, hogy útközben vagy az út végén rátalálnak valamire. Lépten-nyomon találkozom olyan emberekkel, akik Santiago de Compostellába készülnek. Gyakran bizonytalanok a hitükben, gyanakodva néznek a dogmákra, de meg vannak győződve arról, hogy ezt az utat meg kell tenniük. Lehet, hogy statisztikailag egyetlen egyházhoz sem tartoznak, és nem vonzza őket, hogy minden héten vallásos szertartásokon vegyenek részt, mégis, amikor megérkeznek a kegyhelyre, örömmel karolják át Szent Jakab szobrát, aki, hozzájuk hasonlóan, remeteruhát visel."

Napjainkban újra fölerősödött zarándoklétünk tudata és a hitből táplálkozó remény egyéni és közösségi szinten egyaránt. Saját múlófélben lévő életemet az a remény világítja be, hogy Isten a célja személyes életem és halálom zarándokútjának. Az egyház pedig: Isten vándorló népe, amely — Karl Rahner szavával — „célban a cél felé" mozgva hirdeti Isten szeretetének végleges győzelmét; „várakozik az Úr majdani eljövetelére a jövőben, ugyanakkor viszont magában hordja az Úr eljövetelét mint jelenvalót". Reményünk azonban átfogja az emberiség életét is: hisszük, hogy az emberiség egésze — a történelem minden hányattatása után — Istenben találja meg végső egységét és értelmét.

Ottlik Géza Próza-poétikája

GUNDA-SZABÓ DÓRA

A **Próza** *című kötet egy lehetséges újraolvasása*

„Én vagyok én, te vagy te.
Ki a szamár, én vagy te?"
(Ottlik)

1986-ban született Budapesten. Tanulmányait a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolában végzi.

A tanulmány egy egyetemi szakdolgozati munka átdolgozott részlete Horkay Hörcher Ferenc és Finta Gábor közreműködésével, illetve Lengyel Péter szíves engedélyével a kézirattári kutatásokra vonatkozóan.

1.

Meglepő, hogy amíg az „Ottlik-kultusz" jegyében a hallgatásokkal szabdalt és igen koncentrált életmű recepciója könyvtárnyi irodalmat hagyott már maga után, addig ebben Ottlik Géza 1980-ban megjelent kötete: a *Próza*[1] nemcsak hogy marginális helyet foglal el, de átfogó vizsgálat tárgyát elvétve képezi. A kötet — kétségtelenül 'furcsa' — tartalom- és formavilága, az életmű többi darabjától való látványos különbözősége némileg indokolja mostohagyerek szerepét, ami első recenziói nyomán alakult ki, de azt kevésbé, hogy azóta is pusztán *felhasználja* az Ottlik-recepció, és nem értelmezi. Ugyanis azt kell látnunk, hogy a kötetet — sarkosan fogalmazva — *életrajzként* vagy *tanulmánykötetként* olvassák, így mindkét esetben végül a bibliográfiába szorul.

Az első recenziók sokszor csalódásnak adtak hangot, ami abból fakadt, hogy az ottliki 'hosszú hallgatás' megtörése nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.[2] Vagyis nem regényt kaptak az olvasók, hanem „meglehetősen vegyes műfajú munkák gyűjtemény"-ét, ami esetleg azzal vigasztalhat, hogy „végre elárul valamit magáról az íróról",[3] hogy ebből a könyvből „úgy ismeri meg az olvasó Ottlikot, az írót és az embert, mint nagy festőt az önarcképéből".[4] „Első olvasásra ez a kötet egy figyelmet követelő ember életét dokumentáló izgalmas és tanulságos gyűjtemény."[5] A legtöbb recenzió ugyan nem tart ki a direkt autobiografikus olvasat mellett, hiszen felhívják a figyelmet arra, hogy sok esetben a szerző helyett az író kerül középpontba egy bizonyos „mélyebb tudás"[6] vagy „szellemi önéletrajz"[7] tükrében, de a megjelenéskor általánosnak nevezhető az a vélemény, mely szerint a *Próza*, „legalábbis a szó hagyományos értelmében, nem irodalom, hanem inkább gondolkodás, kísérletezés, embermagányunk föltérképezése, lelkünk vallatása".[8]

Ebből az időszakból Balassa és Bányai tanulmányai merőben másképp viszonyulnak a *Próza*hoz. Nem beszélnek önéletrajziságról, és laza szerkesztésű gyűjteményről, hanem „tökéletesen feszes, minden pontján megformált — egyetlen mű"-ről,[9] az Ottlik-életműben is méltó helyre helyezve azt, mert ahogy Balassa fogalmaz: ha „az egyes művek egyetlen Mű töredékei",[10] akkor „a Próza *semmiben sem* különbözik elő-

[1] Ottlik Géza: *Próza*. Magvető, Bp., 1980.

[2] „Több mint húsz éve Ottlik Gézától mindenki az *Iskola a határon* továbbírását várja (…) Addig is, hogy türelmetlenségünket csillapítsa, Ottlik Géza most kisebb koncot vetett odaadó híveinek, *Próza* címen kiadta apróbb-nagyobb írásait: tárcáit, novellavázlatait, kritikáit, interjúit és válogatott reklámszövegeit." Béládi Miklós: *Ottlik prózája*. Alföld, 1981/3. 79.

ző műveitől".[11] Bányai egyenesen regényként olvassa, aminek „a regény képtelensége a témája", és a *Próza* hőseiről, történetéről beszél.[12]

Ha ma már túlzásnak is tűnhet, hogy regénynek nevezzük a kötetet, tény, hogy Ottlik művészete erősen önéletrajzi ihletettségű, ahogy Szegedy-Maszák írja: „vannak írók, akiknek élete fordulatokban szegény, művei viszont olyannyira közvetlen formában önéletrajzi jellegűek, hogy az értelmezőnek azokra az eseményekre kell összpontosítania a figyelmét, amelyek közvetlenül ösztönözték alkotói tevékenységét",[13] ami azonban nem indokolja az autobiografikus olvasást.

Az imént bemutatott viszonyulással az a legfőbb probléma, hogy *instrumentális nyelv*ként kezeli a szöveget, ahol a befogadó lemond új interpretációk előállításáról, hiszen a szöveg kódjai beazonosíthatók. Ha a kötetet szépirodalmi munkának tekintjük, akkor olvashatjuk *poétikus nyelv*ként, ahol „a megértés folyamatában aktualizálódik a relacionalizáló funkció".[14] Johannes Anderegg nem állítja, hogy a poétikus nyelv azonos lenne a fikcionalitással, de úgy gondolja, a „fikció vagy fikcionalitás problémája az esztétikumra és mindenekelőtt az irodalmi műalkotás lényegére irányuló régi kérdést szorította ki", ebből pedig arra következtet, hogy „az esztétikum tulajdonképpeni helye a fikcionalitás".[15] Így a biografikus relációk helyett érdemes a kötet fikcionalitását vizsgálni, mint legbiztosabb, de nem kizáró feltételét annak, hogy a szöveget poétikus nyelvként olvassuk. Arra a kérdésre, hogy mennyiben jogos, egyszerűsítő vagy téves a *Próza*t életrajzi- vagy tanulmánykötetként felfogni, a kötet filológiai és formai elemzése adhat választ.

2.

Mindenekelőtt a *Próza* keretes szerkezetű mű: vegyes műfajú írásait egy 'félbeszakított' keretnovella fogja közre,[16] amely kiemelt pozíciója miatt kijelöli a kötet értelmezési mezejét, eligazít a szöveg referencialitásával kapcsolatos kérdésekben.

A novella jól ismert felütése („Próza az, amit kinyomtatnak."[17]) után egy egyes szám első személyű elbeszélés következik, amely az Új Nemzedék szerkesztőségi szobájában játszódik. A történetben gyakorlatilag egy újságcikk (egy másik próza) megíródása bontakozik ki: Tószt Tibor, rendőri riporter próbálja közölhetővé tenni frissen kapott információk alapján a hírt, vagyis Czakó halálát. A névre az újságírótanonc narrátor is felkapja a fejét, mert ez jó barátja, „Czakó Pál a Ludovika Akadémia harmadéves növendéke".[18] A szemünk előtt kialakuló újságcikk adatai az elbeszélő személyes emlékeivel egészülnek ki, de igazából egyik sem tud kielégítő magyarázatot szolgáltatni arra vonatkozóan, Czakó miért is kísérelt meg öngyilkosságot.

Az alapvetően dialógusra épülő elbeszélésrészben a párbeszéd idézésekkel variálódik.[19] Eleinte úgy tűnik, hogy idézőjel közé a leendő újságcikk mondatai helyeződnek, viszont később egyrészről más élőbeszéd-részletek is idézőjelbe,[20] másrészről az írott szöveg idézetei direkt párbeszédbe kerülnek,[21] továbbá a kimondás minőségi különbségeinek (elharapott, bizonytalan, félénk vagy tényközlő meg-

[3]Uo. 79.
[4]Sík Csaba: *Próza.* Új Tükör, 1980/23. In: *Éjszakai hajózás.* (Szerk. Hornyik Miklós.) Nap Kiadó, Bp., 2006, 220.
[5]Varga Lajos Márton: *Ottlik Géza: Próza.* Kortárs, 1980/10. 30.
[6]Uo. 30.
[7]Béládi: i. m. 79.
[8]Rónay László: *Ottlik Géza: Próza.* Vigilia, 1980/9. 643.
[9]Balassa Péter: *Íme a próza.* In uő: *A színeváltozás.* Szépirodalmi, Bp., 1982, 294.
[10]Uo. 296.
[11]Uo. 297.
[12]Bányai János: *Próza: (regény, elbeszélés).* In: *Ottlik emlékkönyv.* (Szerk. Kelecsényi László.) Pesti Szalon, Bp., 1996, 150.
[13]Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza.* Kalligram, Pozsony, 1994, 12.
[14]Anderegg fogalmai: a nyelv nemcsak *vonatkozik*, hanem meg is konstruálja a valóságot, és ennek a funkciónak az aktualizálását nevezi relacionalizációnak. Vö. Johannes Anderegg: *Fikcionalitás és esztétikum.* In: *Narratívák 2.* (Szerk. Thomka Beáta.) Kijárat, Bp., 1998, 43–60.
[15]Anderegg: i. m. 43. és 46.
[16]Az előrehozott tartalomjegyzék után cím nélkül,

nyilvánulások) jelzése sem konzekvens. A novellában a különböző 'jelölésű' szövegegységek egymásutánja azt a hatást kelti, mintha az elbeszélésnek több szövegrétege lenne, jelesül három: a megíródó újságcikk, az idézett szövegek, amelyek a nem-idézettekhez képest 'hitelesebbnek' tűnnek az elbeszélői visszaemlékezés szempontjából, illetve a harmadik, a hagyományos formában elbeszélt történet, ami az előző 'hitelessége' miatt fikcionalizálódik.

Ennek dacára érdekes vonása az írásnak a hitelesítés szinte kényszeres igénye, hiszen a novella nemcsak a Czakó halálhír-cikket közli, de az újságban megjelent más főcímeket is: „egy szerkesztőségi szolga bedobott az asztalokra három terpentinszagú lappéldányt. »Pénteken nyitják meg a képviselőház ülésszakát.« »A kalapácsos gyilkos büntetését 3 évre szállította le a Kúria.« »Kubelik Jan autóbaleste Prágában.«"[22] Mindennek tetejébe a novella záró soraiban megjelöli a pontos dátumot: „csütörtök volt, ezerkilencszázharminchárom, január tizenkilencedike".[23] Tehát olyan információkat közöl, amelyek pontosan visszakereshetők, mintegy provokálón. Engedjünk hát a provokációnak! Az Új Nemzedék folyóirat valóban megjelent 1933. január 19-én, ami valóban péntek volt.[24] De az újságban nemhogy Czakó halála, vagy ehhez hasonló eseményről szóló cikk nem szerepel, de a felsorolt címek egyike sem.[25]

A keretnovellában a központi figura, Czakó Pali az *Iskola a határon* című regénynek fiktív hőse, és az elbeszélő hivatkozik Medve Gáborra is,[26] akit szintén innen ismerünk, továbbá Bossányiékról a *Buda*ban[27] olvashatunk. Tehát az olvasó a *Prózá*t egyértelműen az *Iskola*, a *Buda* és a *Hajnali háztetők* fiktív világába helyezheti. Az elbeszélő fel is veti Czakónak mint regényhősnek a gondolatát: „Ha regényt kell írnom Czakó Paliról, gondoltam — mert újságcikket, lám, nem tudok —, nem nehéz összeszednem, hogy mit vegyek bele; de nem tudom, hogy mit hagyjak ki belőle."[28] Sőt, a kötet egy későbbi írásában ([Egyetem, BH]) ezt olvashatjuk: „Azóta sokszor, regényben, vagy itt is, a bátor következetlenség megoldását választom. Van, akinek meghagyom a valódi nevét, van, akiét megváltoztatom — ahogy például Palinak sem Czakó volt a vezetékneve."[29] Mindezek alapján úgy tűnik, itt nem a szerző vagy az elbeszélő emlékezetének pontatlansága mutatkozik meg, nem egy ricoeuri megbízhatatlan szerzővel van dolgunk, azaz nem kell, pontosabban nem lehet a fikciót és a valóságot mondatonként szétválasztanunk: Ottlik Géza munkásságában a szövegszerű és a világszerű alkotásmód összefonódik azáltal, hogy az irodalomtörténeti kontinuitást meghagyva saját hagyományaiba ágyazza prózáját.[30]

3.

A *Prózá*n kívül Ottlik csak regényeket és novellákat adott ki kötetben, amelyek fikcionalitását nem lehet kétségbe vonni. Egyik levelében így ír Gara Lászlónak: „(…) az *Iskola a határon* (…) amolyan megalapozásféléje lenne egy 3–4 (lehetőleg önmagukban is kerek és egész) regényből álló, lazán összefüggő epikai szerkezetnek, kontinuumnak, és az igazat megvallva, szeretném a következő kötetet megírni addig, amíg a fordítás elkészül"[31] (Budapest, 1960. augusztus 30.). Az említett következő

rögtön a „Próza" fejezetcím után kezdődik a novella első része, ami a tartalomjegyzékben *[Czakó halála az Új Nemzedékben]* formában jelenik meg, és az utolsó, „Epilógus" című fejezet alkotja a második felét, *Augusztus Rómában (1947-ben)* címmel.

[17] *Próza*, 13.
[18] *Próza*, 17–18.

[19] „…és diktálni kezdett: »Cím. Szíven lőtte magát a Gellért-szobor fölött… Nem. Mit írtunk?« — »Szíven lőtte magát a Gel-« — hadarta a gépírónő, de Tószt közbevágott: — Mellett. Nál. Mögött. Ez az. Tehát: cím, szíven lőtte magát a Gellért-szobor mellett… Nem. Mit is mondtam? — Mögött — mondta a gépírónő szenvtelenül." *Próza*, 16.

[20] „Felálltam, akaratlanul. »Meghalt?« — kérdeztem. Az újságíró csodálkozva fordult felém. — Még kéne három-négy sor — mondta. — Jó barátom — motyogtam zavartan. — Meghalt? Tószt köhécselt kettőt, »szomorú dolog«, ilyesfélét…" *Próza*, 18.

[21] „»Már én is figyelmes lettem hirtelen, a cézére. — Megállapították, hogy Czakó Pál a Ludovika Akadémia harmadéves növendéke.«"
[22] *Próza*, 21.

kötettel kapcsolatban biztosan csak az tudható, hogy az *Iskola a határon* 1959-es megjelenését követően pár hónappal (1959. november 11-én) a Magvető Kiadó szerződést kötött Ottlikkal egy „Regény című", „regény műfajú", 20 ív terjedelmű mű megjelentetésére. A kéziratot Ottlik nem adta le, a határidő ötször lett meghosszabbítva, míg 1963-ban felbontották a szerződést, és újrakötötték 1964-ben egy „Regény című" „regény műfajú" mű kiadására, de 1965-ben végleg felbontották, mivel további hosszabbítások után sem készült el a kézirat.[32] Ezután 1968-ban a *Minden megvan* novelláskötet látott napvilágot, és a következő kötet 1980-ban a *Próza*. A 'hosszú hallgatásként' számon tartott időszaknak — ami a *Próz*át megelőzte — voltak tehát kifejezetten szépirodalmi célkitűzései a fordításokon kívül, habár az említett kötet, véleményem szerint, inkább a későbbi *Buda* lehet (aminek első részletei a *Próz*ával egy időben kerültek publikálásra).[33] Ottlik műhelyében tehát egy időben alakultak, forrtak ki az életmű később megjelentetett darabjai.

Kérdés tehát, hogy a *Próza* kívül áll-e a feszesen szerkesztett, önéletrajzi vonatkozásokkal bíró, de nem önéletrajznak minősülő életmű részein?

A hagyományos önéletírás-jellemzők alapján a *Próza* műfajilag amúgy sem egynemű alkotás (első személyben íródott ugyan írásainak legtöbbje, de számos újságcikk-szerű, kritika-szerű írást tartalmaz, a narráció struktúráját nem az élettörténet alkotja, hanem pusztán a kronologikus sorrend), a lejeune-i paktumok[34] alapján sem, hiszen egy valós szerző valós neve alatt *Próza* címmel, alcím nélkül jelent meg; tehát ha valamilyen paktumot mégis akar kötni a kötet, az az, hogy nem ígér semmi mást, csak prózát, csak tiszta beszédet. A problémára az önéletírás olyan megközelítése adhat választ, ami nem beszédmódként vagy műfajként kezeli az önéletírást, hanem az olvasás vagy megértés lehetséges útjaként.[35] Paul de Man szerint a fikció és az önéletrajz között nem szembenállás van, hanem eldönthetetlenség. Az önéletrajz tehát így nem azért lesz érdekes, mert izgalmas és megbízható ismeretet tár elénk szerzőjéről, hanem mert mint lezárt, tropologikus, textuális rendszert vizsgálhatjuk.

4.

Ennek vizsgálatakor mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy Ottlik írásainak kissé megtévesztő jellemzője az, hogy a szövegeknek gyakran témája maga a megírás folyamata, nehézsége, „arról (is) szól, aki elmeséli, s tudjuk: ez az összefüggés az elbeszélő és az elbeszélt között nem más, mint a mindenkori írói alaphelyzet önleírása, megjelenítése".[36] Thomka Beáta szerint az irodalomelméletnek és az irodalomtörténetnek alapvetően különböző 'auctor' fogalmai vannak; míg utóbbinál az auctor történeti, biografikus és filológiai kategória, addig az irodalomelméletben „az elbeszélő a teória és az interpretáció által konstruált poétikai fogalom, *absztrakció*",[37] ezért a prózaelmélet inkább a narrátor típusainak és funkcióinak differenciálására figyel. Tehát az Ottlik-szövegek prózaelméleti vizsgálatakor a szöveg önreflexív részeit nem tekinthetjük a szerző 'kiszólásának', hanem a narrációs struktúra részének.[38]

[23] *Próza*, 22.

[24] Új Nemzedék, 1933. január 19, OSZK, Mikrofilm gyűjtemény, FM 3/47.

[25] Sőt, a kérdéses napokban a folyóiratok (pl. Nemzeti Újság) mind több oldalon hozták egy bizonyos Heock János tárgyalását, aminek címét így joggal hiányolhatjuk a novellabeli felsorolásból. Másrészt, hozzá kell tenni, hogy az említett adatoknak van némi valóságalapja; Jan Kubelik fia, Rafael 1956-ban szenvedett autóbalesetet. Az Új Nemzedék néhány akkori példányát lapozgatva akár olyasmi esetet is találhatunk, mint Czakóé: A Nemzeti Újság pár nappal korábbi hírei közt szerepel: „*Földi Dezső dr. fővárosi ügyvéd, szerdán este mellbelőtte magát*", „Bálvány utcai irodájában", és a Rókusba szállították. Nemzeti Újság, 1933. január 12. Mindez persze legfeljebb annyit bizonyít, hogy valóban hiba volna a *Próza* direkt életrajzi vonatkoztathatóságát túlértékelni.

[26] „Ha egy kicsit berúgott, Ady váradi versét szavalgatta, amit Medve Gábortól hallott először…" *Próza*, 20.

[27] Medve édesanyja említi egy ízben, hogy a Bossányi gyerekek is a ciszterci gimnáziumba jár-

A kötetben találunk is egy meglepő részletet ezzel kapcsolatban, az Egyetem, BH írásban: „És kicsoda az elbeszélő első személy? Gyerekkorunkban volt egy csaliversikénk: »*Én vagyok én, te vagy te. / Ki a szamár, én vagy te?*« »Te!« — felelte, aki gyanútlan volt. »Hát az te vagy. Mondtam, hogy te vagy te!« — »Hát akkor én!« — »Az már igaz!« — nevettek. Az is te voltál. Talán a fenti két sort kellene odatenni jeligének az első személyben írott művek elé…«[39] A szöveg jelentőségét növeli, hogy a keretnovella záró soraiban ennek visszaidézését olvashatjuk,[40] ahol az idézet ugyan tartalmilag a gyerekkori csaliversre vonatkozik, de intertextusként kiemeli a versike fontosságát: mintegy emlékeztetőül a kötet végén. Mire emlékeztet? Arra, hogy jól olvastuk-e a *Próz*át, mivel a *Próza* első személyben írott mű, tehát ez a jeligéje. A vers jelentése igen egyszerű: az én *én*nek nevezi magát, tehát nem beszélhetünk róla *te*ként, mert szamár, aki mégis ezt teszi. Tehát az elbeszélői első személyről ugyanígy nem lehet *te*ként, nem lehet *szerző*ként beszélni. Tehát az 'auctor' fogalom a *Próza* kapcsán tisztán irodalomelméleti interpretációban lehetséges.

5.

Mit kezdhetünk akkor a *Próza* kötetben megjelenő alapvetően vallomásos vagy önéletírási műfajokban jelenlévő megszólalási formákkal, mint amilyen az interjú, napló vagy az önidézés?

A) Naplóoldalak

A „Háború után (1945–46)" című fejezetben *Naplóoldalak (S mit tegyen Cordélia?)* címmel találunk különböző terjedelmű írásokat, amelyek valóban 'kitépett naplóoldalaknak' tűnnek: nem kronologikus sorrendben követik egymást a dátummal ellátott részek (1944. december 25., 1939. november 4., 1945. február, 1945. június). A szövegek tematikus kapcsolatát az írói hivatás, az *'író'* mint cím, mint név megvallása jelenti.[41] A napló Lejeune szerint „antifikció";[42] „aligha van oly szubjektív és oly kevéssé fiktív dolog, mint a napló", már ha létezhet valami a nyelvben a fikción kívül".[43] Az önéletírás és a napló közötti legnagyobb különbséget abban látja, „hogy az önéletíró számára az »antifikció« vállalandó és betartandó kötelezettség, a naplóíró számára viszont alapvető kényszer".[44] A *Próza* naplórészleteit olvasva azonban furcsa részletekre bukkanhatunk. Az írások mindegyike jelen idejű elbeszélés, holott történetet *(histoire)* mond el, így természetes inkább a múlt idejű lenne, lévén, megtörtént események utólagos lejegyzéséről van szó. Lejeune szerint a jelen és a fikció összeilleszthetetlen. Barthes meg is próbálja érvényteleníteni a naplót: „a jelen képzeletbeli újraalkotása csakis hazugságnak vagy őrületnek tekinthető".[45]

Az első két írásnál a dátum pontosan megjelölt (1944. december 25., 1939. november 4.), mivel két fontos dátumról van szó, egyrészt karácsonyról, másrészt Ottlik házasságkötésének napjáról, amit azért az ember meg szokott jegyezni. A második két írás már csak évet és hónapot jelöl (1945. február, 1945. június), ez a 'pontatlanság' pedig általában nem jellemző a naplóírási gyakorlatra, ráadásul e két utóbbi írás egymás folynak. Ottlik Géza: *Buda.* Európa, Bp., 1993, 66.

[28] *Próza,* 20.

[29] *Próza*, 45.

[30] Szirák Péter: *Folytonosság és változás a 80-as évek magyar prózájában.* In: *Csipesszel a lángot. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról.* (Szerk. Károlyi Csaba.) Nappali Ház, Bp., 1994, 23.

[31] *Ottlik Géza levelei Gara Lászlónak.* In: *Éjszakai hajózás*, 84.

[32] Ottlik Géza Magvető Kiadóval kötött szerződései 1957–1990, OSZK, Kézirattár, 428/50.

[33] Ottlik Géza: *Buda. Néhány regénykezdet.* Híd (Újvidék), 1979. november.

[34] Philip Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló.* L'Harmattan, Bp., 2003, 22–31, és Z. Varga Zoltán bevezetője alapján, uo. 7–14.

[35] Vö. Paul de Man: *Az önéletrajz mint arcrongálás.* (Ford. Fogarasi György.) Pompeji, 1997/2–3. 95.

[36] Balassa Péter: *Miért tetszett Babitsnak a Drugeth-legenda.* In uő: *A bolgár kalauz.* Pesti Szalon, Bp., 1996, 46.

[37] Thomka Beáta: *Elbeszélő versus szerző.*

tatása, és bár négy hónap telt el a két esemény között, mégis az utolsó elbeszélés egy lényeges részén a harmadik naplórészlet egy intertextusát olvassuk: „»Mit akarunk? Részt venni az ország minden lényeges ügyének intézésében…«"[46] (harmadik szöveg) „— Hát te mit csinálsz itt? — nevetek rá örömmel. (…) — Itt én részt veszek az ország ügyeinek intézésében!"[47] (negyedik szöveg). A tropikusság ugyan nincs kizárva a naplók esetében, hiszen találkozhatunk egész magas irodalmi értékkel bíró naplókkal, viszont ezekben az írásokban inkább jól megszerkesztett anekdota-szerű diegetikus írásokkal van dolgunk, amelyekben a szubjektív, vallomásos elbeszélésnek nem sok nyomát találjuk.

A napló 'esetlegessége' abból fakad, hogy „a naplóíró sosem ura szövege folytatásának. Úgy ír, hogy nem ismeri a cselekmény folytatását, még kevésbé a befejezését."[48] A *Naplóoldalak* estében azonban a cím állítása szerint egy létező naplóból írója önkényesen részeket emel ki, és ráadásul a kronologikus sorrendet megbontva helyezi újra egymás mellé őket, tehát szelektál, ami az iseri értelemben fikcióképző aktusnak minősül. Másrészt alcímmel látja el a szöveget *(S mit tegyen Cordélia?),* ami szintén intertextus, Shakespeare *Lear király*ának első jelenetéből származó idézet. A cím egyrészt angolul megismétlődik *(What shall Cordélia do?),*[49] másrészt kifejtésre kerül eredeti kontextusa, ami átvezet egy abszolút azonosításba: „»Mi van az írókkal? Hol vannak az írók? (…) Mit szólnak az írók, a politikusok és pártvezérek után a Demokráciához? *What shall Cordélia do?* Restelkedő zavarban vagyunk. (…) S ahogy a legkisebbik leány nem kapható arra semmi áron, hogy egyéniségét megtagadja, s kitart az alapfokú igék mellett — »Szeretlek« — »S mit tudsz még mondani?« — »Semmit« — »Semmit?« — »Semmit«, — semmiképpen nem vagyunk hajlandók rosszul dicsérni a szabadságot…«"[50] Az eredeti drámában az idézett angol mondatot ráadásul maga Cordélia mondja magában, így *Az író* vagy *Az írók* belső kérdésévé válik. Az azonosítás így nemcsak az utolsó szövegben jön mozgásba, hanem a naplórészletek mindegyikében; Cordélia belső monológját olvashatjuk, Cordéliáét, aki *A művész* vagy *Az író* szimbolikus megjelenítése. Cordélia ráadásul fiktív személy, tehát monológja fiktív természetűvé válik.

Így elmondhatjuk, hogy a *Próza* kötet egyik legszubjektívebb és legerősebben önéletírói egysége, a *Naplóoldalak* nem olvasható már naplóként, hanem fikcionalizált szövegként, ami a napló műfajának eszközeit használja.

B) Idézetek

A keretnovella elemzése már rámutatott arra, hogy az élőszó közlése többféle formában nyer alakot: egyrészt a hagyományos magyar gondolatjeles párbeszéd formájában, másrészt idézőjelek között, ami minőségileg megkülönbözteti a kimondás tartalmát, többrétegűvé teszi a szöveg 'igazságát': valóságosabbnak vagy hitelesebbnek tűnteti fel egyiket a másikhoz képest.

A kötetben ennek egy izgalmas változatával találkozhatunk. Az Egyetem, BH írás végén ezt olvashatjuk: „Az igen kevés ilyen, névvel vagy

In uő: *Prózai archívum.* Kijárat, 2007, 117.

[38]Vö. Paul Ricoeur: *Az én és az elbeszélt azonosság.* In uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok.* Osiris, Bp., 1999, 375.

[39]*Próza,* 45.

[40]Czakóval kapcsolatban: „Tényleges tüzérkapitány volt. Csinált nagy szamárságokat. A háború vége felé egyszer sündisznóállásba ment át az ütegével, már magyar földön, és keletre-nyugatra, mindkét szembenálló hadviselő fél ellen, tartani tudta tizenegy napon át. Megúszták élve. (»Ki a szamár, én vagy te?« A tüzérei imádták.)" *Próza,* 293.

[41]Az első három szövegben dialógusban: „Mi a mesterségünk? – tudakolja. Pillanatnyi csönd támad. – Író vagyok – mondom. – Piszátyelj." (*Próza,* 103.) „– Foglalkozása? – Író. – Ezt gyorsan mondom, szeretnék túlesni rajta.", „beleírja az üres rovatba: *magániró*. Magániró." (*Próza,* 104–105.), „a szobrász, ő már megmagyarázta az őrnek, miről van szó. „»Piszátyelei i hudozsnikov.«" Írók és művészek vagyunk." (*Próza,* 105.) Az utolsó szövegben viszont kevésbé direkt módon: „Gyökerében hamis szerepeket akartunk eljátszani, nagyképűek voltunk, izgága fontoskodók.

álnévvel megjelent írásom közül ezt az itt következő »Elhagyott hősnő«-t eltettem magamnak, talán éppen azért, mert rögtön gondoltam, hogy a mondatait nem fogom betéve tudni negyvenkét év múlva. (Egy mondatára mégis emlékeztem évekkel később, és elloptam magamtól.)"[51] A kötetben ezek után *Egy tárca: Elhagyott hősnő* címmel olvashatjuk ezt a novellát, mintegy az előző szöveg betéteként. Római I.-sel jelölt (de nem első) fejezetében az elbeszélés így kezdődik: „Ahol a hatalmas híd nekifut a hegynek, s a városi villamos sínpárjai rémülten térnek jobbra-balra, a rakpart fölött, az úttest alatt parányi műkert lapul…"[52] A kötet következő nagy fejezetében („Újságcikkek a háború alatt 1942-43") A *Tabáni reggeli* című írás első mondatának első fele idézőjelben van, így szól: „»Ahol a nagy híd nekifut a hegynek, s a városi villamos sínpárjai ijedten térnek jobbra-balra«, a püspök felemelt kőkarja alatt, az autóbusz is új lélegzetet vesz a hegyi út kaptatójához…"[53] Genette beszél a „szerző metalepszis"-éről,[54] ahol a szerző „úgy ábrázolja magát, mint aki maga hozza létre, amit valójában csak elmesél vagy leír", tehát látványosan megjelenik az írásban a szerző és a mű kapcsolata.[55] A föntiekben vázolt „budai hídfő" kép — ha a *Próza* egységes, szerkesztett műalkotás — nem csak egyszerű önidézés. Kis merészséggel metalepszisként értelmezhető. A kötet struktúrája miatt az első idézet előrevetíti egy később közölt tárca még későbbi idézését, kettős csavarral. Egyrészt megfogalmazza az elbeszélő, hogy „olyan mondatokat kell írni, úgy látszik, gondoltam, amiket az ember első olvasásra megjegyez, és soha el nem felejt",[56] és ezek után bevallja: a tárca nem ilyen: mondatai nem túl jól sikerültek, nem emlékezetesek, de mindennek dacára nemcsak hogy közli az írást, de elárulja, hogy később „ellopta" magától egyik mondatát. Néhány fejezettel később pedig találkozunk ez előre bejelentett lopással a *Tabáni reggeli*ben.

A metalepszis lehetőségének felvetése két szempontból is jelentős számunkra. Egyrészt Genette felhívja a figyelmet arra, hogy a „metafora és általában az alakzatok" „nyelvi fikciók, vagyis kicsinyített fikciók", és mikor az alakzat a fikció számára kiterjesztett, az a „fikciós metalepszis", vagyis a fikció.[57] Másrészt a kötet egymástól eltérői szövegei között kohézióként kezd működni, kinyitja és összekapcsolja a szövegeket. Ennek felismerése nem lehetséges akkor, ha a *Próza*hoz laza cikkgyűjteményként vagy életrajzként viszonyulunk.

C) Interjúk

A kötetben szereplő interjúk vizsgálata tűnik eddigi szempontjaink alapján a legkényesebbnek. Hogyan olvashatjuk a *Próza* interjúit? A kötet első része tartalmazza a *Félbeszakadt beszélgetés*t, a második a *Beszélgetés Lengyel Péterrel* és a *Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal* címűt.[58] Az *histoire* (Genette) szintjét vizsgálva elmondható, hogy a három interjú történetében számos ismétlés, kiegészítés, áthajlás található, hiszen az alapanyag ugyanannak az interjúalanynak a története, viszont három különböző interjúkészítő 'manipulációja' nyomán fogalmazódik meg.

„De kezdjük azzal, hogy ebben az egész beszélgetésben belső ellentmondás van. Az ember végül is azért választja az írói pályát, hogy

A hatalomból akartunk részt kérni, s ha sikerült volna, nem lennénk írók." (*Próza*, 108.)

[42]Philip Lejeune: *A napló mint antifikció.* In: *Írott és olvasott identitás.* (Szerk. Mekis D. János, Z. Varga Zoltán.) L'Harmattan, Bp., 2008, 14.

[43]Uo. 15.

[44]Uo. 15.

[45]Uo. 14.

[46]*Próza*, 106.

[47]*Próza*, 107.

[48]Lejeune: i. m. 14.

[49]*Próza*, 108.

[50]*Próza*, 108.

[51]*Próza*, 44.

[52]*Próza*, 48.

[53]*Próza*, 89. – Hörcher Ferenc esszéjében végigkövethetjük a „budai hídfő" képének különböző megjelenéseit. A *Tabáni reggeli* idézett mondatát így magyarázza: „rögzíti ezt a látványt, nyilvánvalóan egy régi emlékképet hasznosítva újra, az önidézés jellegzetes ottliki technikájával". Horkay Hörcher Ferenc: *Ottlik Géza a Piarista közben. Pillanatfelvételek.* In uő: *Ottlik kadét történetei.* Kortárs, Bp., 2010, 9.

a mondatait órákig faragcsálhassa, és lehetőleg azt mondja, amit mondani akar. Élőszóval ez lehetetlenség. Minden ilyen beszélgetés egy kicsit mutatványos műfaj, ilyenkor kapásból rögtönözni kell tudni, talpraesettnek kell lenni, amit nem is ambicionál az író. (…) nagyon szép, de mégse ez a foglalkozása"[59] — hangzik el a Hornyik interjúban.[60] Ennek ellenére az interjút a köznapi hallgatók vagy olvasók élőszóban való keletkezése miatt igazabbnak, hitelesebbnek szokták vélni, mert nem ad lehetőséget a mesterkedésre, az interjúalany személyesebb hangon szól, mint egyébkor. A kiemelt rész viszont az ellenkezőjét állítja: azt, hogy ilyenkor az író nem is azt mondja, amit szeretne, és semmiképp sem úgy, ahogy szeretné. A *Próza* kötet egészét nézve tehát vannak szövegek, amik egy szerző irányított megszólalásai, és vannak az interjúk, amelyek szinte rajta kívül álló okok miatt kerülnek a papírra, ahol a narráció, az alkotó elbeszélő eljárás megalkotása Réz Pál, Lengyel Péter és Hornyik Miklós kezében van.

Az idézetek továbbá megmutatják, hogy az interjúalany, nevezzük Ottlik Gézának, ugyanúgy, mint írott műveiben, folyamatosan reflektál a megírásra, vagyis a megszólalás nehézségeire. Tehát itt ismét „az írói alaphelyzet önleírásá"-val találkozunk, ami Ottlik más műveiben pontosan az „elbeszélő és az elbeszélt" közötti kapcsolatot mutatja meg.[61] Itt látszik igazán, hogy a szóbeli és írott diskurzus között nincs is akkora különbség, sőt az a tény, hogy a *Próza* kötet olvasója ezekkel az interjúkkal már mint leírt szövegekkel találkozik, még közelebb hozza egymáshoz a szövegek beszédhelyzetét.

Ráadásul a kötet már jól ismert narrátora ezekbe a szövegekbe is 'belenyúl'. A Lengyel Péter interjúban a legdiszkrétebb, itt mindösszesen a címadásban érhető tetten: a (London:), (Bécs:) írások tematikájába kapcsolva (Budapest:) cím alatt közli a főcímet: *Beszélgetés Lengyel Péterrel*, és utána az interjút, tehát nem tesz különbséget a beszédhelyzetek között, ami azt sugallja, hogy *A fordító utazása* és *A regényről* írások után eddigi medrében folyik tovább a *Próza*, csak épp a helyszín: Budapest.

A Hornyik interjúban a beszélgetés dialógusának elkezdése előtt idézőjelek között hozza Hornyik Miklós „bevezető sorait",[62] de nem folyamatosan, hanem bekezdésenként új idézetet nyitva, ami arra enged következtetni, hogy a narrátor 'megvágta' a szöveget, ráadásul a harmadik bekezdés idézőjelek nélkül saját elbeszélői betoldása, amely megindokolja, miért vonakodott fogadni az interjúkészítőt. Tehát a könyv narrátora maga idézi azt az írást, ami idézi a könyv szerzőjének szavait. Ezért az interjúban választ adó Ottlik Gézát nem azonosíthatjuk az elbeszélői hanggal, akit — mint a dolgozatban eddig is — nem azonosítunk a könyv szerzőjével, Ottlik Gézával, akiről tudjuk, hogy nagyon tudatos, átgondolt szerkesztő-író. Az interjúszövegeket mindenféle kommentár nélkül közölhette volna, de nem ezt látjuk. A kötetben működő fikciós erők miatt a kötet fiktív elbeszélője idézi a szövegeket, tehát maguk az interjúk természetszerűleg fikcionalizálódnak. Ez nem azt jelenti, hogy ezeket eredetileg nem Ottlik Géza, a *Próza* kötet szerzője adta volna, hanem azt, hogy a *Próza* kötetben nem olvashatjuk Ottlik

[54] Genette a hagyományosan a metonímia egyik fajtájaként számon tartott alakzatot nyelvhasználattá terjeszti ki, így kapcsolja a fikció elméletéhez: „a metalepszis kifejezést annak a különös oksági viszonynak a – legalább figurális, de néha fikcionális felforgatására tartjuk fenn, mely – mindkét irányban – összeköti a szerzőt és művét, tágabb értelemben pedig valamely reprezentáció létrehozóját". Gérard Genette: *Metalepszis.* (Ford. Z. Varga Zoltán.) Pesti Kalligram Kft, Bp., 2006, 5–11.

[55] Uo. 8.

[56] *Próza*, 43.

[57] Genette: i. m. 14.

[58] Hernádi Mária megfigyelése, hogy a kötetben amúgy is számos helyen megjelenő 'szakadás' tematikájába szépen beleillenek az egyre hosszabb terjedelmű interjúk, „eltérő szintű kifejtettségüket már a címük is jelzi". Hernádi Mária: *A megszakadt történetek teljessége, Ottlik Géza: próza, Próza.* In: *„Csinálj vele, amit akarsz, édes öregem!" Ottlik Géza (újra)olvasásának lehetőségei.* (A Szegeden, 2007. november 22–23-án rendezett konferencia előadásainak bővített és szerkesztett

szövege, szerk. Sághy Miklós.) Savaria University Press, Szombathely, 2009, 119–120.

[59]*Próza*, 248.

[60]Ahogy elhangzik a Lengyel Péter interjúban is, vö. *Próza*, 130.

[61]Balassa: *Miért tetszett Babitsnak…*, 46.

[62]*Próza*, 246.

[63]*Próza*, 23.

[64]A Lengyel Péter interjúhoz mellékelt kis fecnin Lengyel Péter sorait olvashatjuk, amit 'Cipinek', Ottlik Gézának szánt: „Voltaképpen azt sajnálom, ami kimaradt, már a magnós változat óta. Nem is kell olyan sokat húzni, 11 ilyen oldal lehet, tehát 30 sort. (A hozzáírt új véget figyelembe véve.)" Lengyel Péter: *Az Élet és Irodalom látogatóban Ottlik Gézánál*, melléklet, OSZK, Kézirattár, Fond 428/345.

[65]Hornyik Miklós beszélgetése Ottlik Gézával, OSZK, Kézirattár, Fond 428/343.

[66]Réz Pál félbeszakadt beszélgetése, OSZK, Kézirattár, Fond 428/348.

[67]Feltehetően a konkrét beszélgetés után születhetett a „Réz Pali" aláírással ellátott levélke 1968. március 20-i keltezéssel: „Küldöm a frigyládát. Rettentően örülnék, ha mégis sikerülne összehozni az interjút, – bár ami megvan, Gézának, a szerzőnek egyenes beszédeként, hanem a kötet narratív struktúrájának következtében megnő a távolság Ottlik Géza a szerző és Ottlik Géza az interjúalany között. A kettő közé pedig egy fikciós dimenzió kerül, ami megint csak módosít a kijelentések referenciális értékén, illetve játékba hozza a kötet többi szövegével.

Ezért még érdekesebb az a bevezető, amit a Réz Pál interjú előtt olvashatunk,[63] ahol az elbeszélő a szöveg közlése helyett előreveszi a befejezését, és a lehetséges olvasói reakciókat is. Véleményem szerint ez metalepszis, vagyis a 'szerzői metalepszis' újabb szép példája, és ahogy az idézeteknél már kifejtettük: ez az alakzat fikciós alakzat.

Végül az eredeti kéz- és gépiratok kézirattári áttekintése alapján talán nem meglepő az az információ, hogy mindegyik interjúnak számos változata készült. Az élőbeszédben elhangzó beszélgetés rögzítését lejegyző gépiratos szövegen tett változtatások mind Ottlik Géza autográf javításai: számos áthúzás, betoldás, korrigálás.[64] A Lengyel Péter interjú nemcsak az interjúalany elégedetlensége miatt lett javítva, hanem a publikálás feltételei is határt szabtak az élőszónak. A Hornyik interjú vaskos anyaga[65] szintén tele van javításokkal, de a legnagyobb különbség a közölt és kéziratos anyag között a Réz Pál interjúban[66] van,[67] ahol a mappa számos kézzel és géppel írt választ tartalmaz új kérdésekre, a kiadott szöveg ezzel szemben a töredékesség, esetlegesség hatását kelti. Itt tehát tudatos írói szándékot feltételezhetünk: a beszélgetés és kiegészítései alapján egy lényegesen hosszabb és kerekebb anyagot közöl töredékesen, az élőszót imitálva.[68]

Mindennek fényében azt mondhatjuk, hogy a *Próza* kötet három interjúja számos vonásában ellentmond a klasszikus interjú-jellegnek, hiszen a szerző/interjúalany által gondosan átdolgozott, kiegészített, variált szövegek ezek, amelynek alig van egyezése a valóban élőszóban elhangzott verzióval. Ezért azokat a részleteket, amelyek az élőszó spontán jellegét erősítik, stiláris elemeknek kell tekintenünk. A szövegek továbbá igazodnak a publikálás formai kritériumaihoz. Mind a kötetben közölt, mind a kéziratos szövegek vizsgálata azt mutatja, hogy ezek csak interjú-jellegű írások, és ezért az első személyű elbeszélő megnyilatkozásai.

Megvizsgáltuk tehát azokat a szövegeket, szöveghelyeket, amelyeknek formája leginkább felveti az önéletrajziság lehetőségét: a napló-jellegű, az idézetes és az interjú-jellegű írásokat. Mindhárom területen azt tapasztaltuk, hogy a részletes filológiai és formai elemzés olyan narrációs technikákat bont ki, amelyek felborítják az eredeti műfajbesorolási feltevéseket, sőt a szövegeknek számos olyan tulajdonsága kerül napvilágra, ami egy lehetséges fikciós olvasást erősít. Ez ad lehetőséget a kötetben szövegközi műveletek elvégzésére, ami átfogó elemzést tesz lehetővé a továbbiakban.

6.

A Magvető iratai közt az 1979. október 18-án kelt szerződés egy „Próza című", „próza műfajú" „leadott" kéziratra vonatkozik,[69] ami ké-

sőbb 12.000 példányban került kiadásra. „Alig egy évszázad leforgása alatt negyedszer jelent meg ilyen címmel összeállított kötet a magyar irodalomban. Vajda János, Kosztolányi Dezső és Radnóti Miklós azonos című alkalmi gyűjteményei után Ottlik PRÓZÁ-ja szigorúan szerkesztett, egymással nem esetleges, hanem szerves kapcsolatban álló írások együttese."[70] Annyi bizonyos, hogy Ottlik *Próz*á*j*ának megszületésében szerepe van a Kosztolányi *Próz*á*n*ak, és nemcsak azért, mert példaképének tartotta a nyugatos írót, de Ottlik rendelkezett a kötettel, ahogy azt az általa készített precíz könyvtárjegyzékein láthatjuk.[71] Így még jelentősebb, hogy a már létező gyakorlatba, vagyis vegyes írások külön kötetben való megjelentetésébe, rendhagyóan illeszkedik az Ottlik-kötet, létrejöttében tehát más indítékot kell feltételeznünk, mint elődeinél.

A *Próza* cikk-gyűjtemény, tanulmánykötet olvasata nemcsak emiatt igényli az újragondolást, hanem az eddigiekben bemutatott fikciós, poétikus értelmezési mező miatt is, amely által a kötet legnagyobb részét jelentő, az eredetileg folyóiratoknak szánt (és a legtöbb esetben már közölt) publicisztikai írások differenciált referencialitásba, szépirodalmi és fikciós dimenzióba helyeződnek. Egyrészt elveszítik aktualitásukat, így az olvasó érdeklődésének súlypontjai a szövegeknek teljesen más rétegeire helyeződnek: arra, ami legtöbb esetben nem a konkrét műről szól. Másrészt a növekvő temporális távolság valószínűleg a szerzőhöz való viszonyunkat is megváltoztatta; hiszen *Ottlik Géza* neve mellett valószínűleg sokan elmentek az *Iskola a határon* sikere előtt, idővel viszont az ő kézjegyének jelentősége megnőtt: jelentéktelenebb írásai jelentősebbek lettek. Az író ráadásul másodszor is publikálja őket, vagy a fiókírásokat veszi elő, tehát a szövegek átestek egy későbbi szerzői átolvasáson, és nem találtattak túl könnyűnek. A kötetbe-válogatás aktusának a még nem publikált írások kapcsán is megvan ez a metamorfotikus hatása: az *Elhagyott hősnő* tárca kevésbé tűnik gyenge írásnak (ráadásul egy mondatát mindenképp megjegyeztük), a Grandpierre-portré elé írt „rövid mentegetőzést",[72] vagyis A RÉGI VÁROSI SZÍNHÁZ LEJTŐS FOLYOSÓJA című írást pedig nem értjük, miért nem adta ki Rónay György. Illetve értjük, éppen ezért olvassuk élvezettel.

Harmadrészt a fikciós kötetkeret átesztetizálja a szövegeket: az elmozdult súlypontok a szöveg olvasóját azokra a részekre készteti fókuszálni, amelyek némileg absztraktabbak: az íróról, az írásról, a művészekről mondanak el valamit, tehát gyakorlatilag esztétikai nézeteket fejtenek ki, amelyet akaratlanul is ars poétikaként olvasunk. Véleményem szerint az itt ars poétikaként definiált szövegegységek nemcsak esztétikai szemléletet közölnek, hanem tudatosítják magát az olvasást is, hiszen az elhangzott poétikai nézeteket a felfogás pillanatától a legkézenfekvőbb példán, vagyis magán a *Próza* köteten gondolhatjuk végig. Ez az elemző olvasás képes egymással játékba hozni a különböző szövegrétegeket, a *Próz*á*r*a szerves egységként tekintve.

rossz (nem a te hangod), csak nyersanyagnak tekinthető. Kérdés-ötletek még: külföldi kiadások, visszhang, mi érdekel a mai irodalomból? Amerikaiak? Fiatalok? – Bridge, – A fordítás segített-e valamiben? – Musil stb. – Sport!" Uo. melléklet.

[68]Másrészt a levél 1968-as keltezésű, viszont az interjú az első fejezetben szerepel, abban, ami alapvetően nincs dátummal ellátva, mint a többi, de mégis azt sugallja, hogy az 1942 előtt készült írásokat tartalmazza. Ez azt bizonyítja, hogy a *Próza* kötet pusztán az *histoire* dimenziójában kronologikus szerkesztésű, és ez nem tükrözi teljes mértékben az írások keletkezését.

[69]Ottlik Géza Magvető Kiadóval kötött szerződései, OSZK, Kézirattár, Fond 428/50.

[70]Kelecsényi László: *A szabadság enyhe mámora. Ottlik Géza életei.* Magvető, Bp., 2000, 209.

[71]Ottlik Géza könyvtárának jegyzéke, OSZK, Kézirattár, Fond 428/16. (A kötet nem található meg az Ottlik hagyatéki könyvtár kolozsvári állományában – Egyed Emese szíves közlése alapján.)

[72]*Próza,* 67.

Idősíkok és álomleírások a Budában

HERNÁDI MÁRIA

1974-ben született. Irodalomtörténész, teológus, drámapedagógus. A PPKE Vitéz János Főiskolai Kar Magyar Nyelv, Irodalom és Kommunikáció Tanszékének docense.

Ottlik Géza *Buda* című regényének szerkezetét egyidejűleg sokféle kompozíciós eljárás alakítja: ilyen például a láncolatos fejezetezés, a visszatéréseken alapuló körkörös történetmondás, az *Iskola a határon*ból ismerős keret, vagy a több fejezetet magukba foglaló szövegtömbök s az ezek fölött hídszerűen átfutó szövegívek rafinált játéka, ami már a *Próza*ban is megjelenik. Ami a *Buda* struktúráját mégis a leginkább egyedivé, s az Ottlik művek közül egyszersmind a legbonyolultabbá is teszi, az a keletkező regényt városnak, térképnek tekintő narrátori elgondolás, illetve a tér és idő sajátos egybefonódása. A mű tehát nemcsak városként, térképként, hanem időlabirintusként is olvasható.

A teljes életidőt magába foglaló, s azt keresztül-kasul bejáró *Buda* alapvetően három idősíkon játszódik. Az első sík a regény kompozíciós vázának, tartópillér-rendszerének tekinthető főreál-történet, tehát az 1926 nyarától 1930 nyaráig terjedő időszak. A főreálbeli évek elbeszélése, bár lazán kapcsolódó és nem egyforma mértékben kidolgozott epizódokból áll össze, hozzávetőlegesen mégiscsak időrendben kerül elmesélésre. E négy év eseményeihez asszociatív módon kapcsolva jelenik meg a következő idősík: az 1923 (tehát a Kőszegre való bevonulás) előtti és az 1930 (a végleges leszerelés) utáni évek története, amely egészen 1979-ig, tehát a regénybeli feleség, Márta halálának évéig tart. Ennek az időszaknak az elbeszélése töredezettebb a főreál-történetnél, darabokban ékelődik bele a főreál-szövegbe, és hozzávetőlegesen sem követ időrendet. Azért tekintem mégis összefüggő korszaknak ezt a hosszú időt felölelő síkot, mert a megszakítottság ellenére is egységes, bizonyos értelemben folytonos Bébé számára: amíg ugyanis megvannak az életét jelentő emberek, addig „áll Buda még", addig „minden megvan". A regény harmadik idősíkja 1979-től, Márta halálának évétől 1989-ig vagy 1990-ig tart — körülbelül tíz évet foglal magába. Ehhez a síkhoz tartozik a regény első két fejezete (*(Minden út)*, *(Ami biztosan van)*) majd a nyolcvanas évekre utaló, dátumozott naplóbejegyzéseket is tartalmazó utolsó tíz fejezet. A regényírás jelenének tekintem ezt a síkot, mert Bébé, az elbeszélő 1979 júniusában, a feleségével, Mártával való beszélgetésben, és az azt megelőző Oktogon-álom hatására szánja el magát a regényírásra. Ennek az idősíknak szinte kizárólagos témája Bébé betegsége, Márta gyászolása, és a nagy összegző mű, az *Ebédlőablak* befejezéséért folyó, egyre reménytelenebb alkotói küzdelem, amelyben megkérdőjeleződik a „minden megvan", s időnként mintha már nem állna, legalábbis felfüggesztődne „Buda".

A *Buda* három idősíkjának megfeleltethető a regényben szereplő három álomleírás. Ottlik korábbi műveiben nem szerepelnek álomleírások, egyedül ebben az utolsó regényben, s az elbeszélő, ahogy látni fogjuk, itt is ironikusan viszonyul az álmokhoz, illetve azok elmeséléséhez. Ennek ellenére mégiscsak beilleszti őket a regény szövetébe, felismerve és kiaknázva a sűrítésnek és a jelentéseltolásnak az álomleírásban mint műfajban rejlő poétikai lehetőségeit.

A három álmot a továbbiakban „folyosó-álomnak", „Oktogon-álomnak" és „betonpince-álomnak" nevezzük a könnyebb azonosíthatóság kedvéért. Mindhárom álom regénybeli szövegkörnyezetében fontosnak és problematikusnak bizonyul az álom elmesélése (vagy éppen el nem mesélése), tehát az a képzeletbeli vagy valós beszélgetés, amelybe az álom beékelődik, s amelyben értelmet nyerhet. A folyosó-álmot Bébé nem meséli el feleségének, s ezt így kommentálja: *„Mondjam Mártának, hogy álmomban átsétáltam egy másik, egy szomszédos regénybe? Sosem meséltünk álmokat egymásnak."*[1] Ezzel szemben az Oktogon-álmot már elmondja: *„elmeséltem neki az álmomat — amit még sohasem tettem"*[2] — olvashatjuk az első fejezetben. A betonpince-álmot az idős, beteg Bébé Szeredyvel akarja megosztani: *„Daninak el kell mesélni, el kell mondanod valahogyan, ahogy az álmok és félálmok az éjszakáid konkrét valóságával összekeverednek. Úgy egybefonódnak, hogy összezagyválod őket ébren is. // Szeredy meg tudja mondani, mi történt valóságosan. Betonpincében vagy-e tényleg (bezárva véglegesen? Vagy van egy kijárat? Vasajtó a lépcsőnél? Vagy csak erőszakos álom az egész, és fázik a lábad…?)"*[3]

A folyosó-álomnak a *Buda*ban két leírása is van, egy hosszabb, részletesebb a *(Dolgozatjavítás 38-ban)* című fejezetben, és egy vázlatos, utalásszerű, rövidebb a *(Bagatell)* című fejezetben. Ez Bébé időben legkorábbi álma a *Buda*ban, a rövid leírás szerint Monostoron álmodta 1950 és 1954 között, a hosszú leírás viszont azt is megjegyzi, hogy az álmodó negyvenkét éves, tehát 1954 körüli lehet az álom, amelynek itt a hosszabb leírását idézem: *„Azt álmodtam, hogy újra a budai főreálban vagyok. Hidegkúti út 23. Bevonultam — végzett negyedéves —, de tudtam, hogy már negyvenkét éves vagyok. Jó, megkaptam a régi egyenruhámat, felvehettem, de elölről kell kezdenem a négy évet. Negyvenkét évesen? Ez így van, Bébé. Vállat vontak, én is. Az épület hosszú, kongó földszinti folyosóján voltunk. (Ott jártam hát megint.) Mindenki örült. Én a régi egyenruhámnak nagyon. Nem nőttem ki, se bő nem lett a zubbonya — magától értetődőnek tartották, hogy felvettem újra. Nekem nagy megkönnyebbülés volt, hogy rajtam van. // Jó izgalom, várakozás járkált bennem. Az elég sivár hosszú folyosó végében volt a kantin, a borbélyműhely, a negyedévesek kaszinója, s abból nyílt még egy kis zeneszoba. Kihallatszott volna Kienaszt Rudi vagy Hilbert klimpírozása a zongorán, és Szeredy gitárja? Vagy bent voltam én is, és válogattam a rosszabbnál rosszabb dákók közül? (A negyedéves társalgóban volt a zongora és a biliárdasztal is.) Végül Kienaszt talált egy jobb dákót nekem? Nem: a századirodában voltunk, és senki nem tudta megmondani, Kienaszt Rudi sem, hogy most elsőévesként kell-e kezdenem a négy évet. Hát akkor felviszem a holmimat a hálóterembe. // Lent voltunk a földszinti fo-*

[1] Ottlik Géza: *Buda*. Európa, Budapest, 1993, 82.

[2] I. m. 9.

[3] I. m. 240.

lyosó közepe táján, a vesztibülben. A sapkám, az arany (vagyis negyedéves) rajsíp-zsinórom, a viseléstől a vállamhoz idomult kék házizubbonyom, kényelmes és ősi-egyszerű volt, mint a saját bőröm. Hát akkor felmegyek a hálóterembe. A mindig huzatos vesztibülben lámpalázas izgatott szívdobogás fogott el, olyan heves, hogy felébredtem. // Az ágyamban Monostoron."[4]

[4] I. m. 81–82.

Értelmezésem szerint ez az álom az ébren kitűzött írói feladatra, a katonaiskolában töltött évek elbeszélése adott belső válasz, lelki reakció. Így kapcsolható a *Buda* idősíkjai közül a főreál-történethez. Az álom Bébé mint regény-szereplő ellenállását jelzi Bébével, a regényíró-nézővel szemben. A szereplő Bébé az álomban egy olyan korábbi életállapotba helyeződik vissza, amit egyszer már végigélt, s amelyből kiszabadult. Az álom az 1930-as, már megtörtént kiszabadulást nem-létezővé teszi, s ezzel semmivé lesznek Bébé későbbi, erre ráépülő kiszabadulásai is, melyeket pedig élete tartóoszlopaiként, csodáiként tart számon. Az álom mintha az ingyen mozi ottliki elméletét modellezné: az időfolyamon kívül álló néző-író én (az álmodó) tud róla, hogy a főreálbeli négy év már a múlté, s ő most éppen negyvenkét éves. Az álom- és regényszereplő-én azonban nem tudja ezt, és tehetetlen: nem jöhet le a színpadról, ami itt egyrészt az álom, másrészt a múlt visszamenőleg újraélendő, utólag belakandó tere. Az álom az emlékezés eszközével dolgozó, önéletíró narrátor tudatkettőzését modellezi, amely munkamódszerével kényszerűen együtt jár. Bébé viszonya ehhez az álomhoz ambivalens: egyrészt átéli a bezártságot és tehetetlenséget, másrészt már az álomban megkezdi a múltbeli helyszín újra-belakását: megtalált egyenruhájában máris otthonosan érzi magát, ahogy ezt mind a hosszabb, mind a rövidebb álomleírás hangsúlyozza. A *(Bagatell)* című fejezetben szereplő rövidebb álomleírás további jelentéssel tölti fel az álmot azáltal, hogy pontosan megnevezi az álmodás helyét, és idejét: vagyis a kitelepítés helyszínét, Monostort, és az ötvenes évek elejét, a diktatúra éveit. Ebben a szövegösszefüggésben az álom párhuzamot von a múltbeli, katonaiskolai lét és a jelenbeli, diktatúrában való létezés között. Mintha a negyvenkét éves Bébé a katonaiskolába csöppent volna vissza a társadalomból való kitaszítottság tapasztalatában.

Fontos, hogy a helyszínek, amelyeket az álomleírás említ (földszinti folyosó, negyedévesek kaszinója, századiroda, hálóterem), mind zárt terek. Kiemelt szerepet kap ezek közül a földszinti folyosó, amely háromszor fordul elő a leírásban, és a hálóterem, amely kétszer, majdnem azonos mondatban: „*Hát akkor felviszem a holmimat a hálóterembe*", illetve: „*Hát akkor felmegyek a hálóterembe.*" A folyosó az átmenetiség jelentését sugallja, a hálóterem már a véglegességét. Az elbeszélőnek ettől a véglegességtől való szorongása, vonakodása fejeződik ki az ismételten nekirugaszkodó, nyomatékosan élőbeszédszerű „hát akkor" mondatkezdésben. A hálóterembe azonban „fel" kell menni, magasabban fekszik, mint a hangsúlyozottan „földszinti" folyosó — a múlt belakása, az elmúlt életszakaszba való beköltözés tehát nemcsak a bezártság véglegessé válását, hanem valamiféle emelkedést, feljebb lé-

pést is jelent az álom nyelvén. Ez a „feljebb lépés" is az írói feladat vonatkozásában válik érthetővé.

Az Oktogon-álom 1979-es, tehát időben jóval későbbi, mint a főreál-álom, de szövegszerűen megelőzi azt: a *Buda* első fejezetében olvasható, s ahogy már említettük, Mártának elmesélve válik a fejezet részévé. Az álom itt nem a múltba, hanem a jövőbe helyezi szereplőjét, az álmodót: *„Azt álmodtam nemrég, hogy megyek valahol a körúton, át az Oktogonon, lágy, szelíd késő délután van, és észreveszem, hogy gyönyörű a város, csupa szín. Pedig szomorúság van bennem, tudom, hogy holnap meg kell halnom, és semmit sem tehetünk ellene. Szomorú, hiába. A házak, a fák, a járókelők, Andrássy út: még soha ilyen porhanyós nem volt a késő-délutáni óra. Szelíd volt. Érett. Nem fájt. Érdekes, fájnia kellett volna, és nem fájt. Gyengéd volt a levegő, az Oktogon, minden. Gyengéd? Porhanyós? Nem, nem tudok más szót rá — érett volt."*[5] Az álomleírást a benne tükröződő teljességérzés és a szülőváros megjelenése miatt kapcsoljuk az „áll Buda még" idősíkjához, amely magába foglalja a gyermekkor elbeszélését. Az Oktogon-álom azonban nemcsak ezt a regényben is kitüntetett idősíkot, hanem az egész *Budá*t is tükrözi. Szemben a másik két álommal itt nem lezárt, hanem nyitott térben vagyunk, s ennek a nyitottságnak a jelentését erősítik fel az álom helyszínének adottságai. Az álmodó a *szülőváros*ában jár, egy *körút*on érkezik, amely az önmagába visszatérő, otthonos végtelen képzetét kelti, egy *tér*en vág át, amely ráadásul körút és sugárút *kereszteződés*ében fekszik, így nemcsak a tágasság, hanem a távlatosság jelentését is hordozza: a tér minden irányba kinyílik. Minden irányban utak vannak, bármerre lehet menni, s ráadásul „minden út" — ahogy a fejezet címe is sugallja — oda vezet, ahol Bébé, az álmodó éppen abban a pillanatban áll. Otthonosság és szabadság sűrűsödik egyetlen pontban és pillanatban, ami *„ismerős persze, de ismeretlen is, emlék is, vágy is, térkép, nyitottság, várakozások és nyugalom, a késő délutáni óra érettsége"*.[6] A látványban tükröződő teljességérzés tovább fokozhatatlan intenzitását jelzi a napszak, a késődélután, és a látvány jelzői: „lágy", „szelíd", „gyengéd", „porhanyós", „érett". A fokozhatatlanság azonban végességet is jelent: *„tudom, hogy holnap meg kell halnom, és semmit sem tehetünk ellene"*. Az alkotást, tehát a csoda megőrzését a halál álombeli közelsége teszi egyszerre sürgetővé és reménytelenné. A végesség azonban nemcsak időbeli lezártságot jelent, hanem az emberi befogadó- és kifejezőképesség határoltságát is. Ezt fogalmazza meg Medve a *(Bagatell)* című fejezet hálótermi jelenetében: *„És ezt nem lehet hagyni, ezzel mind valamit kell csinálni, megragadni, harapni, elmondani, megfesteni: magadévá tenni. Csakhogy mindegyikhez olyan sok minden egyéb tartozik; kihagyhatatlanul és csordultig tele vággyal — honvággyal —, hogy ésszel, érzéssel nem bírod megtartani, szétfeszít, szétrobbansz bele."*[7] Erre rímelnek az Oktogon-álmot elemző *(Ami biztosan van)* című fejezet sorai is: *„Szomorúság és vágy, meg kell halni, nincs elég időd a város szépségére, a botrányosan sok kihagyhatatlan beletartozó mindenféle miatt."*[8]

[5] l. m. 9.

[6] l. m. 10–11.

[7] l. m. 318.

[8] l. m. 10.

Az álomban megjelenő látvány azonban talán éppen a halálhatár közelségétől válik olyan teljessé és fokozhatatlanul intenzívvé. Az álmodó, Bébé halála a távoli jövő várható történése, feleségéé azonban egészen közeli, hiszen 1979-ben, Márta halálának évében vagyunk. A halált általánosabb síkra helyezve: Bébé számára közeledik az életnek az a szakasza, amikor már nem lesz kinek elmondania, nem lesz kivel megosztania a „botrányosan sokat". S ettől akad majd el a festményével: a tudattól, hogy élete „jó nyersanyagát" hiába őrizte meg sértetlenül, nincs kivel megosztani, s így bajosan lesz belőle műalkotás.

Ezt a válságos állapotot jeleníti meg a *Buda*ban szereplő harmadik álom, ami időben is a legkésőbbi, a nyolcvanas évekre datálható, és a regény szövegében is a legutolsó. Ha az Oktogon-álom a *Buda* fokozhatatlan érzelmi csúcspontja, a betonpince-álom az ugyanilyen fokozhatatlan mélypont, az életválság belső képe. Az idős, nagybeteg Bébé kórházban átélt, többször visszatérő rémálma ez: *„Az ágyad magas kőfalhoz van tolva. Fázik a lábad. Megnyomod a csengőt. Nehéz súlyokat, cementtömböket raktak rád. Miért nem a szobádban vagy? Bejön Eliza, az éjszakás nővér, és rögtön megnyugszol. Felhúzza a lábadra a lecsúszott harisnyát. (…) És megint a nagy fal tövében fekszel, betonpincében, itt nincs meg a csöngő. Öklöddel próbálod verni a falat, a két kis csákányod kellene. Végül szétrúgod magadról a cementtömböket, úgyhogy bejön Eliza. Megsimogat, »Ezt mind álmodta, Benedek bácsi!« — Ej, hisz nincs is csengő, nézze. Van csengő. Hát álmodtad, jó: nyugodj meg, nem mondta senki, hogy lényegesen jobb sosem lesz székrekedésed, az is álom volt csak. Megnyugodnál, Benedek bácsi, csak az az állandó baj, hogy ébren sem tudod megmondani, melyik volt a valóság és melyik csak az álom. Fejtse meg más."*[9] Az idézett álomleírás ugyanazt a rémálmot rögzíti kétszer, mindkettőnek a kórházi ápolónő belépése vet véget, a kettő közé pedig egy éjszakai kórházi jelenet ékelődik. A két előző álomleírástól a betonpince-álom abban különbözik, hogy itt álom és ébrenlét határai elmosódnak, átjárhatóvá válnak. Ez a narrációban nyelvileg is tükröződik: a másik két álom leírása az „*Azt álmodtam*" fordulattal kezdődik, és ugyanilyen határozottan le is zárul vagy az ébredésre történő utalással, vagy a Bébé–Márta párbeszéd folytatásával. Ezzel szemben a betonpince-álom esetében nem tudjuk pontosan kijelölni a szövegben azokat a helyeket, ahol a kórházi helyzetjelentés a rémálom elmondásába fordul át, majd vissza. Az elbeszélő éppen erre az átjárhatóságra, álom és ébrenlét határainak elbizonytalanodására reflektál, ezzel fejezve ki azt a tapasztalatát, hogy az ébrenlét, a jelenlegi élete maga is rémálom. Ezáltal a „betonpince", mint álombeli helyszín az idős Bébé és egyben a regényírás jelenének, a *Buda* harmadik idősíkjának metaforájává nő.

[9] l. m. 240–242.

A magas kőfal, amely az álomleírás második részében, újramondásában konkretizálódik betonpincévé, a bezártság és tehetetlenség szimbóluma: egy minden oldalról lehatárolt, ráadásul mélyen fekvő térben vagyunk, ahol sem a szabadulásra, sem a felemelkedésre nincs esély. Az álmodó mintha egy kőkoporsóban lenne elevenen eltemetve,

s aránytalanul nehéz terhek, cementtömbök alatt fuldoklik. A fuldoklás és a súlyok alatt vergődés egyébként, akárcsak a szétesõ gubanc, az alkotói és emberi válság jellegzetes motívumai a regénynek ebben a szövegrétegében: *„Túl sok és túl súlyos a feledtetnivaló. Egy hideg, idegen világ ül a lelkeden, Bébé, folytatni a munkát csak meleg, meghitt, napfényes levegőben lehet"*[10] — olvashatjuk a *(Szövettani vizsgálat)* című fejezetben. Az elvégzetlen feladat, a befejezetlen festmény a Márta halála utáni lelki bezártság-állapotban elviselhetetlen teherként nehezedik Bébére. Segítségre szorul, amit meg is kap, először két ápolónőtől, akik az édesanyjára emlékeztetik, majd a barátaitól, Rodrigeztől, Colaltótól és Lexitől, akik hazaviszik a kórházból, hogy folytatni tudja a festményét.

[10] I. m. 259.

Az álomleírás Ottliknál kivételes, szokatlan narrációs elem. A lejegyezett illetve elmesélt álmok nemcsak metaforikus jelölői, hanem kicsinyítő tükrei is a regény idősíkjainak — így fontos kompozíciós szerepet kapnak. Mindhárom idősíkhoz tartozik egy-egy álom: a főreál-elbeszéléshez a folyosó-álom, a regényírás jelenéhez a betonpince-álom, a gyerekkori teljességet megjelenítő harmadik idősíkhoz pedig az Oktogon-álom — ez utóbbi a „Buda érzés", ezáltal pedig a teljes regény leképezésének, „mise en abime"-jának is tekinthető. Az álomleírások ezen kívül fontos metanarratív szerepet is kapnak: az alkotáshoz való viszony problematikusságát jelenítik meg: azt, ami a *Buda* talán legnagyobb, végső kérdése. Az idősíkokat és az időbeli változásokat az álmok térbeli mozgásokként és viszonylatokként jelenítik meg. A folyosó-álomban a várakozó átmenetiségből az otthonos belakásig való eljutást a hálóterembe való „felmenetel" jelzi, ami az írói feladatvállalás „emelkedésére", mint lehetőségre utal. Az Oktogon-álom útkereszteződés-képe egyszerre utal az írói „beérkezésre" és elindulásra: az utak végére és az utak megnyílására. A betonpince-álom a lesüllyedés, és a lesüllyedésbe való bezártság érzetét sugallja, így ábrázolva az alkotói válság és a halálközelség ördögi körét. A Szeredynek való álommesélés tervezgetésében azonban, amit az előadás elején idéztünk, itt is megjelenik a felemelkedés reménye: *„Vagy van egy kijárat? Vasajtó a lépcsőnél?"*

Az alkotás és a halál kapcsolatának problematikája már a *Buda* befejezése előtt, máshol is megjelenik az Ottlik életműben. Az író nemcsak művészetelméleti írásaiban érinti a kérdést, hanem *A művész és a halál* című, látomásos-allegorikus meséjében is. A megszemélyesített halál, aki nem viheti el a művészt addig, amíg be nem fejezi utolsó alkotását, megkérdezi áldozatát, hogy mit ábrázol majd a készülő szobor. *„Az életet. Teljes szépségében"*[11] — válaszolja a művész, aki azonban addig nem tudja folytatni a művét, amíg meg nem kapja hozzá a „korlátlan végtelenséget". Ennél kevesebb nem elég neki az alkotáshoz. Ennél kevesebb a *Buda*ban szereplő Bébé festőnek sem elég ahhoz, hogy befejezze az életet teljes szépségében ábrázoló festményét, az *Ebédlőablak*ot.

[11] Ottlik Géza: *Hajnali háztetők — Minden megvan.* Európa, Budapest, 1994, 307.

POMOGÁTS BÉLA

Az abszurd mint történelmi krónika

Emlékezés Örkény Istvánra

1934-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2012. 10. számunkban közöltük.

Örkényről szólván nem egyszer kerül szóba az „abszurd" fogalma: az abszurdba hajló történelmi tapasztalatoké, az abszurd irodalomé. Számomra már az is abszurd valami, hogy (harminchárom évvel korai halála után) Örkény István születésének századik évfordulójára emlékezünk. Hogyan is lehetne százesztendős és harminchárom éve halott az, aki számomra ma is eleven, szinte érzem szellemiségének vibráló erejét. Eleven az egyéniségét őrző emlékképekben, a személyes együttlétek máig mozgalmas emlékeiben, és persze eleven az írásaiban, amelyek mit sem veszítettek mozgalmasságukban, időszerűségükben a múló évtizedek során. Nem egyszer voltunk együtt, többnyire az írók szigligeti alkotóházában, amely akkor, a hetvenesnyolcvanas években nemcsak a magyar irodalom máig emlékezetes műhelye volt, hanem a baráti együttlétek, beszélgetések otthona is. (Engem az is közel vitt Örkényhez, hogy annak idején, persze több évtizedes distanciával, mindketten a budapesti piarista gimnázium növendékei voltunk!) Szigligeten mások voltak a törvények, mint a fővárosi szerkesztőségekben, az egyetemi intézetekben vagy éppen az írószövetségben: szabad volt a beszéd, a politikai véleménynyilvánítás, akár a kormányzat kíméletlen bírálata. (Szigligeten például sohasem hallottam ötvenhattal kapcsolatban azt a szót, hogy „ellenforradalom", mindenki forradalomról beszélt.)

Nekem és feleségemnek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy az alkotóházban Örkény István és felesége: Zsuzsa voltak a szobaszomszédaink. Így azután tanúja lehettem annak a szorgalomnak, ahogy az író dolgozott: már reggel kopogott az írógépe, később ő is lejött a strandra, hogy ússzon egy nagyot a Balaton hűsítő hullámai között, nem sokkal ebéd után újra kopogni kezdett az írógép, vacsora után pedig megkezdődött az élet a társalgóban — Nagy Lászlóval, Szécsi Margittal, Palotai Borissal, Kéry Lászlóékkal, Bodnár Györgyékkel, Réz Ádámékkal, Kardos G. Györgyékkel, Takács Zsuzsával és a többiekkel. Összeszokott társaság voltunk, hosszú éveken át jártunk együtt Szigligetre, általában augusztus közepén. Örkény persze nagy mesélő is volt, történetei, akár valamelyik „egypercese", nemcsak mosolyra fakasztották, el is gondolkodtatták hallgatóságát. Mindig bölcs iróniával beszélt, a napi politika „abszurd" jelenségeiről is, s aki emlékszik ezekre a régen elmúlt évtizedekre, az tudja, hogy a valóság a kommentáló számára mindig bőven szolgáltatott nyersanyagot. Nem egy Örkény-egyperces öltötte első formáját ezekben az esti tréfálkozásokban.

Köröttünk: az országban és mögöttünk: Budapesten ugyanis valóban az abszurd világa uralkodott (ma már kevesen emlékeznek erre). Közép-Európa hagyományosan a képtelenségek földje volt (és maradt), itt az emberek a lehető legudvariasabb „faarccal" veszik tudomásul, ha hazudnak nekik, s mindig tisztelettel övezik a kifosztásukra szövetkező politikusokat. Tudták persze, hogy ha harsány „szabaság!"-gal köszön valaki, az rabságukat készíti elő, azt is tudták, hogy az „ideiglenes" állapot, miként a szovjet hadsereg magyarországi jelenléte, hosszú évtizedeken keresztül szokott tartani, ismerték tehát a fejük tetejére állított fogalmak titkát, mégis úgy tettek (ma is úgy tesznek), mintha elfogadnák ezt a fordított világot. Minthogy a legvaskosabb közép- és kelet-európai realitás a bizonytalanság, a szorongás és a félelem. A közép-európai író ezért, ha a valóságról akar beszélni, képtelenségeket eszel ki, összekuszálja a szavak értelmét és megfordítja tengelye körül a látszólagos valóságot, hogy mindaz, amit a politika a feje tetejére állított, az végül ismét elfoglalja a maga természetes helyzetét. A közép-európai abszurd irodalom és művészet magyarázatát nem más: a közép-európai valóság adta meg. Örkény István képtelen regényfordulatainak, történeteinek és nyelvi játékainak titka is abban rejlett, hogy milyen sorsot ért meg Magyarország a harmincas évek végétől a nyolcvanas évekig.

Örkény, természetesen abszurdjaiban is, ennek a történelmi sorsnak az igazságkereső és szellemes krónikása volt, akkor is, midőn a realista irodalom hagyományainál kereste a történelmi számadás lehetőségét, és akkor is, midőn kialakította a maga személyes prózapoétikáját. Az abszurd irodalom látásmódját és nyelvezetét. Tudatosan vállalta a kísérletező író szerepét. A formai próbálkozásokat műhelye és írói természete szerves részének tudta. „Ötven is elmúltam — vallotta —, de még mindig kísérletező életkoromat élem. Tudom, hogy ez nem egészséges állapot. Más ember úgy csinálja, hogy fiatalon körüljárja a maga parcelláját a világból, és megkeresi a hozzáillő formát, a stílusát. Ettől kezdve ily módon ír jót, rosszat, remeket, ki, mikor, hogy. Úgy mondjuk: magára talált. Hogy én miért nem találtam magamra, arról sejtelmem sincs. Talán csak nem akartam." Az imént megvallott nyugtalanság irányította érdeklődését a groteszkhez: az „egyperces novellákban", a *Nászutasok a légypapíron* című kötet írásaiban és a *Tóték* színpadi remeklésében. Olyan megoldást választott, amelynek életművében *Tengertánc* című első kötetének groteszkjei óta folyamatos szerepe volt. Ő maga a „groteszktől a groteszkig" ívelőben látta saját fejlődését: „a világ értelmezésében nagy vargabetűket megtéve, visszataláltam oda, ahonnan ifjan elindultam: a *Tengertánc*tól a *Tóték*hoz, a groteszkből a groteszkbe".

Örkény groteszkjei mindig a valóságra épülnek, a hétköznapi tényekkel tartanak szoros kapcsolatot. A műforma valóságtartalmát ő maga szellemes fordulattal bizonyította: „Az ember, ha mégoly biztosan áll is a lábán, mihelyt egyet lép, reszkírozza a hasraesést." A groteszk szerinte nem a fantáziától, hanem magától a valóságtól kapja a kép-

telenséget és a komikumot. Valóságos, sőt naturalisztikus részleteket helyezett el az általánosabb mondanivalót hordozó groteszk és „szürnaturalista" rendbe. Ilyen módszerrel készült nevezetes kisregénye (illetve drámája): a *Tóték* is.

Groteszk ötletei sajátos műfajban találtak magukra: az általa „egyperces novellának" nevezett tömör példázat keretében. E novellaforma nem anekdota, nem tárca, nem is karcolat, mintha egyenesen a groteszk műfaji köntöséül készült volna. „Megpróbáltam — mondta Örkény — mindent lehámozni az irodalomról, ami lehámozható, mintha egy léghajóból minden ballasztot kihajítanék. Eleinte azt hittem, nem marad semmi; de ennyi megmaradt. Ezeket mind meg lehetne írni kiszínezve, megduzzasztva, »gazdagítva« — de elvenni már nem lehet belőlük semmit. Matematikai egyenletek; az egyik oldalon a közlés minimuma, az író részéről, a másikon a képzelet maximuma, az olvasó részéről." E groteszknek talán az a legfőbb érdeme, hogy az olvasót is be akarta és be tudta vonni az írói munka — az értelmezés és ítélkezés — áramkörébe. Műfaji jelentőségét nemcsak az adta meg, hogy a társadalmi lét fonák jelenségeit, hibás mechanizmusait leplezte le az irónia görbe tükrében, hanem elsősorban az, hogy gondolkozásra serkentett, ítélkezésre tanított.

Örkény a hagyományos anekdotával és elbeszéléssel szemben a groteszkben kereste az írói hatékonyság lehetőségét, azt a módszert, amely nemcsak leírást ad, hanem az olvasó gondolkodásának, meggyőződésének átalakítására is eredményes kísérletet tehet. Az anekdotikus előadás megnyugtat, elzsongíthatja a lelkiismeretet, elaltatja a gondolkodást. „Az anekdota nemzeti csapás — állította Örkény. — Elbutítja az irodalmat, elsekélyesíti a közgondolkodást. Az emberiségnek ebben az évszázadában gyökeresen megváltozott a véleménye önmagáról. És nemzeti átok, ha ebből mi úgy akarunk kimaradni, hogy közben anekdotázunk…" A groteszket az anekdotázó magatartás ellenszerének tekintette, azt várta tőle, hogy nemes izgatószer, termékeny gondolatok katalizátora legyen. A groteszk bizarr síkváltásai, logikai ugrásai töprengésre kényszeríthetik az olvasót, s már maga a gondolati erőfeszítés, amelyre a groteszk irodalom biztat, az író vagy az ügy sikerét jelentheti.

A groteszk szemlélet némiképp átalakult Örkény István munkáiban. A modern groteszk ugyanis kevés kivétellel az abszurd irodalom eszköze. Jan Kott, a neves lengyel esztéta, a groteszk és a tragédia fogalmának összevetése során a következőket állapította meg: „Végső soron a tragédia ítélet az emberi sorsról, az abszolút valamilyen felmérése; a groteszk az abszolút kritikája az emberi tapasztalat gyarlósága nevében. Ezért vezet a tragédia katarzishoz, míg a groteszkben semmiféle vigasztalót nem találunk." A groteszk ilyen módon gyakran a reménytelenség kifejező eszközévé válik, az emberi létezés képtelenségének eszméjét sugallja. A nyugat-európai groteszk neves képviselői, Dürrenmatt, Beckett vagy Ionesco, a modern társadalom embertelen tapasztalatai, valamint a modern természettudományos

felfedezések nyomán jutottak az emberi létezés értelmének megkérdőjelezéséhez. „A mi világunk éppúgy vezetett el a groteszkhez, mint az atombombához" — írta Dürrenmatt. A groteszk általában a kétségbeesés filozófiáját öltözteti a szépirodalom formáiba.

Örkény igazából nem fogadta el ezt a szemléletet és érzésvilágot, és elutasította ezt a keserű filozófiát, miközben természetesen ő is gyakran alkalmazta a képtelenséget, illetve ennek ironikus-játékos változatát. Mindazonáltal meseszövésének abszurd elemei nem a világ értelmetlenségét és az emberi lény értéktelen voltát hirdették, hanem többnyire nagyon is konkrét közéleti és morális visszásságokról adtak kritikai véleményt. Igaz, szimbolikájuk nem a közvetlen megfelelés egyszerűségével beszélt, némi töprengést igényelt, értelmük mégis megfejthető: általában a hibás vagy éppen embertelen társadalmi mechanizmusokat vették célba. Olyan elbeszéléseire gondolok, mint a méltán híressé vált *Niagara Nagykávéház*, amely a sztálinista zsarnokság félelmetes paraboláját rajzolta meg.

Örkény groteszk példázatai többnyire a szatíra állásfoglalást sugárzó szemléletéhez közelítettek, abban az értelemben, ahogy Wolfgang Kayser, a groteszk ismert teoretikusa határozta meg e két művészi szemléletmód viszonyát. Kayser szerint a groteszk abszurd változata mindig eszménytelenséget, kiábrándulást tükröz, a szatíra ellenkezőleg, objektív eszmények, valós értékek kifejezésére szolgál. Örkény groteszkjei ez utóbbi változatot képviselik. Nála a groteszknek szemléleti változáson kellett átmennie, s az abszurdnak tetsző történetek vagy helyzetek már nem az emberi lét képtelenségét sugallták, hanem a közép- és kelet-európai társadalmak groteszk abszurditására világítottak rá. Hasonlóan a lengyel Mrożek és Różewicz, a cseh Hrabal, Páral és Havel, a román Sorescu, általában a modern közép-európai irodalom eljárásaihoz.

Örkény groteszkjei az ontológiai abszurditás filozófusainak közönybe vagy kétségbeesésbe taszító művészetével szemben mindig felráznak és cselekvésre mozgósítanak. Többször tört lándzsát a józan cselekvésre késztető etika mellett, a közhasznú bátorság hirdetésével mutatott túl azokon a filozófiai tételeken, amelyek az abszurd irodalom bölcseleti bázisát alkotják. Mint egy nyilatkozatában mondotta, műveiben a cselekvésbe vetett hitét akarta kifejezni: „Azt az alapvető meggyőződésemet, hogy az embernek a cselekvés az utolsó és egyetlen reménye. Ez, ha átteszem groteszk közegbe, úgy fogalmazható, hogy cselekedni kell még akkor is, ha cselekvés már értelmetlen, céltalan." A cselekvés iránti bizalom, egyúttal a cselekvésképtelen emberi magatartás bírálata jelenik meg világhírű kisregényében, illetve színpadi művében, a *Tóték*ban is.

A *Tóték* groteszk parabolája arról ad képet, hogy a kisember miként kerül egy kegyetlen és ostoba hatalom abszurd szorításába. E konfliktust: az őrnagy és Tóték furcsa küzdelmét Örkény nem elvont, időtlen példázatnak szánta, ellenkezőleg, a hazai társadalom és történelem egy valóságos betegségét mutatta be. A hatalom és az áldozat viszonya kü-

lönös dialektikában jelent meg; ugyanis nemcsak arról van szó, hogy az őrnagy elnyomja és megalázza gyanútlan és élhetetlen vendéglátóit, hanem arról is, hogy Tóték mintegy felkínálkoznak neki, sőt ötleteket adnak számára, hogy még jobban kiélhesse kegyetlen szeszélyeit. Kettőjük viszonya így bonyolultabb lesz, nemcsak az őrnagyot kell elítélnünk, hanem gyáva és szolgalelkű házigazdáit is.

Az az ironikus bírálat, amely Tóték képtelen magatartását sújtja, a közép-európai társadalmak hibás viselkedési reflexeit vizsgálta és ítélte meg. Ebben állott az abszurd elemek átértelmezése és társadalomkritikai használata. A példázatos fogalmazás valódi célja és értelme is most világlott ki igazán. Örkény István mélyen elgondolkozott a magyar, általában a közép-európai társadalmaknak azokon a rejtett törvényszerűségein, amelyek megszabták az egyes ember, illetve egész tömegek és társadalmi rétegek magatartását. Személyes tapasztalata volt éppen elég: elveszített háborúk, tébolyodott zsarnokságok és levert forradalmak tanúja volt, közelről látott több összeomlást és újjászületést. Rádöbbent arra, hogy nem elég, ha pusztán a történelmi események krónikáját írja meg, minthogy mögéjük kell néznie, az összefüggéseket kell vizsgálnia. Ebből a benső írói igényből származott a parabolikus fogalmazás, az emberi magatartásformák és társadalmi törvényszerűségek elemző vizsgálata. A leírás után a példázat, amely tükröt tart a történelemnek, és az abszurd irodalom eszközeivel is az események valóságos folyamatát, történelmi lényegét ragadja meg.

A VIGILIA FOLYÓIRAT PÁLYÁZATOT HIRDET

E pályázat *A Hit évéhez* kapcsolódva a Kultúra Pápai Tanácsának kezdeményezését követi, amely párbeszédet kezdeményez hívők és nem hívők, a kereszténység és a kultúra között. A pályázaton kb. egy órás előadás szövegével lehet részt venni (max. 30.000 leütés terjedelemben, szóközökkel), amelynek témája:

A keresztény hit szerepe Európa mai és holnapi kultúrájában

A virtuális előadás elképzelt helyszíne a Mindentudás Egyeteme, tehát teljesen nyilvános, hallgatói lehetnek hívők és nem hívők, tudósok és művészek, a szellem és tudomány emberei. A pályázaton bárki részt vehet beküldött írásával, elsősorban azonban egyetemi oktatók és hallgatók, teológusok, filozófusok és írók műveit várjuk.

A pályázatok beküldési határideje: 2012. december 15.

A pályázat jeligés, a pályázó anonimitása és az elbírálás pártatlansága érdekében kérjük, hogy az írásokat kinyomtatva és adathordozón (CD vagy DVD), jeligével ellátva juttassák el a Vigilia Szerkesztőség címére (1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em.); a pályázó személyi adatait lezárt borítékban mellékeljék, a borítékra csak a jeligét írják rá.
A bírálóbizottság elnöke: Bábel Balázs kalocsai érsek, a pályázat fővédnöke
Tagjai: Hankiss Elemér, Jelenits István, Jókai Anna, Lukács László, Mezei Balázs, Puskás Attila
Ünnepélyes eredményhirdetés: 2013. február elején rendezendő konferencián
A legjobbnak ítélt három pályázatot a Vigilia folyóirat közölni fogja, ezen kívül pénzjutalomban részesülnek: I. díj: 300.000 Ft II. díj: 200.000 Ft III. díj: 100.000 Ft

VIDA KAMILLA

Sárkánybőr

1997-ben született, a pécsi Janus Pannonius Gimnázium diákja.

A Vigilia folyóirat és a budapesti Piarista Gimnázium egykori diákja, Örkény István születésének 100. évfordulója tiszteletére novellapályázatot hirdetett középiskolás diákok számára. Az ország 12 megyéjéből, 41 középiskolájából 61 pályamunka érkezett a szervezőkhöz. A novellákat az előzsűri munkáját követően négytagú bizottság (Bodor Ádám, Esterházy Péter, Kollár Árpád, Vasadi Péter) értékelte. Az I. díjat Vida Kamilla írása nyerte — gratulálunk a szerzőnek!

Szabálytalan kört formálunk, ezekkel az ósdi, zöld vázas székekkel. A kényelmetlenség a felső tagozat velejárója, a támlák szálkásak, jócskán süppedő lécek, szűk hely a sonkás szendvicsektől kiszélesedett csípőnek. Lefolyunk kétoldalt, hiába, arra azért számíthattak volna, hogy egy hatodikos több helyet foglal, mint egy elsős. Ágoston és Marci vadul intenek, hogy üljek melléjük, hogy miért jó ez, nem tudom, a lányok hülyeségeit könnyen átültetik saját szokásrendszerükbe, akik lila foltosra verik saját csuklójukat, jelezvén, hogy *ez a hely le van stoppolva a Lilinek, az Annának, a Zsuzsinak, a Nikinek. Te büdös, még csak rá se merj pillantani, mert akkor le kéne súrolni a tekinteted által összepiszkított területet*. A közös toalett-vándorutakról nem is beszélve, melyeket körülbelül annyi szervezés előz meg, mintha a Kék-túrát vállalnák be. Körben ülünk, és csillognak a szemek, valódi lelkesedés forrong, hisz ma nem tanulunk, és nem hallgatunk véget nem érő, könyvből felolvasott sületlenségeket a harasztok előtelepéről. Igen, sanyarú sorsú harasztok, most épp senkit sem érdekeltek, le vagytok ejtve, a tanár néni is csak összevissza illegeti magát a méregzöld miniszoknyájában és körbekémlel mesterkélt mosolyával. Ő sem gondol rátok: páfrányok, kapcsos korpafüvek és mocsári zsurlók. Pillanatnyi, illanó érdeklődés volt az hajdanán. A tanárok nem kitartóak. Új lecke, új téma, új dolgozat, bármiféle búcsútól eltekintve, lelketlen lapozás.

Úgy vezették fel a dolgot, hogy játszani fogunk. Hatodikban azért ez még úgy-ahogy működik, mohón kapaszkodnak a szavakba a 11 évesek. Még akkor sem gyanakszanak, mikor Enikő néni szájára veszi azt, hogy mentálhigiénia (pedig azért ez kifejezetten a legrosszabbat sejtető kifejezés, újszerű, flancos, idegen szó, véletlenül se értse a hatodikos, nehogy rájöjjön a turpisságra). Aztán már a tanár néni is belátja, hogy bátrabbnak kell lennie, nem illedelmes dolog ennyit köntörfalazni és olyan megilletődöttséggel ejti ki, hogy: *meg néhány önbizalom-fejlesztő játék,* mintha előkelő agapén böffentett volna.

Beleborul önmagába a belső világom. Hevesen kapargatni kezdem a zöld festéket a székről, toporgok talpaimmal, és felhördülve tapasztalom, hogy rajtam kívül mindenki továbbra is lelkes meg kíváncsi. Ágoston oldalamba fúrja mutatóujját, hogy mit kell ennyit mocorognom. Vérszegény, síri hangon, csak annyit tudok szinte hangtalanul lehelni, hogy utálom az ilyen bugyuta játékokat, amin, ha elmondod, hogy rendetlen vagy, akkor ők megpróbálják a jó oldaláról nézni a dolgot, még meg is magyarázzák, hogy ez szép, becsületbeli dolog, mindezt az önbizalom-növelés céljából, majd a foglalkozás végeztével, mintha mi sem történt volna, rendbe tetetik velem a padomat, merthogy minősíthetetlen kupleráj van rajta.

Három keskeny sávban csordogál a verítékem a halántékomon, bárányokat számolgatok, meg a hajszálaimat, megpróbálom (sikertelenül persze) rávenni Marcit, hogy elméleti sakkozzunk, csakhogy eltereljem a rám telepedő nyomasztó gondolatokat a pár másodperc múlva elkövetkező jövőről.

Enikő néni tipikusan ízléstelen torokköszörüléssel magára vonja a figyelmet, persze rajta is csak a szoknya érdekes, mintha az iskolába jövet megnyúzott volna egy sárkányt és magára terítette volna a bőrét. Múltkor úgy tűnt, hogy megtetszhetett neki a Rózsa Sándor betyárcsárdában az abrosz, ezért ellopta és becsavarta magát a pirosfehér kockás gyönyörűségbe. Ilyen vizuális örömök érik a hatodik osztályt. Legalább ez az egy dolog izgatja a fantáziám vele kapcsolatban. Hisz nincs rosszabb egy unalmas nőnél. Akár tanár, akár nem.

— Elsőként azon gondolkodjatok el, gyerekek, hogy melyik az az öt szó, ami eszetekbe jut magáról az életről.

Mint mikor váratlanul leejtenek egy finom kristálypoharat, vagy kidurran egy micimackós lufi, oly hirtelen töri szilánkosra a mágikus-szoknya által bennem kialakult kellemesen nyugtató hangulatot (már ha a hangulat üvegből van) ezzel a vétkes mondattal. Elillan a sárkánybőrös, álmatag, bűvös rabság, a hosszú, szép ívű lábszárak még annyira sem érdekelnek. Ez a helyzet olyan megfoghatatlanul tipikus. Akkor ennyit a (legalább egy kicsit is) izgalmas nőkről. Gyorsan átfuttatom magamban az élet szót, hogy mi ragad hozzá, sebes iramú gondolkodásom közben. Érzem, hogy ide-oda kering bennem, azért kicsit nehezebb feladat ez, mint hogy mi jut eszedbe a tojásról. Ízlelgetem, pörgetem, forgatom, pattogtatom magamban a gondolatgolyóbist, hogy ha már valóban muszáj ostoba játékokat játszani, akkor legalább én ne tűnjek együgyűnek. Végül hozzátapad néhány: *van, nincs, én, te, ő.* Így egybeforrva suhannak most már bennem, várom, hogy kérdezzenek, hogy most aztán már kibukjon belőlem és foglalkozhassam normális dolgokkal. Teszem azt a sárkánybőr-szoknyával. Azért mégis milyen furcsa ez. Ennyi a létezés: három betű. Van. És az emberek azt hiszik, hogy milyen nagy szám, hogy ez az egész igazából gyönyörű, meg csoda a lét és a teljesítmény. Pedig az egész belesűríthető ebbe, hogy: van. Még a nincs is hosszabb, nemlétezésünk több jelentőséggel bír, minthogy teszünk-e valamit itt, vagy sem. És tulajdonképpen ez igaz is. Hányan tolakszanak oda, vizes szemekkel részvétet nyilvánítani, akiknek sose jutott eszébe megkérdezni, hogy: hogy vagy. És most is ezért ülünk bugyután vigyorogva ebben a szabálytalan körben, hogy magunkat és az életet magasztaljuk, hogy önbizalmat szerezzünk, meg megfigyeljük saját működésünk. Kiépítjük a hitünket a világban, de főleg önmagukban és észre sem vesszük, hogy még a semmi is fontosabb, mint a valami. Sötétben tapogatózás, vagyis inkább alapozás nélkül falhúzás és tetőácsolás.

Felsorolom Enikő néninek az öt szót, aki megdicsér, de szerintem nem is figyel oda. Feltápászkodik (a feltételezhetően számára is ké-

nyelmetlen székből) és most már kívülről irányítja a társaságot. Ideoda ténfereg közöttünk, bizonytalanul lépked a magas sarkújában.

— Gondolkodjatok el életetek legnagyobb kételyén, kérdésén. Amire igazán kíváncsiak vagytok, de eddig nem tudtátok megfejteni. Hátha együtt sikerül.

Kétségbeejtő tapasztalni Enikő néni játékötleteinek szép, fokozatos silányulását. Ha valóban őszinte feleletet várna, akkor talán megmondanám neki, hogy az a legnagyobb kérdés bennem, hogy eddig miért nem mentem haza. De hát őszinteségről persze itt szó sincs. Egyáltalán volt valaha? Társaim magukba süppednek, őket magával ragadja az agymosoda ócska, olcsó bűbája. Kutatgatnak, lomolnak kérdéseik között, melyekből természetesen végtelen sok van, lehetetlenség is a legjelentősebbet kiválasztani. Meg felesleges is. Ennyit tudhatna az, aki tanárképzőt végzett.

— Bálint, kezdjük veled.

Enikő néni rátámaszkodik Marci széktámlájára, másik karját pedig a csípőjére teszi. Oldalra billentett arcára rendezetlenül lógnak rá gesztenyeszín tincsek. Szoknyája alatt közvetlenül kibukkannak a kislányos térdek. Az egyik egyenesen, a másik behajlítva. Az alsó ajka lebiggyesztve, áá ez nem érvényes. Tipikusan az a nő, akiről már talán 20 (de legyen 19) méter távolságból meg tudod állapítani, hogy ostoba, de ez nem különösebben érdekel. Legalábbis engem most nem foglalkoztat. Megszólított, azt mondta: Bálint. Puhán hagyta el száját a b és az l. Szeretem a nevem.

— Legnagyobb kételyem azt hiszem az, hogy nem tudom megállapítani, gyűlölöm-e magát, vagy szerelmes vagyok-e magába.

Valószínűleg nagy port kavartam volna ezzel a mondattal, ha Enikő néni nem veszi túl mélyen a levegőt kétségbeesésében. Ez a rendje mindennek; mértéktelenség, a kellemetlen események halmozódása: lepottyan gyenge testéről a sárkánybőr-szoknya… Nyomtatópapír színűre változik arcbőre. Égszakadás, földindulás, megrökönyödés, kétségbeesés, sikolyok. És persze abszolút érdektelenség, ami a válaszomat illeti. Csak a hulló szoknya esete. Enikő néni szégyenében kirohan a teremből. Jókedvű vagyok. Hisz Enikő néni szép, és megigazulást nyertek gondolataim: sokkal többet jelent az, ami nincs, mint az, ami van. (Vivat, vivat mentálhigiénia!)

VASADI PÉTER

Remény

Gyűlölöm most a verset,
te költészet, te úton-
álló, gyilkos szenvedély,
mi a gyümölcsöd?
Linzeren kicifrázott
tojáshab, édeskedő,
redves gyümölcstelenség,
ő kell nekem, a kedves,
ki inas, csontos bokával
tanul most újra integetni;
hová?, s kinek?;
csak tántorog velem
keresztalakban a remény,
hogy mégis, mégse, talán
a belső fény elönti
sebeit, sorvadását, adj
vért neki, véredontó Uram,
adj életet, add oda magad,
akit nekem örökös
nászra adtál, élve-halva,
szerelmetes csöndben,
szakadatlanul.
Lomb leng az ablakomban;
vörös vérszilvafa válaszol,
bókol ide-oda, levélbeszéde
van: Ne félj. Hallgatlak
kezdet óta. Tudom,
hogy te. Te is.

Szép leszel

Ha majd már végképp
másként nem lehet,
mert kettőnket szétszakítanak,
találkozunk az álmodásban.
Szép leszel, lépni akarsz,

de már lebegsz
a föld fölött, ismét
nyakamban két karod,
szeretsz, szeretlek, semmi
sincs és semmi más,
de ez az Egy a Minden.
Álmunkból kitör a Lét,
az Orkán, ítél, megáld, ölel,
begyógyít, szétszór, eltöröl.

Sugalmazás

Körülveszlek, akár egy
kerítés, észrevétlenül.
Faladban is én hallgatok.
Angyal tartja ujjahegyét
csillogó vízsugárba.
Poharad csendül egyet,
köhécselt rá a Gábriel,
de visszatartja. Te meg
konok s nyugtalan
szerelmeddel engem veszel
körül. S hát én hagyom.
Melenget e hánykolódó
világ fagyában, amitől
maga is vacog, Napjától bár
s Világosságától lángja van.
Szíved beszédét hallgatom,
s bizony el-elgyönyörködöm.
Énekelj miattam és nekem,
tovább.

VISKY ANDRÁS

Mint a lovat

Átmentek a tengeren,
száraz lábbal taposták a
bizonytalan túlsó partot,
láttukra fölkorbácsolta a
sivatagi szél a homokot,
de ők csak mentek tovább

Te vitted át őket,
hajtogatták költőik, „mint
a lovat vezeted őket, meg
sem botlanak", szavak,
konok kérészek ragyogtak
az aranyszínű hullámzás
felett, és még angyalok
sem merték megérinteni a
feledékeny talajt, vitték
nevedet saját nevükként

Átkeltek a Jordánon,
majd a megáradt Dunán,
átvonultak az előszobánkon is,
ahol a fürdővízbe hétről hétre
belefagytam, mint a véletlenül
véletlen világra jöttek,
körbejárták a házat, a déli föld
fölperzselt mezőit, ahol meg
anyánk mindhiába remélte,
hogy egyszer csak eltűnik
nyomtalanul a messzeségbe
és nem borul rá a történelem
fehéren izzó vasketrece

Vitték tovább a Nevet a
ködlepte szamártövis bokrok
között, ahol a névtelen
gyermeksírok bújnak meg,
később, süvítő adventben a
kéményen keresztül tértek
vissza, mint az egészen égő
áldozat visszafújt füstje,
hogy a szalmával felszórt,
vérillatú üres szobát
járják be, apánkat hozták

magasba emelve, mint egy
karneváli, boldog bábut
nagy sárga szívvel a
mellén, óriási csecsemő,
az idő táncát járja
esetlenül az ég alatt

Cipelték a Nevet igazuk
jogos érzetében, te meg
őket hordoztad (igazad jogos
érzetében), terelgetted őket
sötét völgyben, gyilkos
magaslaton, dicső nevet
szerezve magadnak

Elég volt lenézned léted
magasából, hogy magadat
lássad odalent a hullámzó
sokaság képében, elég volt
fölnéznünk, hogy magunkat
lássuk az egymásnak felelgető
égitestek körforgásában…

Micsoda kórus hangját
hallani egyre, Uramisten,
a semmibe vetett remény
kóbor kutyái énekelnek,
ugyan ki szórta szét az
égieket, és ki kergette szét
a föld hangodat halló lakóit?

Beteljesületlen szerelem
csatakos szalmája, szélfújta
jászol, füst és homok,
mint a lovat vezettél,
bizony meg sem botlottam,
csak mentem tovább, amíg
darabokra nem hulltak neved
parázsló betűi, amire az
ujjbegyek, az ajkak
és a hajnali fényben
összevegyülő hajszálak
emlékeznek egyedül

HALMAI TAMÁS

Angyalok kora

1975-ben született Pécsett. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2012. 9. számunkban közöltük.

Megrozsdállt lélekkel állunk a Vaskor tengelyében. Oltárainkon régen kialudt a tűz. Az istenek elköltöztek, az óceánok visszahúzódtak, a szerelemből hamu és hitszegés maradt.

Még sincs veszve semmi, mert minden megvan. Mindig megvan minden. Másunk sincs.

Már útra kelt, s nemsoká ideér a fények ügynöke. Tiszta lesz és egyszerű, mint egy kerubtollal írt fohász. (Tapasztaltuk elégszer: a vers nem egyéb, mint az angyal inkarnációja a nyelvben.)

Addig is van munkánk elég. Tündérmesékkel kell kedveskednünk a pitypangoknak, és szeráfi verstannal a réti szélnek. Nincs más út. Nincs más esély és nincs más kényszer. Kegyelem és törvény: egy. A nyelv még őrzi a mágikus tudást. A történetek még ismerik az ösvényt a Jóhoz. A képzelet pedig szóról szóra emlékezik.

A nehézlégzés nem a tüdő betegsége, hanem a szív bűntudata.

„Uram, bízz angyalod gondjaira! Angyal, vezess az Úr terve szerint!" Aki csak ennyit mond, új világot teremt. S aki hozzá meg is csókol egy homlokot, a teremtés lakberendezőjévé lép elő.

Megrozsdállt lélekkel állunk a Vaskor tengelyében, de a rozsda csak külcsín, a Vaskor csak átmenet, a tengely ferde és ingatag.

Angyalok karéjában áll a lélek, ha egyenesen.

Az óceánokból szerelem lesz, a mesékből költészet és oltártűz.

A képzelet szóról szóra emlékezik.

A kalligráfus története

A történet, amit el akarok beszélni, elbeszélhetetlen, mert Eloise szavaira nincs szavam. A tündért, akitől a történetet hallottam, én neveztem el Eloise-nak. Ma sem tudok róla többet, mint akkor, amikor még nem ismertem. De ő csillapította le a testemben ólálkodó fenevadat, és szelídítette meg a tengert, amely csontjaimban csobog. Meséi közül a legszebbet szeretném most továbbadni, de nem megy. Sivatagos a szám, béna a nyelvem. Néma vagyok, mint a barlangokban nyugvó holtak, vagy mint egy írnok munka közben. Legyen kalligráfus. Hogy a hasonlat is, a betűk is ékesebbek legyenek. Az elmondhatatlanról pedig tanúskodjék csak kalligrafikus hallgatásom. Különben is elkéstem már a beszéddel, el az élettel. Későre jár. Minden hold felkelt. Elfújom a gyertyát, bemenekszem az ágyba. Egymagam vagyok, mégse egyedül. Itt van újra, mint azóta minden éjjel. Kezemet imára kulcsolja, és lehunyja szemem.

A híd

— Ezen a hídon nem kelhetsz át! — mordult rám a troll, s egy ágaskodó, szőrös villamos tántoríthatatlanságával magasodott fölém.

— Nem is szerepelt a terveim között — próbáltam barátságos modorban szót érteni a szörnnyel. Szája egyik sarkából nyál, a másikból vér csorgott. Közben levettem a hátizsákomat, s kutakodni kezdtem benne. Megtermett szendvicset halásztam elő. A morcos strázsa felé nyújtottam.

— Biztosan megéheztél az évszázadok alatt. Fogadd el, jó szívvel adom. Mogyorókrémes — tájékoztattam, és magam is elámultam, hogy se a hangom, se a kezem nem remeg. — Lefogadom, hogy ízletesebb, mint a csontos és sikoltozó átutazók, akikben eddig részed lehetett.

A troll szeme elkerekedett. Meglepte az őszinteség, a bátorság és a jóindulat, amelyek elegyét bölcsebb történetek szeretetnek hívják.

— Te nem félsz tőlem — bökte ki tanácstalanul, magához véve a csábító csomagot.

— Nem — mosolyogtam.

— Pedig kettéharaphatnálak elevenen. Ha át akarnál jutni a túlpartra.

— Talán meg is kísérelném, ha nem állnád az utamat — magyaráztam türelmesen. — De nyilván oka van, hogy itt állsz. Tudod, mit? Szerintem nem is a hidat őrzöd.

— Hát?

— Engem.

— Tessék?...

— Rám ijesztettél, hogy megóvj az átkeléstől (pontosabban az elevenen kettéharapástól). S ez ráébresztett, mennyi dolgom van még itt, ezen a parton.

A troll nem válaszolt. Átszellemült arccal majszolta az édes kincset.

— Holnap is jössz? — kérdezte aztán békülékenyen, s a lapockája furcsán megzörrent.

— Holnap is — válaszoltam.

— És lesz nálad szendvics? Úgy értem, mogyorókrémes — pirult el, és a homlokára ismeretlen fény vetült.

— Lesz — mondtam halkan, boldogan.

— Akkor várlak. Szervusz, vándor.

— Szervusz, őrző.

Fütyörészve sétáltam vissza a fák közé, fel a dombtetőre. Csak onnan alátekintve tűnt fel, mennyire gyönyörű a troll szárnya, s milyen makulátlan glória süt borzas feje fölött.

Angyalok cselekedetei

Minden rendben lesz, mert minden rendben van. Akik azt mondják, a mennyország csak mese, megfeledkeznek arról, hogy a mesék igazak. A napfény tündérnyelven beszél, azért nem értjük.

⁂

Megakad torkunkon az élet, s mikor fulladozva segítséget hívnánk, szavunk zsoltár lesz és drámai jambusok. Árnyékszobrász az aranymívesek földjén: nemde tükreink foglya mutatkozik be így, józanabb életeiben? S olyankor boldog, mint aki driádba szerelmes. Vagy olvas a fák gondolataiban.

⁂

Nincs baj, csak kancsalul nézünk körbe. Úgy élni, hogy életünk ujjongó válasz legyen Pascal valahány kérdésére!

⁂

A hit az eszmélet szabadesése. Nehéz időkben súlyokkal szövetkező társ a szerelem.

Gyalog kel át a tengeren a szél, hogy hírt hozzon erről.

⁂

Ha dobogás hallik a falból, a derű lovagjai közelednek. Ha megreccsen az ágy, az erdő polgárai nyújtózkodnak az égig. Egyetlen név a válasz minden kérdésünkre. S mindennek szeretet a másik neve.

⁂

Máglyakompatibilis bűneinket angyalok cselekedetei teszik — nem, nem semmissé: kínzóan ragyogóvá. Míg egyetlen, végleges mosolyba nem simulnak a világ gyűrődései.

⁂

A tengeren a sziget, a szigeten a kert, a kertben a torony, a toronyban a könyvtár, a könyvtárban te, szemedben a tengerrel: minden rendben van, mert minden rendben lesz.

FÉJA ENDRE

Magányra ítélve

Juhász Gyula tanári éveiről

1930-ban született Budapesten. Az ELTE BTK magyar–történelem szakán diplomázott 1953-ban. Ötven éven át gimnáziumi tanárként dolgozott. Legutóbbi írását 2009. 9. számunkban közöltük.

Az őszbe forduló időben a síkságról lassan kapaszkodott a vonat a hegyek felé, rajta egy huszonhárom éves fiatalember, aki aggódó gondolatokkal közeledett életének új állomáshelyére, melyet már előre száműzetésnek érzett. 1906. szeptember elsején járt ekkor az idő. Nemsokára recsegő hangon kiáltotta a kalauz: „Utolsó állomás, mindenki leszáll!" Juhász Gyula egy kopott táskával, melyben zömében könyvei, jegyzetei és írásai húzódtak meg, Máramarosszigetre érkezett.

Még nem is sejthette, hogy ez a város mennyi színnel telített. Lakossága magyar, ukrán, román és németajkú, s felekezeti hovatartozásuk is legalább ilyen változatos: többségük izraelita, valamint görögkatolikus, római katolikus és református. Ő csak a „végek" távolságát és távoliságát mérte föl. Pedig gyönyörű völgyben feküdt, fölötte a Máramarosi havasok, melyek szinte körülölelték. Emellett gazdag kereskedőváros volt, közel húszezer lakossal, fejlett faiparral, ahol a tutajon érkező szálfát dolgozták fel. A hazai sószállítás és feldolgozás központja. Sok állami hivatal, több gyár tarkította, kereskedelme főleg Galícia felé volt jelentős. Közép- és felsőfokú iskolákkal, színházzal, lappal rendelkezett, jelentős értelmiségi réteg lakta. Kedves folyója, a Tisza pedig itt találkozott az Izával. Hiába tudta, hogy várja a Kegyes Tanítórend Algimnáziumában a helyettes tanári állás, ahol majd a gyakorlóévet töltheti a végleges tanári diploma megszerzése előtt. Ő csak a várható hónapos szoba magányára és a további társtalanságra gondolt.

A szegedi Piarista Gimnáziumban — 1893 őszétől — eltöltött gimnáziumi és a váci rendház noviciátusának évei meghatározóak voltak szellemi fejlődésében. A hatodik gimnáziumi osztály elvégzése után, követve belső késztetését, édesanyja kérését, valamint a családi hagyományt, novíciusnak jelentkezett. 1899. augusztus 29-én Halmi László házfőnök öltöztette be. Az Aquinói Szent Tamásról nevezett Gyula nevet vette fel. Egy szűk esztendő után azonban, 1900. május 9-én megvált a rendtől. Magisztere, Roch Gyula bölcsen elbocsátotta: ismerte növendékének belső vívódását, érzelmi hullámzását, vágyait és irodalmi indítékait. Az egykori hivatalos bejegyzés szerint a noviciátust „önszántából hagyta el", Halmai László sorai erről: „állítólag nem volt kedve a rendben megmaradni". Mégis szinte természetes volt, hogy az egyetemi évei után Juhász Gyula, piarista kötődése alapján, a kegyes tanító rendnél kívánt dolgozni. Így fordult Magyar Gábor (1842–1912) tartományfőnökhöz, egykori gimnáziumi igazgatójához, aki a rend máramarosszigeti gimnáziumába helyezte.

1730-ban telepedtek le itt a kegyesrendi szerzetesek. A fent említett 1906/1907. tanévben, amikor Juhász Gyula odaérkezett egy nemrég távozó világi tanár helyére, Keller János (1861–1938) igazgatta az iskolát, amely jelentős szerepet töltött be a megye életében. A 167 tanuló közül, akik év végi vizsgát tettek, csupán 38 volt helybéli lakos, 97-en Máramaros megye távoli helységeiből, valamint más megyékből érkezetek. Több mint egyharmaduk pedig román és rutén anyanyelvű volt. Juhász Gyula egy ideig, amíg hónapos szobát nem talált, a rendházban kapott szállást. Az első évfolyam osztályfőnöke lett, ahol 62 tanuló várta a padokban a fiatal tanárt. A magyar és a latin nyelvet tanította nékik, a magyar nyelvet különben a többi felsőbb osztályokban is ő oktatta; összesen heti 17 órát tartott. Már előre látta, hogy szinte elborítja majd a tömérdek dolgozat javítása. Utóbb erre így emlékezett, egy régi szigeti éjszakát felidézve: „Azután eloltotta a lámpát, és még sokáig nézte, hogy a szemben lévő ház alacsony, fehér falán milyen tündéri kéken és melegen csillog a holdsugár, amely megvilágította az asztalán nagy halomban heverő százhúsz darab magyar és latin dolgozatot, amelyet holnapután ra ki kell majd javítani." Emellett még az ifjúsági könyvtár őre is lett.

Leghitelesebben az itt született verseiből, és a későbbi — az *Orbán lelke* és a *Holmi* (1929) című — írásaiból ismerhetjük meg a költő akkori élethelyzetét, minden visszaemlékező kortársánál hitelesebben. Orbán Gergely alakjába részben beleszőtte saját sorsát és emlékeit. Talán a versírás maradt csak az egyetlen „menedéke", amikor ki tudott szakadni az iskolai munkából, valamint a számára idegen környezetből, és a képzelet, a vágyak világába térhetett. De a versek is magányról és szomorúságról vallottak. Magányban teltek napjai, az estébe hajló órákban gyakorta sétált az Iza partján; vendéglői koszton élt, nem sokan kerültek közel hozzá, de ő sem kereste a kapcsolatokat. A gyakorta előtörő honvágy pedig nemcsak Szeged irányába szállott, hanem a főváros, az értő barátok és az irodalmi élet után fellobbanó érzések is elöntötték. Az itt született versei ugyan még nem a legjelentősebbek, de életéről, mindennapjairól, hangulatáról hű képet adnak. Félénk, félszeg ember volt, nemes, sebzett lélek, aki sosem hivalkodott, nem tárta föl belső értékeit, hanem versekbe mentette. Kezdetben még szűkebb környezetében sem tudta senki, hogy ki ő igazában, és csak később talált néhány értő lélekre a városban. Ekkor már a gimnáziumban is kezdték becsülni költészetét, hiszen a tanévet összegző Értesítő elején az ő verse fogadta az olvasót, melyet a rend alapítójáról írt: a *Kalazanti szt. József emlékezete*, melyet így fejezett be: „Árváknak atyja, ifjúság vezére / Feléd száll most is az emlékezet, / Ki fenn ragyogsz már csillagként az égbe', / Mennyei rózsák nyílnak már Neked! / A hitnek és tudásnak tiszta hősét / Bearanyozza az örök dicsőség!…"

Mindez azonban mégsem oldotta egyedüllétét. Rendszeres sétái közben *A kis Tisza hídján* megállva nézte a zöld vizet, ahol „a másik Tisza jut eszembe már, / Mely Szeged táján oly merengve jár, / Isza-

pos, álmos, csöndes ott szegény, / És rozsdás emlékek a fenekén!" A kihalt várótermek, az apró vasútállomások előtt tüzes robogással elszáguldó, a fényes nagyvárosok felé rohanó vonatok gyakran merültek föl lelki szeme előtt. *Átutazóban* érezte magát itt, ahol „A város alszik. A szívem virraszt, / (…) Először itt éreztem a magányt." Felrémlenek az *Öngyilkosok*: „Az élet nagy harcában vesztesek." *Idegen erdőben* rója az őszi sétáit, és mindent szokatlannak, ridegnek érez maga körül, még az otthonában is. Szigetet csak az emlékek szépítik majd meg; később, 1920 elején írta *Máramarossziget* című szonettjét: „Magyar Kelet bazárja volt e város, / Fajok tanyája, ódon és kies, / Közel az éghez s a magyar határhoz / S a vándorló költőhöz is szives. // Kegyes atyáknál öreg iskolában / Magyart, latint oktattam itten én, / Párizs felé szállt akkor ifjú vágyam, / Fiatalságom ódon Szigetén. // Párizst kerestem, és könyvekbe bújtam, / Míg az idő szállt — ó, én drága múltam — / Örökre meddőn és múlasztva múlt. // Egy fiatal lány szeme átvilágol / Felém e fényből, mint a másvilágból / És vissza, vissza nem visz oda út."

Feltehetően a Máramarosszigeten eltöltött első tanév buktatói és tapasztalatai alapján helyezte át — ez év júliusának végén — a tartományfőnök a Kegyes Tanítórend vezetése alatt álló lévai Római Katolikus Főgimnáziumba, melyet ekkor 312 diák látogatott, így az 1907 őszén induló tanévet már itt kezdhette. Ez megint szíven ütötte a költőt, elkeseredetten érkezett ide, és erősödött Szeged iránti nosztalgiája. A város, Léva ugyan nem volt annyira a „végeken", jóval közelebb feküdt a fővároshoz, viszont csupán fele akkora, mint az elhagyott Sziget, s jóval szerényebb szellemi élettel rendelkezett. Itt bizony a Kaszinón kívül, amit elsősorban nem a piarista iskola tanárai látogattak, nem találhatott önmagához méltó szellemi értékekre és társakra. Azonban, végső soron, nem is az északról szelíd szőlőktől, présházaktól és domboktól övezett, csöndes kisvárossal volt baja a költőnek, hanem az állandó és egyre erősödő belső vívódásával, rémlátásaival, romló idegállapotával.

Itt Juhász Gyula még inkább befelé forduló, egyre zárkózottabb emberré vált. Rendszeres koraesti sétáinak színhelye is csak a Perecz-patak partja lett, és a régi vár környékének kis utcáit rótta, ahol a gimnázium és a rendház épülete is volt. A nagy folyók — az otthoni és a máramarosszigeti Tisza, valamint a váci rendháztól nem messze hömpölygő Duna — távolra kerültek A Tonhaiser családnál, egy tanár özvegyénél foglalt szállást, s hiába próbáltak számára — a hónapos szoba keretén túlmenően — meleg családi légkört nyújtani, félszegen reagált minden közeledésre, a család fiatal lánya, Aranka iránti vonzalmát is visszafojtotta. Közben pedig betegsége súlyosbodott, víziói voltak a halálról, olykor halálfélelem gyötörte. Bántotta, hogy amíg barátai, volt egyetemi társai sikeresebb pályára állhattak, nagyobb városokba kerültek, és számukra jóval több publikációs lehetőség nyílott, addig néki, ahogyan ő érezte, az élve eltemetettek sorsa jutott. Az Ady-nemzedék fényko-

rában „vidéki költő" maradt, kisvárosi „állomásokon", és az egyéni sorsának elégiáit írta meg.

Néki a kisvárosok „állomások" voltak, ahonnét — mint „a bakter" — intett a nagyvilág felé száguldó vonatoknak. Ez a kisvárosi reménytelenség érzése vezette őt az „álmok" felé, s lett az álmok és az álmodozás egyik legnagyobb magyar költője. Mindezt elkerülhetetlen sorsának, végzetének érezte, és a *Vidék* című versében, 1918-ban, meg is fogalmazta: „Tűnik, múlik az egy emberöltő / S én maradok a falusi költő! (…) Mint a bakter kicsi háza mellett, / Szalutálok tűnő életeknek."

A rövid lévai tartózkodása alatt — néhány vázlata, töredéke mellett — két versét említhetjük meg. Az *Én is meghaltam* tökéletes „önarckép", s mennyire jellemző már az élethelyzetét mutató a cím is! „Idegen város, új szoba, / Matt, barna bútorok, / Szívemben álmok új tora, / E táj új gyászt hozott. // Idegen székbe roskadok, / Mi fáj ma úgy nekem, / A régi, régi bánatok / Vagy ez az idegen? // Az ágyra nézek. Álmodom. / Nagyon fáradt vagyok. / Ki fekszik ott, az ágyamon? / Egy nyíltszemű halott! // Mit akar? Vére még tüzel, / És szeme még ragyog, / Láztól piros még homloka! / Most látom: én vagyok!" Megható sorok, szívszorító kép: önpusztító belső láz emészti, amellyel sokkal nehezebb megküzdenie. Az *Örvény* című verse még egyértelműbb, szinte kórkép belső háborgásáról: egyre erősödő rémekkel kellett lelkében vívnia: „Lelkem beteg! // Fázom. Egy örvény szája rémít, / Irtózatos. Ott van szívemben, / Baljósan szédít, egyre szédít, / És ismeretlen! // Magamtól kell remegnem egyre, (…) Tőlem ki véd meg?"

Nem volt hosszú a Léván töltött idő, mindössze egy hónap, s végül innen is menekült, szobájának asztalán hagyva a már egyszer Máramarosszigeten — szintén egyik váratlan távozása előtt — leírt mondatot: „Consummatum est". Október elsején vonatra ült, és Budapestre indult, majd nemsokára haza, Szegedre tért. A lévai tanévet összegző Értesítőben Cserhelyi Sándor (1868–1938) igazgató, aki utóbb a szlovákiai provinciális lett, az „Adatok a főgimnázium 1907–1908. évi történetéhez" című fejezetben a következőket közölte: „A párhuzamos osztály felállítása következtében az elmúlt tanévben alkalmazott vil. h. tanár helyét Juhász Gyula vil. okl. tanár foglalta el, ki okt. 1-én betegsége következtében megvált az intézettől." E két „kísérlet" után, belátva a kudarcokat, piarista gimnáziumba tanítani többé már nem jelentkezett.

Ami biztos, mindezek dacára, hogy mélyen gyermekszerető ember volt és maradt, a gyermekekben sosem csalódott, számára nem „kényszerpálya" volt a tanári, balsikereit az idegállapota és lelki vívódásai okozták. Mint írta: „A gyermek szeme a jövő tükre. Jaj annak, aki elhomályosítja. — Gyermekbarát. Ez a szó az én számomra egyenlő ezzel: istenfélő. — Aki a gyermeket szereti, Istent félti, mert a gyermek teremti a jövendőt. — A gyermek Jézus bölcsebb volt a templom összes írástudó véneinél… — A kis rongyosokban, a

kis mezítlábasokban ott szunnyad elnyomva és várakozva a megváltó és szabadító. — A beteg gyermek megtört tekintetében egy jövendő haldoklik." Talán azért érzett így, mert bévül, lelkében mindvégig egyszerű, ártatlan és jó szándékú tudott maradni, a gyermekekhez hasonlóan. Mint írta: „Az én imádságom: Lelkem Istene, őrizd meg bennem mindhalálig a gyermeket, akinek születtem."

A másik, ami végigkísérte életét és a legnehezebb napokban is fogódzója, támasza volt, a mélyen beleivódott istenhit. Vallásos édesanyja indítása után a piarista gimnáziumi és a noviciátusi évek alapozták meg hitét. Belső formálódásában a szerénység, az erkölcsös élet és a tiszta emberi tartás is innen származtatható. Így írt erről: „Inkább vagyok bűnös keresztény, mint gőgös farizeus. — Minden méltóságtól megfoszthatnak, de emberi méltóságomtól nem."

Léva után Nagyvárad fogadta, 1908. február 12-én érkezett oda, és az ottani Premontrei Gimnáziumban tanított helyettes tanárként, közel három és fél éven át, 1911 májusáig. Az ott töltött évek felszabadító hatása közismert. Majd 1911-től 1913-ig a szakolcai Királyi Katolikus Főgimnázium adott néki munkát. Ismét egy kisváros, a szülőhelyétől legtávolabbi és a legkisebb az eddigiek közül, a Kis-Kárpátok tövében. Többször ovidiusi Tominak nevezte. Végül pedig Makó következett.

Máramarossziget, Léva és a többi város azonban — az ott töltött szűk idő dacára — lassan szépülő emlékké szelídülhetett, mert még később is megemlíti őket. Az *Emlékek útján* (1919) című versében írja: „A csöndes Léva holdas udvarában / Tűnt zongorát hall fölujjongni vágyam." *Szakolca* című versében pedig ezt olvashatjuk: „Emlékek alkonyi arany porán át, / Hogy megszépültél, csöndes, kis falucska, / Úgy éltem benned, jól rejtőzve árván, / Mint remete, kit táplál mélabúja." A végső, belső összegzésében a megbékélés és a megszépülő emlékek győzhettek. Bizonyítja az *Addig is…* „Mikor az este csöndje és magánya / Szűkös szobámban fönn virraszt velem, / Elindulok képzelt utazásra, / Az őszi szélben szálló fellegen." A *Testamentom* (1923) pedig, az egyik legmélyebb, a halál közelségét szinte tapinthatóan éreztető verse, így szól tanári pályájának egykori városairól: „Szeretnék néha visszajönni még, (…) És nézni fájón, Léván, Szigeten, / Szakolcán és Makón a hold alatt, / Vén hárs alatt az ifjú szerelem / Még mindig boldog-e és balgatag?"

Versek sorát idézhetnénk, ahol fájón tör fel az emlékezés. Akár az *Isten háta mögött*re is gondolhatunk: „Oly unt ma a kisváros, oly szűk ma a világ." Akár *A végeken* magányára, ahol a behavazott téli világ képében a kisvárosi kaszinó tűnik fel: „Ma hull a hó, és álom hull a hóban, / Bólint a láng az üres kaszinóban." A *Vidék* hangulatának sorai szintén hasonlóak: „az alkonyatnak egyre nő az árnya / És egyre borúsabb a magány."

Vidékre, kisvárosokba száműzött, szorult embernek és költőnek érezte magát. Minden fájdalmát és reménytelenségét megírta ezeknek a kisvárosoknak, ahol szinte „megállott az élet". Megörökítette

a vidéki sors melankóliáját, és a melankólikus merengés álomvilágába tért. A „száműzetésben", aminek érezte sorsát, találta meg — enyhítőnek — az álmokba merülést. Az álomba hajló, csöndes felvidéki kisvárosok világa pedig különösen alapot, lehetőséget adott ehhez. Mindezt elviselhetetlennek érezte, és ez még később is fájó emlékként tolult elő, mégis olykor a megszépítő nosztalgiával társult. Végső soron hangulata, varázsa is volt a magyar vidéknek és a kisvárosoknak, sok színt, ízt, felgyűlt értékeket jelentettek: számtalan költőnknek, írónknak, festőnknek adtak egy életen át végigkísérő érzelmi töltést és emlékeket. Mindezt utólag Juhász Gyula is felismerte: „Sziget és Léva, Várad és Szakolca / S a többiek, sok kedves, régi táj, / Fölrémlenek ragyogva és borongva, / Mind, ami szép volt és mind, ami fáj. // Emlék és vágy zászlóját, koszorúját / Kitűzöm némán tornyaik felett: / A jó remény rózsákat hint reájuk / És nefelejcset az emlékezet!"

Minden belső őrlődése, vívódása és kínzó képzetei mellett azonban egy életre szóló kötődés, vallomás, amit a *De profundis*ban megfogalmaz: „A legsötétebb ég alatt, / Isten, Téged találtalak. / A legmélyebb örvény felett / Uram, én Téged leltelek. // A csillagtalan éjjelen / Egy láng lobog a lelkemen, / Mint reves fában gyönge fény, / De mégis élet és remény // Isten némán hozzám hajol, / S engem idéznek valahol."

Becsüljük, szeretjük, és sorsát átérezve mi is idézzük emlékét, halála után immár hetvenöt év távlatából.

KIRILLA TERÉZ

Arcok üvegen át

A saját kiáltásaim tartanak fogva.

Mint egy keretbe foglalt próbababa,
jeges, áttetsző cellákban forgok.
Nesztelenül hullnak vágyaim:
opálos szövetek a levegőben.

A vitrinen át rám meredő arcok.
Hajszálaikat is megszámlálhatom,
lehunyt szemhéjuk mögött pásztázhatom
álmaik lebernyegét.
Érintés nélkül is karcolhatom
szaruhártyáik lüktető falát.
Határaik közé húzódtak emlékeim.

Lépteik ütemét,
mint egy harangjátékot,
végigkongathatom az üvegtáblákon.

A mozdulatlanság rejti titkaim.

A kockákon túl ott a régi város —
csupa gótikus alakzat.
Kőívek árnyai szállnak,
az arkangyalok glóriái
egymás félkörébe tapadnak,
mint a plakátokon sorakozó narancsok.

A mindenség felszelt gyümölcsei.
Lehámozott héjak közt kutathatod,
vajon melyik lehetek közülük én?

Szeretted hallgatni, ha szóltam hozzád,
mint egy madár szárnycsapását,

ujjaid közt pergetted a napokat,
amíg én önmagamra vártam
a liliomfehér üvegfalak közt,

a neonfény szárította arcok
mozaikját megtöröd, mint a kenyeret.

A tér akkor leveti előttünk
mértani köpenyét.

Azon a napon, amikor lélegezni kezdek,
ez a mozdulat marad az egyetlen táplálékunk.

1956: lengyel költők Picasso békegalambjáról

GÖMÖRI GYÖRGY

1934-ben született Budapesten. Költő, műfordító, irodalomtörténész. 1956 óta Angliában él.

Pablo Picasso sohasem rejtette véka alá politikai érzelmeit. Bár nem lépett be a Francia Kommunista Pártba, kommunista szimpatizánsként tartották nyilván, s így amikor Louis Aragon 1949 tavaszán jelképet keresett a párizsi Békekongresszushoz, és választása Picasso egyik galambot ábrázoló litográfiájára esett, a spanyol emigráns művész némi vonakodással ezt elfogadta. Bár Noé bárkája óta a galamb hagyományosan a béke jelképe lett, Picasso furcsállta, miért éppen „egy ilyen kegyetlen madarat" választanak a nemzetközi békemozgalom szimbólumául. Mindenesetre galambja népszerű lett a szovjetbarát békekongresszusokon; 1952-ben, a Berlinben megrendezett kongresszuson már óriási plakát volt látható a színpad mögött rajta „Picasso békegalambjával".

A francia antikommunisták Paix et Liberté csoportja szellemes megoldással reagált a *La Colombe* roppant sikerére. *La Colombe qui fait BOUM* (A BUMM-ot csináló galamb) címen ellenplakátot adtak ki már 1950-ben, amelyen a sarló-kalapácsos galamb nagyon hasonlított egy szovjet tankra. Ennek az ellenplakátnak a létjogosultságát aztán először az 1953-as kelet-berlini események, majd később az ötvenhatos magyar forradalom bizonyították. Kevesen tudják viszont, hogyan reagáltak a lengyel költők Picasso békegalambjának Magyarországgal kapcsolatos drámai átalakulására.

Elsőnek ez a motívum a később Nobel-díjas, akkoriban még kommunista párttag Wisława Szymborska költészetében bukkan föl. Szymborska különösen érzékenyen reagált az 1949-ben kivégzett, volt kommunista belügyminiszter Rajk László ünnepélyes rehabilitálására 1956. október hatodikán. Ez, mint tudjuk, Rajk újratemetésével járt, és bizonyos szempontból a huszonharmadiki nagy diáktüntetés főpróbájának tekinthető. Bár a részletekről Szymborska keveset tudott, a forradalom kitörése után azonnal ráérzett az összefüggésekre — ennek bizonyítéka *Temetés* című verse, amit én fordítottam magyarra.[1] A nyolc versszakos vers maró iróniával írja le a kihantolt test maradványainak ünnepélyes újratemetését: „S te nép, csodáld e tettet / e nagyszerű eredményt: / ki egyszer született meg / — kétszer is eltemették", majd az ötödik versszakban ezt olvashatjuk: „Tekintetük elrévedt, / a földről fel az égre, / hogy jön-e már galambraj, / hoz-e bombát csőrében. / Tekintetük elrévedt." Itt a fordításban a szótagszám kedvéért kicsit meg kellett változtatnom Szymborska eredetijét, amelyben

[1] Először a párizsi *Irodalmi Újság* 1966/15. számában, majd a *Polscy poeci o węgierskim październiku* című kétnyelvű antológia első (London, 1986) és második (London, 1996) kiadásában jelent meg.

gołębie áll, vagyis csak „galambok". Ez azonban nem változtat a szövegkörnyezeten — lehet, hogy az akkor már Krakkóban élő költőnő látta valahol a francia antikommunisták plakátját a „BUMM-ot csináló", vagyis a lövöldöző-bombázó békegalambról, jóllehet versében nem tankról, hanem repülőgépekről van szó. Bár 1957-ben már újra működött a pár hónappal korábban szinte teljesen szétvert és felszámolt lengyel cenzúra, Szymborskának ez a nyíltan magyarbarát verse mégis megjelent a *Wołanie do Yeti* (A Yeti hívása) című, 1957-ben Krakkóban kiadott verseskötetében, onnan vettem át és közöltem 1986-os londoni lengyel–magyar *Polscy poeci o węgierskim październiku* (Lengyel költők a magyar Októberről) című versantológiámban.

Egy másik, akkor még nagyon fiatal, de már verseivel meg-megjelengető boroszlói költőnő, Urszula Kozioł Szymborskánál közvetlenebbül, ha tetszik, „névre szólóan" fogalmazta meg érzéseit *A galamb legendája* című versében. Ez a vers, amelyik először 1956 őszén egy kis példányszámú, *Pogłądy* című boroszlói diákújságban látott napvilágot, még nem éri el Kozioł későbbi verseinek erejét, esztétikai megoldásai vitathatóak, de a jelképek rögzítése nyilvánvalóvá teszi, miről van benne szó: egy hajó kapitánya (eredetiben „sternik", ami inkább kormányost jelent) Pablo (béke)galambját beleölte a „kék Dunába". Más szóval a galamb megölése (értsd a szovjet katonai beavatkozás Magyarországon) bevérzi a straussi Dunát és vérfoltokat hagy a kapitányon. Ezek után jogos az utolsó sorban megfogalmazott kérdés: „hová lett a galambod, Pablo?"

1956–57-ben rengeteg lengyel költőt ihletett meg a magyar forradalom, vagy ahogy egyesek akkoriban aposztrofálták, „a magyar tragédia". Csak 1986-as antológiám megjelenése után jutottam hozzá olyan lengyel szamizdat kiadványokhoz, amelyekben újabb magyar tárgyú verseket találtam, s így a tíz évvel későbbi második kiadásba 19 helyett már 22 verset tudtam felvenni, köztük Urszula Koziołét. De az igazsághoz hozzátartozik, hogy Kozioł engem már röviddel az első kiadás megjelenése után levélben figyelmeztetett „lappangó", 1956-ban született magyarbarát versére, amelyet itt közlök saját fordításomban:

A galamb legendája

Volt egyszer egy ilyen legenda
a galambokról egy országban:
a kapitány Pablo galambját becsalta,
s beleölte a kék Dunába.

Igazat mond a föld, a bevérzett.
Szörnyű folt hullt a kapitányra:
árnyéka a vergődő galambnak,
ahogy belefúlt a kék Dunába.

Mire jó most a csönd, s a kék ég,
ha torkunkra forrt a szabad szó?
Duna vize fröccsent a kapitányra,
— hová lett a galambod, Pablo?

De volt még egy, érdekes módon ugyancsak boroszlói költő, Tymoteusz Karpowicz, akit szintén megihletett Picasso békegalambja. Karpowicz, aki 1921-ben született Wilno, a mai Vilnius közelében, és csak az ötvenes években költözött Boroszlóba (Wrocławba), nem sokkal a „magyar események" után írta meg, és már 1958-ben meg tudta jelentetni *Tollak* című versét. Később, már a hetvenes évek közepén Karpowicz kivándorolt az Egyesült Államokba, hosszú évekig Chicagóban, egyetemen tanított, ott is halt meg 2005-ben. Mint számos más ötvenhatos verset, ezt is a párizsi *Irodalmi Újság*ban közöltem először, majd később belevettem *Az ismeretlen fa* című lengyel versantológiámba,[2] tehát belekerült a nyugati magyar irodalom vérkeringésébe — ami korántsem jelenti azt, hogy sok mai magyar olvasó ismerné. Karpowicz ebben a rövid, de azt hiszem, lényeglátó versben — Koziołhoz hasonlóan — Picasso galambjának megölését írja meg, rendkívül szemléletesen: a galambtollak széthullásán át. A vers erejét növeli, hogy mondandója fokozatosan bontakozik ki, s az voltaképpen a harmadik és negyedik versszakban tetőzik. Itt a rímek megőrzése miatt változtatnom kellett a vers utolsó során, ami szerint ezektől a pihekönnyű tollaktól *grzbiet ziemi ugina*, vagyis „meghajlik a Föld gerince". Azt hiszem, megoldásom kielégítő — mindenesetre Karpowicz, akivel többször találkoztam, bár nem tudott magyarul, „ránézésre" meg volt elégedve vele.

[2] Occidental Press, Washington D.C., 1978, 65.

Ebben a versben a lengyel költő rátapint a dolog lényegére: a tollfosztott, agyonlőtt békegalamb tollaival nemcsak a magyar és a lengyel folyókat vérzi be, hanem legjobban a Volgát — ezután nem lehet többé szó „baráti segítségről" és „szocialista szolidaritásról". Más szóval lelepleződött a szovjet birodalom imperialista jellege, az, hogy nagyhatalmi érdekeiért bármikor hajlandó feláldozni a közös eszméket és célokat, saját korábbi „békepropagandájával" együtt. A poszt-sztálini Szovjetunió külföldi megítélésében ettől kezdve, függetlenül az ipari termelés növekedésétől és az űrhajózásban elért eredményektől, az elpusztított galamb könnyű tollainak súlya húzza le a mérleget.

Tollak

A tüzes golyótól
szívenütött galamb
szárnyról szárnyra veti
verdesi halálát

Hullanak a tollak
széjjelnyílt mezőkre

kemény hegyekre és
a göndör folyókra

Véres tollakat hord
a Visztula Duna
a legvéresebbet
széles Volga hordja

Pihekönnyű tollak
sugárnál könnyebbek
de súlyuktól mégis
a világ görbed meg

JÁNOSA ESZTER

öregasszony

csukott szem
néz a falból
a mész hiába marja

szúrós haj
nő a résen
levágod naponta

a kéz már föld
széthullik
morzsolja a bőröd

ne félj

kislány volt
zöld hajtásokat vitt
az útra szórta őket

a szél
megrágta a kertet
míg aludt

megkeményedtek a virágok
zörögnek

szökés

nevet rajtuk
lekuporodik a földre
valamit rajzol az ujjával

feláll
megfeszíti a karjait
és forogni kezd

a kép szaggatottá válik
megolvadnak a tárgyak
csíkokká vékonyulnak

és akkor eltűnik
csak a szürkeség gyűrűi
forognak

lélegzik
a hely
nem mozdul

színeváltozás

fém feszül
a húsba
lehámozott héj
a földön

lassú mozgás visz oda

a kígyó
sötét vonal
ott van a homlokomon
nem emlékeztem rá

a nap
az oltárra fekszik
ott van a hátam mögött
nem láttam

pattogzik a zománc
az arcokról
beleégnek a levegőbe

GEDEON JÓZSEF

1956-ban született. Bölcsész-tanár, Gyulán él.

Magyar Téli Palota

Mindnyájan felálltunk a Szív-házban lévő imateremben, elmondtuk a Hiszekegyet, véget ért a hittanóra. Vasárnap délután négy óra volt, kora őszi napsütés szűrődött be az udvarról, ahol a nagy germendorfi cseresznyefa állt, amelyről május végén oly sokszor tömtük meg a hasunkat. 1967 szeptemberét írtuk, tizenegy éves voltam. Dicsértessék — köszöntünk el Bandi atyától, és már kint is voltunk a Jézus szívével díszített kis épület előtt. Lacival lépdeltünk az udvaron a nagy szárazkapu felé.

— Akkor holnap utazol? — kérdezte rám hunyorítva szeplős arcát.

— Aha, reggel megyünk át Csabára, ott lesz a gyülekező, anyámék átkísérnek.

— Azért marha mázlid van, hogy téged kiválasztottak Geszten. Pedig én is második lettem a rajversenyen.

— Én sem tudom, hogy esett rám a választás. Pedig nem is éreztem igazán jól magam az őrsvezetőképző táborban — mondtam kissé elgondolkodva.

Június 20-án indultunk busszal Gesztre, amely jó egyórányi útra volt tőlünk. Meglepődtem, mikor a csapatvezető a május végi záró csapatgyűlés után odahívott magához, és közölte, hogy én is megyek nyáron Gesztre az őrsvezetőképző táborba. Mivel kevesen tanultak trombitálni a csapatból, engem néztek ki csapatkürtösnek, ha Balázs, aki két évvel idősebb nálam, elmegy az iskolából. Káderpolitika — mondhattam volna, ha ismertem volna akkor ezt a kifejezést. Szóval itt már előre kinézik az embert! — gondolkoztam el a Manci néni szavain. A teremben aztán az osztályfőnököm is megerősítette, nyáron ketten megyünk tőlünk őrsvezetőképző táborba. A geszti kastély hatalmas parkjában voltak felállítva a nagy katonai sátrak, amelyben négy vaságy volt. A kissé lepusztult, de még ebben az állapotában is monumentális Tisza-kastélyban működött a geszti általános iskola és a művelődési ház. A két miniszterelnököt is adó Tisza-család birtokának különleges hangulata volt. A kastély körül elterülő 27 hektáros angolpark a 19. században létesült, amikor a magyar arisztokrácia az angol főurak kastélyait vette mintául a lakhelye kialakításakor. A szigorú geometriai mintákat követő francia kastélykertekkel ellentétben az angolpark a szabadságot jelképezte. A látszólag háborítatlan, gyeppel befuttatott, véletlenszerűen elszórt fákkal, bokrokkal teletűzdelt angol tájat utánzó kert létrehozása nem kis feladat lehetett. Ahogy jöttem Gesztre a busszal, kinézve az alföldi szikes pusztaságra, kicsit lehangolt a sivár környezet. Ahhoz képest egy oázis volt a dúsnövényzetű kastélypark látványa. Akkor nem is gondoltam bele, de hiszen ez a terület is pontosan olyan volt kétszáz éve, mint a kör-

nyező pusztaság. Csak valakik szívós munkával ilyenné varázsolták a tájat, aminek szépsége évtizedek után mutatkozott meg igazán. Bár most a park is elhanyagolt volt, az évszázados platánok, feketefenyők, tölgyek, bükkök lenyűgöző látványt nyújtottak. Az alattuk elburjánzó borostyánok és a kusza aljnövényzet mutatta, hiányzik a szakértő kertészek gondoskodása. Milyen lehetett ez a gróf idejében! — mondogattuk egymásnak a foglalkozások szünetében. A park hátsó részén egy kis kétablakos ház állt, amelyet éppen akkor újítottak fel. Itt élt Arany János — tudtuk meg a tanároktól —, aki 1851-ben majdnem egy évig tartózkodott itt a szerencsétlen sorsú Tisza Domokos tanítójaként. Nagyszalonta nem messze van ide, alig kétórányi járásra, ahonnan a költő ide menekült az elbukott szabadságharc után rátört elkeseredésében. Geszt ma éppen a magyar–román határ mellett van, de Arany idejében még nem vágta ketté politikai határ az egybefüggő tájat. Esténként rácsodálkoztunk a falun keresztül hazabaktató tehéncsorda látványára, nálunk a városban mi már nem láttunk ilyet. Geszt akkor még javában élte az évszázaddal korábbi alföldi mezőgazdasági falu álmos életét.

Cherchez la femme — Keresd a nőt! Hogy miért nem éreztem jól magam az őrsvezetőképző táborban, annak a szülői háztól való távollét mellett az is volt az oka, hogy nálam egy-két évvel idősebbek voltak a tábor lakói, akik állandóan piszkáltak minket. A sátorban velem együtt lakó fiúk a lányoknak is úgy akartak imponálni, hogy minket vertek. Sok szép csaj volt a leendő őrsvezetők között, és nekem is megtetszett egy szőke, copfos lány. Pechemre a dagi Bandinak is ez a lány imponált. Amikor látta, hogy szóba áll velem Kati, nagyon dühös lett. Alig várta az estét, amikor elégtételt vehet rajtam. Egy csavaros tetejű, úttörőövre szerelhető, alumínium kulaccsal kezdett verni, mire én az ágy alá menekültem. Amikor pedig ki akartam mászni, egy jó nagyot a fejemre ütött. Nagy gugákkal lett tele a fejem búbja. Ennek az egyoldalú küzdelemnek a takarodó vetett véget, amikor az ügyeletes benézett a sátorba, hogy készülődünk-e már a lefekvéshez. A fejem nagyon sajgott, a pokrócot magamra húzva némán próbáltam elaludni. A többiek beszélgettek. Még jó ideig nem sikerült, de mikor végre elszenderültem, nem sokára hangos ordibálás vert fel. Riadó! — kiabálta be az ügyeletes tanár. — Felöltözni, sorakozó a zászlófelvonó téren! Felkapcsoltuk az elemlámpákat, és álmosan öltözködni kezdtünk. Mindenki valahogy összekapta magát, és felsorakoztunk a téren. — Hol az úttörő-nyakkendőd? — mordult rám az egyik tanárnő. Gyorsan visszaszaladtam a sátorba, és felkötöttem a vörös nyakkendőt. — Ellopták a zászlót — kiáltotta izgatottan a táborparancsnok —, meg kell keresnünk! Hármasával induljatok és szerezzétek vissza a zászlót, nem vihették messzire, itt lesz valahol a kastélyparkban! Mi is elindultunk, két fiú, egy lány. A kezünkben lévő elemlámpák fényével világítva próbáltuk fürkészni a növényzetet. A park elég

nagy volt ahhoz, hogy elég messzire kerüljünk egymástól, és magunkra maradva bolyongjunk a fák között az imbolygó lámpafénynél. Éjfél körül járt az idő, jó sötét volt mindenhol. Némán, nem kis izgalommal, bizsergető félelemmel csörtettünk mi is keresve a zászlót. Közben egy-egy sakálüvöltéshez hasonló zaj törte meg az éj néma csendjét. Mint később megtudtuk, a tanárok kiabáltak, próbálták félelmetesebbé tenni az éjszakai kalandot.

Már vagy tíz perce mentünk, amikor a velünk lévő lány felkiáltott. — Nézzétek, ott van a bokorban! Tényleg, valami vöröslött a galagonyabokor tetején. Ez lesz az! — erősítettük meg mi is, és próbáltuk lepiszkálni a bokor tetejéről. Jó szúrós volt azonban a bokor, ami véresre karmolt minket, mire megszereztük a zászlót. Ezt azonban a felfokozott hangulatban nem vettük észre, csak a sátorban derült ki, hogy csorog a vér a karunkról, lábunkról. Diadalittasan vittük vissza a zászlót. — Megtaláltuk! — mutattuk a táborparancsnoknak. Lefújták a riadót. Eltelt vagy fél óra, mire mindenki visszaért. A parancsnok megdicsért minket, és jutalmul mi húzhattuk fel a zászlót a rúdra. — Mi ez a bűz? — kérdezte hangosan a táborvezető. — Én vagyok az — mondta kezét feltartva az egyik kísérőtanár —, beleestem egy trágyával teli gödörbe. Mindenki nevetett, a tanár sietősen a tábori mosdó felé vette az irányt, hogy lemosakodjon. Sokáig tartott, mire az élmények hatása alatt el tudtunk aludni. A tábor utolsó napján a zászló levonásakor értékelték a jelenlévők munkáját. Engem is kiemeltek, mint a zászló egyik megtalálóját. — Jutalmul részt vehetsz Győrben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója tiszteletére rendezett országos seregszemlén — mondta a táborvezető, és kezet fogva gratulált nekem.

Mikor hazaértem a hittanóráról, nagyanyám megkérdezte. — Minek is mész te Győrbe holnap?

— A Téli Palota ostroma lesz ott — válaszoltam. — Téli Palota? — értetlenkedett nagyanyám. — Én csak a püspöki palotát ismerem, ott lőtték le az oroszok szegény Apor Vilmos apát urat a második világháborúban. Többször elmesélte már nekem nagyanyám, hogy a városunkban 22 évig plébánosként szolgáló, és az itt élők körében nagy tiszteletnek örvendő Apor Vilmost részeg orosz katonák lőtték le, mikor krumplipucolás címén fiatal nőket követeltek a püspökvár pincéjében elbújtak közül. Apor Vilmos nem teljesítette a kérésüket, eléjük állt, mire az egyik orosz katona több lövéssel megsebesítette az akkor ott már püspöki rangban lévő Apor Vilmost. Néhány nap múlva belehalt sérüléseibe az azóta már boldoggá avatott főpap. — Ne menj te oda, maradj itthon a fenekeden! — beszélt le az utazásról nagyanyám. Én azonban lázasan pakoltam a kis vulkánfíber bőröndbe. Holnap utazom! Nagyon szerettem utazni, minden nyáron Budapesten nyaraltam a keresztanyámnál, és Csehszlovákiában is voltam már a szüleimmel. A másik szobából a rádióból jó zene szólt. Apám a Szabad Európa Rádiót hallgatta, éppen Teenager Party volt. Aretha Franklin *Respect* című

slágere szűrődött át hullámozva. Nagyon szerettem zenét is hallgatni, a trombitálás mellett abban az évben kezdtem el zongorázni is tanulni. — Hadd vigyem el a kis tranzisztoros rádiót, amit apu hozott Bécsből! — kérleltem anyámat. — Na még csak az kéne, hogy elhagyd! — intett le anyám. Duzzogva pakoltam tovább. — A fehér ing is kell? — kérdezte édesanyám. — Igen, mert lesz valami díszfelvonulás is. — Csak meg ne fázz! Jól öltözz alá! — aggodalmaskodott. A The Monkees együttes száma ment a rádióban, az *I'am A Believer* című nagy slágerük, amelyet még a magyar rádió is gyakran szokott játszani. — Én a szép sötétkék nadrágodat nem adom oda, jó lesz ez a szürke is ott ugrálni. — Nem is kell azt ott tönkretenni — erősítette meg nagyanyám. — Bohóckodás az egész! Minek engeded el oda? — dünnyögte nagyanyám anyámra nézve. — Hadd menjen, ha már kiválasztották — válaszolta anyám, pedig legszívesebben már ő is itthon tartott volna.

Másnap reggel fél nyolckor a békéscsabai állomáson találkozott a csoportunk, húszan mentünk a megyéből Győrbe. A kísérőtanárok még elmondták a szülőknek, hogy nagyon vigyáznak ránk, legyenek egészen nyugodtak. Aztán elindultunk budapesti átszállással Győrbe. Még nem jártam ebben a városban. Már a leszálláskor nagyon megtetszett az állomással szemben lévő díszes városháza épülete, amelyet ámulva néztem meg. Az állomáson elosztottak minket. Én egy szimpatikus családhoz kerültem, egy velem egykorú lányhoz és a szüleihez. Az édesapa technikus volt a győri vagongyárban, az édesanya irodai dolgozó. Az Ady Endre-lakótelepen laktak egy négyemeletes bérház második emeletén. Nekem nagyon furcsa volt a lakás, amely bár tiszta volt, mégis olyan pici, legalábbis nekem, aki nagyszobás, kertes házban éltem otthon. Vacsorakor elmondták a reggeli programot, kilencre felöltözve ott kell legyünk a Dunakapu téren. Reggel már izgatottan vártam, mikor nyitnak be a szobámba. Gyorsan felöltözködtem, és reggeli után indultunk is a belváros északi részén, a Mosoni-Dunánál lévő piactérre, a Kossuth-hídhoz. Valamikor ágyúdomb állt itt, amely alatt kazamaták voltak. Ez volt Európa második legnagyobb reneszánsz erődítménye. És itt volt az építmény Duna kapuja is, amiről a teret később elnevezték. A törökök Európa kulcsának nevezték ezt a helyet a stratégiai fontossága miatt. Itt állt egykoron Ali pasa kéjtornya. A város török elfoglalója kevélyen itt mondta híressé vált mondatait. — Keresztények akkor foglalják vissza Győrt, ha a félhold betelik, a csengettyűk megszólalnak a kapun, és a vaskakas kukorékol. Nem lett igaza, Győrt a nyugati seregek segítségével visszafoglalták a töröktől. 1939-ben lebontották az épületeket, és azóta lett tér ez a terület, amelyet szerdán és szombaton piacnak használnak a győriek.

Most azonban egész más csatára készültek a téren. Egy napra Leningráddá változott a tér. Valamelyik országos úttörő parancsnoknak pattanhatott ki az ötlet a fejéből: legméltóbban úgy ünnepelhetjük meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50 éves év-

fordulóját, ha eljátsszuk az úttörők részvételével a szovjet történelmi eseményeket. 1967-ben a Kádár János vezette szocialista magyar kommunista párt nagy barátja volt a Szovjetuniónak. Minden november 7-én nálunk is megünnepelték a szovjet forradalom 1917-es kirobbanását, ez a nap munkaszünet volt. A Magyar Televízió reggel a *Kapcsoljuk Moszkvát* című műsorában évente bemutatta a szovjet főváros nagy katonai parádéját, a Lenin-mauzóleum felső karzatán álló és széles peremű kucsmákban integető kommunista vezetőket. Az iskolákban az úttörőcsapatok ünnepségeken elevenítették fel az ottani eseményeket. Mivel a legtöbben — bár ki nem mondva — nagyon unták a tőlünk idegen történések állandó ismétlését, azon gondolkoztak, hogyan lehetne a magyarokkal elfogadtatni ezt az ünnepet. Kapóra jött tehát az ötlet, játsszák el az 1917-es eseményeket Győrben. Megmozgattak mindenkit az előkészületek során, a pénz nem számított. Részt vett az eseményben a Magyar Néphadsereg, a Munkásőrség, az Ifjú Gárda, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, a Népfront, A Magyar Szocialista Munkáspárt és természetesen a Magyar Úttörők Szövetsége is. — Végre történik valami értelmes is! — mondták sokan az előkészületeknél. Ott álltam a téren, ahol az ország 19 megyéjéből és Budapestről érkező úttörőkkel együtt felsorakoztunk. — Pajtások, köszöntelek benneteket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója tiszteletére megrendezett ünnepélyes seregszemlén. Ma azért gyűltünk itt össze, hogy eljátsszuk, mi történt 50 éve a dicsőséges Szovjetunióban — mondta fennhangon az úttörők országos elnöke. A köszöntők után felvettük a harci állásokat.

Én a hátsó sorban álltam. Igazából nem tudtam, mit is kell majd csinálnunk. Szemben velünk a tér keleti oldalán egy hatalmas papírmasé díszlet állt, amelyet a győri színházban készítettek, a szentpétervári Téli Palota homlokzatának hű mása. A tér baloldalán lévő Mosoni-Dunán felúszott egy hajó, amelynek az oldalára az volt pingálva: Aurora, megidézve a cirkálót, ahonnan az egykori események kiindultak — akkor még nem tudtuk, hogy igazából nem is úgy történtek az események, mint ahogy azt akkor mindenki megismerhette Magyarországon. Az 1967-ben tanított történet szerint az Aurorán egy matrózlázadás után a bolsevikokhoz került a hajó irányítása, és erről a hajóról adták le azokat a lövéseket november 7-én — ami egyébként az ottani ortodox naptár szerint október 25-én volt (ezért októberi forradalom) —, amelyek jelt adtak a Téli Palota elfoglalására, ahol korábban a cár, ekkor az Ideiglenes Kormány tartózkodott. Őket letartóztatták, és ezzel kivívta győzelmét a Lenin vezette bolsevik, kommunista párt. (Valójában az Aurora soha nem adott le lövéseket a Téli Palotára — de ezt mi akkor, 1967-ben nem tudtuk.)

Győrben is elkezdődött a csata, a Dunán felúszott hajóról lövéseket adtak le. Erre nekünk ordítva meg kellett rohamozni a Téli Palotát — ez volt a parancs felénk az eligazításkor. Mindnyájan el-

kezdtünk futni a Téli Palota felé. Másra se vártak a katonák! Kegyetlen dörrenésekkel vaktöltényekkel kezdtek lőni a gépágyúikból, füstbombákat robbantottak, a munkásőrök a dobtáras géppisztolyaikból eregették a sorozatlövéseket. Egy perc alatt iszonyú fegyverropogás és füst borította el a teret. Mi gyerekek alaposan megijedtünk, és mindenki megtorpant, mert egy pillanatra úgy látszott, ez nem játék, hanem valóság. A katonák és a munkásőrök megrészegülve tovább lövöldöztek. Ekkor elénk ifjúgárdisták ugrottak, hogy ne fussunk tovább, mert felrobbant egy gránát, meggyulladt valami, és veszélyes odamenni. Mindenki elkezdett visszafelé futni. Nekem pedig egyre jobban törte a cipő a lábamat. Iszonyú volt, óriási káosz alakult ki, a félelemtől sápadttá vált arcok vettek körül mindenhol. Aztán elértük végre a tér végét, onnan néztünk vissza. Láttuk a hirtelen felszálló füstben, hogy valakik a Téli Palotánál vannak, de aztán újra elborított mindent a füst és a lőporszag. Ilyet csak a II. világháborúban és 1956-ban hallhattak a felnőtt győriek utoljára. Nekünk, gyerekeknek félelmetes élmény volt. Aztán lementünk a Püspökvár alá, ahol várfalaknál álló ágyúkból vaktöltényeket lőttek ki a katonák. De ekkor már mindenkinek elege lett az ostromból. Alig vártuk, hogy vége legyen a „csatának". Felnéztem a várfal tetejére, itt ölték meg Apor Vilmost a szovjet katonák, mi meg most itt játszottuk el a Téli Palota ostromát. Sok minden kavargott bennem. Fáradtan értünk haza a vendéglátóimhoz. Ott vettem csak észre, hogy véresre törte a cipő a lábamat. Anyám elindulás előtt megmondta, hogy ne az új cipőmben jöjjek, de én csak erősködtem. Itt volt az eredmény. Másnap megnéztük Győr nevezetességeit, és a következő nap hazaindultunk. Anyám a csabai állomáson várt. Erősen magához szorított, amikor meglátott. — Na, milyen volt? — kérdezte. — Jó — mondtam kissé elmerengve —, csak feltörte a cipő a lábamat. — Hamar meggyógyul majd, az a lényeg, hogy egyébként épségben megjöttél az ostromból. Otthon apám is nagyon örült nekem. A rádióból a Doors együttes *Light My Fire* című száma szűrődött át a kombinált szobába. Valamit megéreztem akkor, ez nem egy mindennapos slágerszám. Angolul nem tudtam, csak annyit értettem, hogy Fire — Tűz. Eszembe jutott a győri csata. Másnap strandpapucsban bicegtem be az iskolába. Éppen a csapatvezető tartotta az első órát. Nagyon lehordott, hogy egy úttörő nem jár papucsban az iskolába. Mikor el akartam mondani, hogy mi történt, rám förmedt, hogy üljek le.

Egy éve történt, egy havas januári napon értem jött a pap lovas szánkóval, hogy menjek el vele ministrálni a város szélén lévő kápolnába. Boldogan tartottam vele, hiszen lovas szánon még sohasem ültem. Ministrálás közben körbenéztem, és a leghátsó sorban megpillantottam a csapatvezetőmet, aki lehajtott fejjel buzgón imádkozott.

BODNÁR DÁNIEL

Szabó T. Annával

Szabó T. Anna (1972) költő, műfordító. Kolozsvárott született. Szüleivel 1987-ben költöztek át Magyarországra. Az ELTE BTK angol–magyar szakán szerzett diplomát 1997-ben, tíz évvel később pedig PhD fokozatot. Főbb kötetei: A madárlépte hó *(1995)*, Nehézkedés *(1998)*, Fény *(2002)*, Rögzített mozgás *(2004)*, Elhagy *(2006)*, Villany *(2010). Jelenleg Budaörsön él férjével, Dragomán György íróval. Két fiúgyermekük van.*

Kolozsvárott született, serdülő kamaszlány volt a Ceausescu-diktatúra utolsó éveiben. Milyen élményeket őriz azokból az időkből?

Abszurd időszak volt. Gyerek voltam, annak minden örömével, szorongásával. Nemrég ott voltam kiváló tanárom és mesterem, Géher István temetésén, s az emberek fájdalmát és szeretetét látva eszembe jutott nyelvész nagyapámnak a temetése, 1987-ben. Hatalmas volt a tömeg, mintha demonstrációra gyűltek volna össze az emberek. Rengeteg volt a rendőr, biztos zendüléstől tartottak, de csöndes, szép esemény volt, néma tüntetés a magyarság méltósága mellett. Szerintem ott és akkor magyarnak lenni bizonyos szempontból könnyebb volt, mint románnak, mert a magyarság, ahogy én láttam, sokkal kevésbé hitt a rendszerben, ezért nagyobb volt a belső ellenállása. Kétszer vettem részt országos tanulmányi versenyen, Moldvában és Havasalföldön, és ott láttam, hogy a románok közül milyen sokan hisznek a Ceausescu-féle szocializmusban. Erdélyben ez nem így volt, alig találkoztam olyan emberrel, aki őszintén, nem pedig félelemből hirdette volna, hogy a rendszer működőképes. Szinte háborús idők voltak, nemcsak a békeharc légköre és az élelmiszerjegyek miatt, hanem a térfoglalásnak, az erőteljes elrománosításnak is tanúja voltam. Az iskolánk, a Báthory Líceum négyszáz évig magyar volt, és akkor betettek előbb egy, majd több román osztályt. Levették a régi tablókat, bezárták a dísztermet, nem akarták, hogy összegyűljenek az emberek ünnepelni. Szorongató volt az egész, mégis voltak nagy pillanatok. Az idén márciusban meghalt Fodor Sándor író szintén a Báthoryba járt, és nagyon korán elhunyt lánya, Fodor Éva emlékére alapított egy díjat, mellyel a legjobb irodalmi teljesítményt nyújtó diákot tüntették ki az utolsó év végén. Az iskolánk tizenkét osztályos volt. Nagyon szerettem volna megkapni ezt a díjat, de sajnos nem teljesült a vágyam, ugyanis amikor 1987-ben eljöttünk Erdélyből, még csak kilencedikes voltam. Ez a díj is csendes demonstráció volt a magyarság mellett a civilek részéről, hiszen egy diktatúrában minden erővel elnyomják, nem engedik kibontakozni a civileket. Mégis, Fodor Sándor kezdeményezését valahogy csak felkarolhatta az iskola. Nagyon erős, jó iskola volt.

Írt verseket erről a korszakról?

Igen, sokat. Az első fontosabb versem is erről szólt. Rengeteg verset írtam egészen kicsi koromtól kezdve, az iskolai újságban már ötödikes

koromban megjelentem, de ez volt az első, amikor úgy éreztem, hogy valami tényleg sikerült. Megmutattam édesapámnak, neki is tetszett, ezért elvitt Lászlóffy Aladárhoz. Ő azt mondta, hogy szép, szép ez a szöveg, de nem lehet közölni, mert ez politikai vers. Igaza volt, mert a versem arról szól, hogy üvegfalak között menetelünk, látjuk a kinti jobb világot, de lehetetlen a kitörés. Ez akkor valóban közölhetetlen volt. Egyébként költők közelében nőttem fel. Nagyon szerettem Veress Zoltán verseit — ő ma Svédországban él —, nagyon tetszett, amikor rímes játékot játszott velünk, az egész osztállyal. Nagyapám jóban volt Kányádi Sándorral, akit egészen kiskoromtól kezdve ismerek, a legelső könyvemet kétéves koromban kaptam tőle, dedikálva. Kányádi meghatározó költő volt az életemben. Édesapám kezében láttam az első szamizdatot, abban egy kifejezetten rendszerellenes Kányádi-verssel, *Kettős ballada* a címe: *„A homlokzatra kent süket betűknek is szakálla nőtt, növesztik lassan szőrüket már a hatalmas meszelők…"*, ez a refrénje, és emlékszem arra a borzongató izgalomra, amikor a kezembe vettem ezeket az egészen vékony lapokat. Komoly, felnőtt, veszélyes ügy volt, figyelmeztettek is, hogy ezt nem szabad elmondanom senkinek.

Az imént szóba került apai nagyapja, az Erdély-szerte ismert és tisztelt, már életében legendává emelkedett Szabó T. Attila nyelvész professzor, irodalom- és néprajztudós. Hogyan hatott az ő nem mindennapi személyisége és munkássága önre?

Ez nagyon érdekes, máig sem teljesen feldolgozott kérdés számomra. Sokáig azt hittem, hogy csak tisztelem őt, bár első unoka voltam, s ezért figyelt rám jobban, mint a többi, később született unokájára. Ehhez az is hozzájárult, hogy a család többi része már Magyarországon élt, de én és az öcsém a szüleinkkel együtt közel laktunk a nagyszüleinkhez, sokat voltam náluk. Kivételezett helyzetben voltam, a legnagyobb fiú első gyermeke, kirándulni jártam velük, nagyapám ilyenkor a nyakában vitt, sőt, óvodába is eljött értem. Mégis, igazán bensőséges a nagymamámmal volt a kapcsolatom. Nagyapám elég megközelíthetetlen volt számomra, mert nem a család, hanem a munka volt számára az első. Éretlen voltam még ahhoz, hogy elmélyülten beszélgessek vele, hiszen tizenöt éves voltam, amikor meghalt. Közelről láthattam viszont, hogy milyen roppant fegyelmezett életet élt, nagyon korán felkelt, azonnal az íróasztalához ült, majd gyalog indult munkába. Délután aludt egy-két órát, majd ismét dolgozott. Nagy életművet csak ilyen aszketikus fegyelemmel lehet létrehozni. Ez még mindig példa előttem. Ő talán nem függött annyira a határidőktől, ahogyan mi, szabadúszóként. Én különben sem vagyok ennyire fegyelmezett, sokkal csapongóbb vagyok, ami talán a költők természetéből fakad, mert ez asszociatívabb, lebegőbb, szabadabb, de kiszolgáltatottabb is az úgynevezett ihletnek. A szellemi munka tiszteletét elsősorban nagyapámtól tanultam, mellette pedig édesapámtól, aki szintén egész életében fordított, írt. Ő biológus, és már egészen kicsi koromban felolvasott nekem, nemcsak irodalmat, hanem a saját munkáit vagy fordításait is. Nem számított, hogy kislány voltam, édesapám olyan komolyan vett, mintha felnőtt lettem volna. Utólag nagyon hálás vagyok neki ezért. Visszatérve nagyapámra, csak amikor váratlanul meghalt, akkor döbbentem rá, hogy nagyon szerettem, napokig nem tértem magamhoz a sokkból. Mesebeli öreg ki-

rály-figura volt, aki percegő lúdtollakkal írt, kalamárisból mártogatta a tintát. Amikor nem volt otthon, be-belopóztam a dolgozószobájába, megnéztem az íróasztalfiókjait, a rengeteg cédulával. Dédnagyanyám, aki ott lakott velük, gyakran olvasta fel nekem Móra Ferenctől *A didergő király*t, az öreg király és a kis pásztorlányka történetét. Utólag azt mondom, hogy ez a mese terápiaszerű volt, mert úgy éreztem, nagyapám megközelíthetetlen számomra, holott csak dolgozott, fantasztikusan nagy fegyelemmel, és a napi unokázásból csak arra futotta, hogy amikor munka közben belopóztam hozzá, és észrevett, úgy tett, mint aki hű, de nagyon megijed, aztán visszabújt a munkába — ez volt a mi játékunk. Most én is újraélem mindezt a saját gyerekeimmel, mert nap mint nap szembesülök vele, hogy az intenzív, megfeszített munka közben a szülő is nehezen tud figyelni a gyerekeire — különösen, hogy az iskola pár óráját leszámítva mindig együtt van a család. Igyekszünk persze odafigyelni, de vannak pillanatok, amikor kénytelenek vagyunk elutasítani, vagy csak félvállról játszani egy játékot, de hát ilyenkor a gyerek is és a szülő is tudja, hogy ez nem az igazi. Lelkiismeret-furdalásom van emiatt, és ezért ma már jobban megértem nagyapám kedves, de egyúttal távolságtartó viselkedését, mert védte a saját köreit. Minden nagy életműhöz kellett ez az önzés. Szerencsére nagyapám után maradtak könyvek, és az ilyen emberekkel holtukban is lehet beszélgetni. A könyv legfontosabb értelme ez.

A szüleivel és az öccsével együtt 1987-ben települtek át az anyaországba. Politikai okai voltak ennek, vagy egyéb körülmények miatt döntöttek így?

Védett gyerekkorom volt, a szüleim akkoriban kíméletből nem vontak be engem a döntéseikbe, de utólag édesapám elmesélte: egyrészt attól tartott, hogy ha fel is vesznek az egyetemre, utána kilátástalan lesz a helyzetem, íróként és tanárként is. Abban az időben ugyanis a végzett magyartanárokat a hegyekbe, a román falvakba küldték tanítónak, és ott elég keserves élet várt rájuk, egészen mást kellett csinálniuk, mint amit elterveztek. Ez volt az egyik ok. A másik pedig az, hogy édesapám tartott egy magyarellenes pogromtól — ami később, 1990 márciusában Marosvásárhelyen sajnos be is következett. Ennek a félelemnek volt alapja, hiszen az ablakunk előtt vonultak el többször is, magyarellenes jelszavakat harsogva ultranacionalista csoportok. Látszott, hogy a tömeg manipulálható és hergelhető. Édesapám a család érdekét tartotta szem előtt. Ennek ellenére azt hiszem, azóta is lelkiismeret-furdalása van amiatt, hogy eljöttünk. Én azonban utólag is állítom, hogy 1987-ben a legkisebb jele nem volt annak, hogy annak a rendszernek valaha is vége lesz, sőt inkább az látszott, hogy egyre őrültebb és lehetetlenebb az életeket is veszélyeztető állapot. Édesapám testvérei Magyarországon éltek, így tehát benne volt az elképzelésében az is, hogy újra egyesülhet a család. S ez be is következett. Az idősebb nagybátyám, a tragikusan korán meghalt Szabó T. Ádám így taníthatott engem egy félévig az Eötvös Collegiumban, a másik nagybátyám pedig itt lakik Budaörsön, pár percre tőlünk, és itt van a nagymamám és a nagybátyám sírja is a budaörsi temetőben. Nagyon közel került egymáshoz a

család, édesanyámék másfél órányira laknak tőlünk, megteremtettük egymásban az elveszett otthont, aminek örülök. Nekem pedig az tett igazán jót, hogy leszármazott helyett itt saját magam lehettem. Erdélyben mindenki ismerte nagyapámat, a kétkezi munkástól kezdve az egyetemi tanárig, ha nem is arcról, de a hírét hallotta, Szombathelyen viszont, ahol először éltünk, a főiskolán kívül szinte senki. Fel kellett építenem magam, de nem féltem, mert nagyon szilárdak voltak az alapjaim.

Verseinek egyik alapmotívuma, hogyan lehet visszanyerni legalább egy keveset a világ gyermekien őszinte és egyszerű látásából, megértéséből. A gyermekei mennyire segítik ebben a törekvésében?

Most már kevésbé, mert nagyok, tíz- és hatévesek, de a gyermekversekben és a mesefordításokban ma is nagyon sokat segítenek. A mindennapokban nagyon fontos megőrizni a szem kíváncsiságát. Ahogy Áprily Lajos mondja az *Ámulni még* című versében: *„Ámulni még, ameddig még lehet, / amíg a szíved jó ütemre dobban, / megőrizni a táguló szemet, / mellyel csodálkoztál gyerekkorodban. // Elálmélkodni megszokottakon: / az andezitre plántált ősi váron, / virágokon, felhőkön, patakon, / az azúrban kerengő vadmadáron, // a csillagon, ha végtelen terek hajítják át a késő-nyári égen. / S ámulva szólni: Most voltam gyerek. / S vén volnék már — S itt volna már a végem?"* Aki megtartja ezt a kíváncsiságot, s ámuló szemmel nézi a világot, az szerencsés ember. Ez az egyik legnehezebb dolog számomra, bár bennem elég nagy örömkészség van, és a kíváncsiság meg az örömkészség összefügg. Ha ezt elvesztem, akkor az nagy baj. A gyermekien tiszta szem nem naiv látásmódot jelent, hanem kíváncsi, felfedező, izgatott látásmódot, ami közelről szemléli a dolgokat, és nem veszi őket készpénznek, vagy nem gondolja megszokottnak, közönségesnek, hétköznapinak. Ebben pedig a legjobban egy egészen pici gyerek segít, aki a gravitációtól kezdve a tárgyaknak a hideg-meleg tapintásáig mindent saját maga fedez fel. Ez tényleg csoda, egy pohár víz is az, és a gravitáció is, hogy ebben a pillanatban is működik, és ha az ember így tudja látni a világot, akkor van értelme minden percnek. Számomra egyébként alapvetően fontos a látás, a tapintás csak ezután következik. Édesapám mint biológus egészen kiskoromban megmutatta már a virágokat, a legkisebb fű legkisebb levelét, azt, hogy miként különböztetünk meg egymástól növényeket, és ez roppant fontos volt számomra. A gyerek eleve földközeli, mindig jól megnézi a növényeket, a tárgyakat. Remélem, hogy mindig meg fog maradni bennem ez a csodálkozás. Vigyáznom kell, mert szorongó ember vagyok, és a szorongás ki tudja oltani a kíváncsiságot is, annyira eluralkodhat az emberen.

Sok verset írt az anyaságról, a születés misztériumáról. Gyermekei születése alapvető hatást gyakorolt a költészetére, de a személyiségére is.

Amíg a gyermekeim egészen kicsik voltak, az különlegesen katartikus időszak volt az életemben. Nyilván olyan ez, mint az apaság, csak abból a szempontból más, hogy míg kicsi a gyerek, én nem akartam senkinek az istene lenni. Tény, hogy a szülő felnőttkorában is képvisel valamiféle olümposzi pozíciót, de én nem akartam azt, hogy a gyermekek világának abszolút középpontja legyek, és mégis megtörtént. Akkor kezdtem el mélységeiben gondolkozni az anya–gyerek viszonyon, vagy Mária alakján, aki azelőtt nem fog-

lalkoztatott. Az anya meghajtja a fejét, és elfogadja az angyaltól a gyermeket, de azt is, hogy elveszik tőle. Az áldozatról férfiak döntenek. Én azonban rettenetesen haragos és lázadó voltam magamban, az első gyermeknél különösebben bennem volt, hogy nem adom oda, még az Istennek sem. A személyiségem nem változott meg ettől, csak sokkal intenzívebb lett minden pillanat. Nem szeretném sem férfi, sem női ágra felosztani a költészetet, nem hiszem, hogy a szemünk vagy akár a szellemünk olyan különösebben más lenne, az anyaság talán az egyetlen, ami kicsit mélyebben, mondhatni, belülről érinti a nőket. Csak hát nagyon nehéz fizikai síkra emelni azt, ami ennyire testi, és ez is hozzátartozik az élményhez, hogy a vers az lélekből van, az anyaság meg testből, s ezt nem könnyű jól megfogalmazni. Az örömöt még nehezebb megfogni, mint a szomorúságot, pedig nekem alapvető élményem az öröm — a látás, a tapintás, az ízlelés öröme. Az más kérdés, hogy az ember soha nem lehet teljesen és folyamatosan boldog, mert a boldogság megelégedés, a megelégedés pedig statikus állapot. Ha pedig egy író írni akar, nem lehet huzamosabb ideig statikus állapotban.

S vajon az örömből, vagy az ideiglenesen statikus állapotból nem születhetnek jelentős versek? Lehet ez minőségi kritérium? A magyar katolikus költészet egyik emblematikus alakjáról, Sík Sándorról szokták leírni kritikusai, hogy Istenhez ma már nem lehet olyan egyszerűen viszonyulni, ahogyan ő tette a verseiben. S ha számára az volt a természetes, hogy örömét lelte a hitben? Ha a nem létező kétségeit fogalmazta volna meg, az éppen hogy őszintétlennek, mesterkéltnek hatott volna tőle.

Nekem úgy tűnik, hogy Sík Sándor a kezdetektől elfogadta a próféta szerepét — *„Az Isten küld, testvéreim, tinéktek"* —, de annyira hisz a hivatása és az elhivatása igazában, hogy ez a látszólagos alázat néha inkább gőgnek tűnik. Talán segít, ha Babitscsal, vagy még inkább Pilinszkyvel hasonlítjuk össze. Babits hite fájdalmas, számon kérő, haragos, és csak a végén fogadja el, nagyon nehezen, a felsőbb irányítást — ez szerintem is izgalmasabb út, mint a Sík Sándoré, mert Babits megszenvedte a maga hitét, és a versek is rétegzettebbek, dinamikusabbak tőle. Pilinszkynél is az *„égi semmi"* tudatával kezdődnek a versek, az ismeretlen, de szükségszerű Istent ostromolja, ettől lesz drámai és emberi az életmű, a keresés fájdalmától. Ő legtöbbször a világ negatívját, a földi poklot akarta megmutatni, felmutatni: *„Ne a nászasztalt. A lehulló maradékot, hideget, árnyakat."* Nála egyszerűbben talán senki nem írt, nagyon limitált, szándékosan szűkített szókinccsel alkotta meg az életművét. Szinte végkövetkeztetés az egyik versében az a *„Semmit sem tudunk"*. Csodálatos ez az aszkézis, ez a végletekre lecsupaszított, misztikus szemlélet, de én ennél, ha nem is feltétlenül optimistább, de mindenképpen játékosabb vagyok. A játékos sokféleség mestere pedig Weöres Sándor, aki a gyermekien közönségestől az éterien bonyolultig minden regisztert meg tudott szólaltatni. Pilinszky és Weöres pólusai között keresem a helyemet, de ma még inkább sokféle szeretnék lenni, ilyen szempontból Weöres sokkal közelebb áll a kíváncsi természetemhez, de az egyszerűség szempontjából Pilinszky lenne az ideál. *„Kimondhatatlan jól van ami van. / Minden tetőről látni a Napot."* Ezt is Pilinszky írta, az öröm és az eksztázis ritka pillanatában. Önmagában ez a két sor nyilván problematikus is lehetne, a maga reflektálatlan boldogságával. Ezért fontos, hogy az egész alkotót nézzük, ne csak kiragadott sorokat az életműből.

Pilinszkynél ennek a nagyon világos sornak úgy van súlya, hogy mögötte van a földi pokol sötétsége. Elhazudni semmit nem szabad. Az örömöt elhazudni például ugyanolyan baj, mint a fájdalmat titkolni. A költészetben divatos a kínlódás, de a kínlódó költő elhazudja, vagy inkább eltagadja az örömöt — már persze, ha van neki. Nem akarok az öröm zászlóvivője lenni, dehogyis akarom én a könnyűséget propagálni, sőt. Az öröm nem boldogság, az öröm a rátalálás, a kegyelem lehetőségének felismerése. Sok költőnek sikerült már a sötét és a világos egyenlő súlyú bemutatása. Rakovszky Zsuzsának komor versei vannak, mégis, a mindenség teljessége jellemzi a költészetét. Vagy Lator László, aki leírja, hogyan kell végigizzani egy életet.

Szerelmes verseiben abszolút nyíltan ír a férjéhez fűződő érzelmeiről. A mai nap *címmel így fogalmaz: „Nem érdekel, hol leszünk, csak együtt." Ennek a transzcendens párjában, az* És végül újra az Éden*ben pedig: „Ketten leszünk a túlvilági kertben." Hisz az örökké tartó, a földi életet is túlélő szerelemben? Hogy a remélhetőleg édenkerti túlvilágban is együtt lesznek a férjével, aki egyébként a harcostársának nevezi önt…*

Az ő jellegzetes módján mondja, de örülök, hogy harcostársnak nevez, mert ez egyenlőséget feltételez, két ember egymásért, a gyermekeiért és a hivatásukért folytatott közös küzdelmét. A magánéletről beszélni — ehhez vagy naivitás, vagy bátorság kell. Négy köteten keresztül — az első kötet pár versét leszámítva — hallgattam erről, aztán megírtam, mert meg kellett írnom, bár ettől nagyon sebezhető, vagy legalábbis támadható lesz az ember. Ezekhez a szerelem-versekhez is az anyaság tapasztalata segített hozzá: akkor, a kórházi ágyon, életem legintimebb élményében idegeneknek kiszolgáltatva jöttem rá, hogy nem számít, nem én számítok: a történés számít, a szülés maga. A szerelem is ilyen történés, nem egyéni tapasztalat, hanem mindannyiunké, akik átéltük. Amiről azonban az idézett versekben szó van, az inkább a szövetség — mi nagyon szerencsések vagyunk, mert van egy harmadik pont is, ami összeköt bennünket, az irodalom és az írás, ami azért fontos, mert följebb van, mint mi vagyunk, és még följebb visz. Az ember egész életében fölfelé néz. A transzcendencia egyik formája maga a transzcendenciára való törekvés is, a remény, hogy a megfoghatatlan és láthatatlan engedi magát legalább megközelíteni. A szerelemnek is van földi és égi oldala, és ez utóbbi fontosabb. Ami pedig a túlvilágot illeti: nincs róla semmilyen fogalmam, az idézett vers nagyon korai szöveg, talán tizenkilenc éves voltam, amikor írtam — megjegyzem: Pilinszky hatása alatt —, de most úgy érzem, hogy a túlvilág, amiről ott beszélek, az alkotás teremtett világának a túlvilága. Abban talán meg lehet maradni egy ideig.

Egyik kritikusa szerint ön élménykölteszetet művel, rögzíteni a pillanatokat, érzéseket. Felvetődik bennem a kérdés: nem minden költészet — egyáltalán, az irodalom, a művészet — erről szól?

Nem feltétlenül rosszindulatú dolog a skatulyázás, de a legkönnyebb. Én is belekerültem egy kicsit ebbe a skatulyába, mert vannak, akik a boldogság, a hétköznapok költőjének neveznek. Pilinszky transzcendens költő, de mégis a tetőkről ír, a nyáláról, ami a kabátjára folyik, nem rugaszkodik el a konkrétumoktól. Én talán, éppen azért, mert megmaradt bennem a gyermeki lelkesedés a dolgok iránt, talán egy kicsit lazább vagyok ebben, jobban engedek az élményeknek. Van ilyen költőalkat, Lackfi János is ilyen például. Természetesen létezik egészen másféle költőtermészet is, Beney Zsuzsa jut eszembe, őt még

Weöres is megfoghatatlannak tartotta. Sokáig nagyon nehezen tudtam megközelíteni a verseit, mert ő nem anyagszerű, hanem minden, amiről ír, az egy fokkal magasabban van, a misztikus tapasztalat szintjén, amiről szinte nem is lehet beszélni. Az anyagszerű testetlenül, tapinthatatlanul jelenik meg nála, egy kerítést is bele tud úgy írni a versébe, hogy mindjárt más értelme van, mint a hétköznapi kerítésnek. Nekem a tárgyak általában tárgyak, de hangsúlyozom, hogy ez látásmód kérdése. A számomra nagyon fontos Lator László leír egy udvart, s azon keresztül valami más idéződik meg, a kert lényege. Én a hétköznapi versbe megpróbálom beletenni azt, ami több, amitől valami ragyog. Van, aki a dolgoknak nem a ragyogására, hanem a sötétségére hajlamosabb, vagy az érdességét jobban szereti, mint az édességét. De ez abszolút alkat kérdése. Ha nem sikerül beletennem a szövegbe az ellensúlyt, az baj, de előfordul, hogy valaki csak nem találja meg, mert könnyűnek találja a szöveget, holott könnyűségre biztosan nem törekszem. Érthetőségre sem, de ha érthető, az önmagában nem baj. A hangzás és a ritmus nagyon fontos számomra, ezért bajlódom olyan sokat a sűrítésekkel, mert a dallam nagyon csábító tud lenni, ellen kell tartani sokszor.

Visszatérve arra, hogy szeretné megérteni a világot, hogyan lehetséges ez a költészete és a magánélete révén? Vajon megteremthető legalább egy viszonylagos harmónia?

Nem akarok prédikálni, mert semminek nem vagyok a felkent szószólója, úgyhogy csak csendben mondom, hogy a szeretet és a bizalom sokat segíthet. A szeretet erősebb a bizalomnál. A gyerek akkor van otthon a világban, akármilyen kaotikus is az a világ, ha van, aki szereti és gondoskodik róla. Ettől van egy centruma a létezésének. Boldog az az ember, aki olyan viszonyban van Istennel, hogy folyamatosan érzi a szeretetét. Akkor elmondhatja, hogy eljutott ugyanoda, mint amikor kicsi korában az édesanyja ölében, vagy az édesanyja karjában. A szeretet- és bizalomteli biztonságba. A szeretetet és a bizalmat azonban semmiképpen sem lehet erőltetni. Az igaz, hogy dolgozni kell a szülő–gyerek kapcsolaton, a házasságon, a szerelmen, a barátságon, egyáltalán, mindenen. Azon azonban, hogy mi az alapja annak, hogy a másikat szereted, nem lehet dolgozni. Az a kegyelem, az csak van. Ha nincs, akkor nagyon rossz. Látom embereken, hogy ha nem kapták meg ezt az életük korai szakaszában, akkor egész életükben lesz bennük valami boldogtalanság és elveszettség, akármilyen okosak is. Én mindig mikrokörnyezetben gondolkozom. Az első gyerekemtől megtanultam, hogy a gyereknél az is természetes, hogy magát szereti. Ez nem önző szeretet, hanem a nyugalomé és az örömé, hogy őt szeretik. Ha pedig ez így van, akkor ő miért ne szerethetné magát? Előttem van, amikor a gyerekem sorolta: szeretem az anyámat, szeretem az apámat, szeretem az alvó pokrócomat, szeretem magamat. Egy felnőttnek rettenetesen kínos ilyet mondani. Sok ember szereti magát látszólag, de valójában nem magát szereti, hanem az élményeket, miközben magát nem tudja elfogadni. Talán ha el tudnánk magunkat fogadni nyugodtan és természetesen, akkor másokat is elfogadhatnánk. Ez a káosz egyetlen ellenszere.

Ahogyan Jézus mondta: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat…

Igen, ez a két dolog szervesen összefügg egymással. Ha valaki nem szereti magát, akkor a világra is haragszik. Azt is sűrűn megtapasztalom a gyermekeimmel szemben, hogy bár nem hiszem, hogy különösebben agresszív lennék, mégis gyakran továbbadom nekik a sérelmeimet, feszültségeimet, pedig azt hittem, én ilyet soha nem fogok tenni. Az emberben mégis van egy elemi önzés — ami nem azonos önmagunk elfogadásával. Borzasztó jó dolog lenne egyenlőnek tekinteni őket, de iszonyú nehéz. Az életben mindig szituációk vannak, emberek kerülnek helyzetbe, pozícióba, ezt nagyon nem szeretem, de nincs mit tenni ellene. A szeretet az alap, elfogadás, de az a legrettenetesebb ebben, hogy itt nem járható út az, hogy beveszek egy csodakapszulát, amitől szeretni fogom a másikat. És a szeretet sem feltétlenül jó. Pilinszky olyan pontosan mondja: *„a szeretet tériszonya és kicsinyes aggodalma"* — a szeretet kiszolgáltatottá tesz, nem mézes érzés, csak pillanatokra az, mint ahogy a tartós nyugalom sem jellemzi. Bajjal, fájdalommal, önzéssel is járhat. Mégsem tudok nála jobbat.

Szeretet, irgalom, részvét, megbocsátás: szorosan feltételezik egymást?

A szeretet nem ugyanaz, mint a részvét. A részvét a megértés. A szeretet nem biztos, hogy megért, ezzel szemben vágyik, elfogad, sóvárog. A részvét nem biztos, hogy eljut a szeretetig. Egyszer volt egy meghatározó álmom arról, hogy kit lehet — vagy kit nem lehet — szeretni, és kinek lehet megbocsátani. Ceausescut vittem a hátamon, és álmomban is tudtam, hogy ez egy abszurd dráma, amelynek az a címe, hogy *„Istennél a bocsánat"*. S azt is, hogy vinni fogom a hátamon, amíg csak élek, és nincsen jogom megbocsátani. És — most jövök rá — azt is jelentheti a cím, hogy vajon megbocsájtja-e Isten, hogy nem bocsátok meg? Ez súlyos kérdés. Láttam embereket, akik képesek voltak őszintén megbocsátani azoknak, akik gonoszul bántak velük, amikor hatalmi helyzetben voltak. Én nem feltétlenül értek ezzel egyet, annak ellenére sem, hogy érzem a megbocsátás fontosságát, és nem vagyok haragtartó. Egyedül azonban kevés vagyok a megbocsátáshoz — nincs hatalmam hozzá. És jogom sincs megbocsátani valamiért, amit nem ellenem követtek el. A megbocsátás szükségszerűsége mellett azért ott van a bűnhődés szüksége is. Nem vérért vérrel, de lélekért lélekkel kell vezekelni.

Időnként megjelenik verseiben a szorongás. Mi okozza ezt a félelemhez hasonló érzést?

A szorongás ugyanolyan alapkérdés, mint az örömkészség. Nem tudom, miből ered. Valószínűleg a dolgok megtartása utáni vágyamból, ami lehetetlen. Mesterházi Mónikának van egy nagyon szép verse, ami a szorongás szó etimológiáját is megidézi: *„A zsebemben van egy vadgesztenye. / Szorongatom. Tanul szorongani. / Meg kell tanulnom, mennyit bír a kérge: / mindent nem bízhatok a gesztenyémre."* Az ember szorítja a dolgokat, de ahogy a vizet vagy az időt, semmit sem tudunk megtartani. Én legszívesebben mindent megtartanék — személyeket, tárgyakat —, és mivel ez lehetetlen, ebből fakad a szorongásom. Ha megtanulnám elengedni a dolgokat, akkor valószínűleg elmúlna belőlem ez a szorongás. Az öröklét helyett talán elég lenne elfogadni az örök múlást.

Ez a Kosztolányi-féle szorongásból fakad, mi lesz, ha egy nem is annyira szép napon arra ébred, hogy nem tud többé írni?

Ez minden józan íróban benne van. Produkálni persze lehet, az embernek van egy bizonyos fokú adottsága, bármikor tud írni felkérésre vagy e nélkül egy szonettet, vagy éppen szabadverset, de ez önmagában csak szöveg, semmi több. Ugyanakkor ha az ember folyamatosan gyakorolja a mesterségét, akár műfordítások által, akkor tíz esetből egy elkészült vers jó lesz, a többit kidobja. Nem biztos tehát, hogy a hallgatás az út. Bár néha meg kell ezzel próbálkozni, ideiglenesen elhallgatni, a megújulás érdekében. Minden kötet után van a költőben bizonyos szorongás, ami szükséges is a továbblépéshez.

Az Istenhez való viszonya, bizalma menynyire befolyásolja a szorongását?

Én Istentől nagyon sok jót kaptam, s ami rosszat, később az is jóra fordult. Költőként azonban természetesen foglalkoztat mások szenvedése, hogy miért van az, hogy *„Azt bünteti, akit szeret"*. Miért? Ezt egyáltalán nem isteni, hanem nagyon is ördögi dolognak tartom. A pusztítás egyik kategóriájába tartozik a tömeggyilkosság és a hideg ész, a másikba pedig a szenvedélyből elkövetett öldöklés, amikor szorongásból vagy őrületből az ember az ellen fordul, akit szeret, és az rettenetes.

Erről szólnak a Gyehenna-ciklus versei, például az öt gyermekét legyilkoló anyáról…

Igen. A kétségeim nem a saját életemből fakadnak, bár az ember kicsiben mindig megéli a szenvedést okozó szenvedélyeket, ha haragszik valakire, vagy ha éppen őrá haragszanak. Ezzel azonban, vagyis a szeretteit megölő emberrel, képtelen vagyok megbékélni — ez az a helyzet, amikor a gyilkos maga is áldozat. S éppen azért, mert a család, a szeretet az egyetlen, amibe kapaszkodni tudok, és tapasztalataim alapján hinni is — ha éppen ez fordul az ellentétébe, az iszonyú. Az ártatlanok elvesznek. Miért kell nekik elveszniük? Ezt nem értem. Nem látom az isteni szándékot. Rendben, hogy ott az ördög, de miért ad az Isten szabad kezet neki, hogy vigye végbe a legrosszabbat? Tudom, hogy ezekben a családirtásokban az emberi elvakultság működik, de Isten mégiscsak hagyja. Azzal is tisztában vagyok, hogy van a dolgoknak nagyobb rendje, Isten az örökkévalóságra tervez, s nekünk arra nincs rálátásunk, mi csak ezt látjuk, ami itt van a földön, de én ebbe nem tudok belenyugodni. Nem vigasztalna, ha tudnám az okokat. Amikor arról olvasok, hogy az apák megölik a gyereküket, ez kicsiben leképződése annak, hogy Isten feláldozta a fiát. Vagy Ábrahám és Izsák története, csak éppen ezekben az esetekben nem jelenik meg az angyal a hírrel, hogy Isten megkegyelmezett Izsáknak. Vannak pillanatok, amikor a legszebben felépített, szeretteten és bizalmon alapuló család élete egy pillanat alatt összeomlik, és átfordul totális káoszba. Ha az egyetlen dolog, amiben az ember hinni tud, egyszer csak kifordul magából, akkor mi marad? Ezeket a tragikus történeteket feldolgozó versek kísérletek arra, hogy kiírjam magamból mindazt, amitől a legjobban félek. Időnként külső erők kényszerítenek arra, hogy megírjam ezeket. A *Kés* című versem egy olyan megtörtént eseten alapul, amikor egy férfi megölte a saját családját, utána pedig kivágta a nyelvét. Nem akartam, nem tudtam megírni. Este azzal feküdtem le, hogy nem írom meg. Éjszaka azonban arra

ébredtem, hogy tele van vérrel a szám. Elharaptam a nyelvemet. S akkor már muszáj volt felkelnem és megírnom. Az ilyen félelmeinkkel is szembe kell néznünk. Gyerekkorom alapélménye volt a tanítás, hogy Isten a szeretet. Ha nincsen Isten, nincsen szeretet, akkor mi van? Semmi nincsen, káosz van, halál, abszolút sötétség.

Néhány versében — A lakás, Az eső — a magányról ír. Kétgyermekes családanyaként, író költő feleségeként előfordul, hogy egyedül érzi magát?

A költészethez hozzátartozik a magány. A kérdés: ha van az emberben elég szilárd hit ahhoz, hogy ne érezze magányosnak magát, hanem mindig nézzen felfelé, akkor rendben van, de egy költőnek ez a hallgatás, vagy az imádság útja. A vers még nem imádság. Van, aki imádságként ír verset, például G. István László — Géher István fia —, neki nagyon sok verse olyan, mint egy imádság, akként is funkcionál, arról is szól. Nekem ez nem megy, én inkább azt hiszem, önző módon, hogy nekünk az a jó, ha az Isten szólít meg minket, és nem mi az Istent. Ha írok, akkor engem szólítanak meg. Nyilván akkor is lehet jó verset írni, ha az ember megszólítja az Istent, segítséget kér, vagy éppen haragszik — de mindenképpen feltételez egy partnert, akihez szólni lehet. A magányosság nekem alapvető tapasztalatom. Ezért volt számomra rettenetes, amikor még a gyerekeim kicsik voltak, és valamelyikük felsírt éjszaka. A gyereknek a szülő a világ középpontja. Nagyon rossz átérezni ilyenkor a gyerek magányát. A magányról írt verseim közül több a végső magányról szól, amikor az ember felkiált, Istenem, Istenem, miért hagytál el engemet?

Ez már maga a keresztre feszítés, amikor Krisztus úgy érzi, még mennyei Atyja is elhagyta, ennél nagyobb magárahagyatottság pedig nincsen, amikor már a létezés centrumában, Istenben sem bízhatunk.

S nem ettől félünk egész életünkben, mindannyian, ha bevalljuk, ha nem? Attól, hogy a nincs-ben vagyunk? Pedig a van-ban kellene lennünk, ezért az ember kétségbeesetten kapaszkodik a létező és látható van-ba, mert fél a nincs-től. Ugyanakkor nem kapaszkodni szeretnék, hanem azt szeretném, hogy tartson meg ez a van. Ez pedig nagyon nehéz — vagy éppen én vagyok túl nehéz hozzá. Ezt a magam részéről a gyerekemmel éltem meg: amikor kijöttem a szobájából, elkezdett ordítani. Ilyenkor az ember hirtelen olyan pozícióba kerül, hogy rádöbben: Istennek sem olyan könnyű lenni. Tartani sem olyan egyszerű.

Az ön költészetében meghatározó szerepe van a fénynek, illetve a sötétségnek is. Fény, sötét *című versében írja: „ha van Isten ismeretlen / lakik világvégi csendben…" A Teremtő magára hagyná az embert kétségeivel, gyötrődéseivel?*

Lehet, hogy én nem figyelek eléggé a hívásra — nem tudom, vagy nem akarom meghallani, mert csak a saját hangomat hallom. A fényt viszont látom, a fény áthatja a világot, néha éget, máskor lehetőséget ad a könnyűségre. A verseimben a fény az élettel van összefüggésben, és az élethez vagy a látható-tapintható léthez való ragaszkodásomat mutatja, mert a látható világ, tán tükör által homályosan, de mégis sejteti, sugallja a legnagyobb fényt. A *Villany* című kötetem címadásakor ott volt a fejemben Pilinszky híres *Négysoros*ából az, hogy *„Égve hagytad a folyosón a villanyt"*. Ha nem érzem a természetes fény sugárzását, akkor is megpróbálom a sötétben égve hagyni a várakozás villanyfényét, hátha.

YVES CONGAR ZSINATI NAPLÓJÁBÓL

Yves Congar (1904–1995) francia domonkos szerzetes a 20. század egyik nagyhatású teológusa volt, elsősorban az egyháztan és az ökumenikus törekvések terén alkotott maradandót. 1937-ben publikálta első jelentős munkáját *Chrétiens désunis. Principes d'un „œcuménisme" catholique* címmel, amely széles körben ismertté tette a nevét, de az ökumenizmus kérdéseinek tárgyalása miatt a Vatikánban ettől kezdve gyanakodva szemlélték tevékenységét. Következő fontos könyve, a *Vraie et fausse réforme dans l'Église* (1950) megint csak gyanakvást szült az egyházi vezetésben, mert akkoriban a reform szó szinte tabunak számított; ráadásul Congar a munkáspapok mozgalmát is támogatta. 1952-től előzetes cenzúrának vetették alá az írásait, megvonták tanítási jogát, és gyakorlatilag hallgatásra ítélve 1954-ben Jeruzsálembe küldték, majd a domonkosok központi rendházába rendelték Rómába, ahol a Szent Officium (a mai Hittani Kongregáció elődje) előtt is meg kellett jelennie. Nem részesült ugyan nyilvános elítélésben, de nem térhetett vissza Franciaországba munkái folytatására, hanem egy cambridge-i domonkos rendházba helyezték. 1956 végén mégis engedélyt kapott, hogy Strasbourgba menjen pasztorális munkát végezni, ahol az ottani püspök, Mons. Weber, aki az antimodernista időszakban szintén római zaklatásoknak volt kitéve, tárt karokkal fogadta. XXIII. János pápa megválasztása után Congar rehabilitálását jelentette, hogy 1960-ban kinevezték a II. Vatikáni zsinatot előkészítő teológiai bizottság konzultorának, majd szakértőként részt vett a zsinat munkájában, és több fontos dokumentum megszövegezésében is közreműködött.

1961. szeptember 22.
Igyekszem dolgozni, mert elő kell készíteni a megbeszéléseket, el kell olvasni az észrevételeket… Ráadásul a véleményemet kérik különböző szövegekről:

Laurentin a *De Beata Virgine Maria*hoz készült újabb szövegről,

Don Colombo az általa írt *De Magisterio* fejezetről,

P. Gagnebet a *De oecumenismo* fejezet tervezetéről, melyet P. Witte fogalmazott. Arra kér, készítsek *votum*ot a kérdésről.

Nagyon nyugtalanít az egészségem. Alig tudok járni, s a jobb kezemen az első két vagy három ujj szinte egészen elhalt vagy megbénult, a hüvelykujjamhoz feszül. Egyáltalán nincs már erőm!

Ma reggel a *De ordine morali* folytatása. Találkozom Mons. Janssennel (aki leuveni), Delhaye kanonokkal, P. de Lubackal. Meglehetősen csüggedtek és elkeseredettek. Teljesen figyelmen kívül hagyták és hagyják a véleményüket. Mindenről a rómaiak döntenek. „Csak túszok vagyunk." És egyáltalán nincsenek megelégedve a *De ordine morali* konstitúció szövegének alakulásával.

Este az Antonianumon (különteremben) vita a *De B. Maria V.* fejezet szövegéről. Újra szembesülök az egész életemet végigkísérő drámával: harcolnom kell az Evangélium és az apostoli hit nevében egy olyan mariológia megfogalmazása, mediterrán és ír eltúlzása ellen, amely nem a kinyilatkoztatásból ered, hanem pápai szövegeken alapul. Ellenvetéseimre többször is azt válaszolják: a hitszabály nem a Szentírás, hanem a mindenkori magisztérium; és hogy akkor én mit kezdek a pápai megnyilatkozásokkal? Már jobban értem Luther egykori reakcióját, mert neki is *ugyanezt* válaszolták. Mire ő elvetett minden egyházi szöveget és tekintélyt, hogy azután csak a Szentíráshoz ragaszkodjon.

A vita eleinte meglehetősen éles. Szerencsére Laurentin igazán bátor, megfontolt és tájékozott. Küzd a maximalisták ellen. Abban állapodunk meg egymás között, hogy nem kell *túlságosan* ellenkezni, mert azt kockáztatjuk, hogy az eredmény még annál is rosszabb lesz, mint amit el akarunk kerülni. Két dolog valóban vitathatatlan, ezekkel nem tudunk mit kezdeni: 1) léteznek a pápai szövegek és a mariológiai áramlatok; 2) a *votá*kban ott szerepel több mint 450 kérés a püspökök részéről. Annyit tehetünk, hogy egy viszonylag mérsékelt hangvételű szöveget támogatunk, és módosíttatunk néhány olyan megfogalmazást, amelyeket a maximalisták kihasználnának, hogy még messzebb menjenek.

Összességében nem alakulnak nagyon roszszul a dolgok. Egyrészt én elfogadok számos mariológiai elemet. Másrészt P. Gagnebet, P. Balić és a többiek türelmesen és tárgyilagosan viszonyulnak a kérdéshez. Egyet nem értésem és alapvető fenntartásaim ettől még továbbra is léteznek. De azt hiszem, ennél határozottabban nem szabad képviselnem az ellenvéleményemet, és sikerült elérnünk néhány jelentős változtatást.

1962. szeptember 16-án vagy 17-én P. Chenutől kaptam egy nyilatkozattervezetet, melyet szerinte a zsinat kezdetekor kellene közzétenni.

Rögtön úgy éreztem, hogy ez *sugalmazott* kezdeményezés, hogy *ezt kell* csinálni! Jóllehet P. Chenu szövegét némileg szociológiai jellegűnek, hogy úgy mondjam, túlságosan emberinek találom. Persze, az emberekhez intézett üzenetről van szó. De szerettem volna, ha jobban kihangsúlyozódik benne Jézus Krisztus személye és a Szövetség adománya. Hatékonyan akartam P. Chenu segítségére lenni. Elküldtem a tervezetét néhány szó kíséretében Liénart, Alfrink, König, Döpfner és Montini bíborosoknak; aztán Fringsnek és Suenensnek; a reimsi és a durbani érsekeknek (utóbbit Hurleynek hívják); Mons. Charue-nek, Mons. Webernek, Mons. Ghattasnak (ő a thébai kopt püspök); Mons. Volknak.

Többüktől nagyon kedvező választ kaptam, főleg Liénart, Alfrink és Döpfner bíborosoktól. Közöltem válaszuk tartalmát P. Chenuvel. Liénart bíborosé arra utalt, hogy jó lenne elkészíteni egy *szöveget*. P. Chenu írt is egyet franciául, melyet kijavítottam, s kiegészítettem az ökumenizmusra vonatkozó bekezdést, mert az eredeti változatban nagyon rövid volt.

Legépeltem a szöveget és elküldtem Küngnek, hogy készítse el a német fordítását.

Küng szeptember 27-én reggel telefonált, azt kérte, hogy találkozzunk. Még aznap eljött hozzám Tübingenből. Több német teológussal, elsősorban a tübingeni Möllerrel együtt úgy véli, hogy a négy dogmatikus szkéma rossz; nem módosítani kell őket, hanem elvetni. Módosítás esetén lényegében ugyanazok maradnának. Márpedig egy iskolás teológiát jelenítenek meg, a római iskolák teológiáját. A közönség, s gyakorlatilag még az átlagpapság számára is ezek a konstitúciók hitmeghatározásoknak tűnnek majd. Ami pedig csak újabb akadálya lesz annak, hogy valódi lehetőség nyíljon a kortársainkkal, a gondolkodásmódjukkal folytatandó párbeszédre.

Akkor van a legnagyobb esély az elvetésükre, mondja Küng, ha sikerül kivédenünk, hogy ezek a dogmatikus szkémák kerüljenek *elsőként* megtárgyalásra; mert akkor fennáll a veszélye, hogy nem megfelelő körülmények között, elsietve vitatják meg őket. Tehát azt kellene elérni, hogy a zsinat a gyakorlatiasabb szövegtervezetekkel kezdje a munkát.

Átgondoljuk a lehetőségeinket. Véleményem szerint nem tehetünk mást, mint hogy a *püspökökhöz* fordulunk. Künggel közösen megfogalmazunk egy erre szolgáló szöveget, melynek a latin változatát két nappal később elküldi nekem. Majd aláíratjuk néhány ismert teológussal.

Ugyanakkor felhívom Küng figyelmét arra a veszélyre és hátrányra, hogy azt a látszatot kelthetjük, létezik egy teológusok alkotta para-zsinat, amely befolyásolni akarja a püspökök valódi zsinatát. Küng szeretett volna gyűlést szervezni teológusok számára Rómában. Nagyon határozottan próbáltam erről lebeszélni, s azt mondtam neki, hogy én nem vennék részt rajta, vagy ha igen, akkor minimumként elvárnám, hogy integrista irányultságú teológusok szintén ott legyenek. E nélkül azt a benyomást keltenénk, hogy 1) teológusok akarják meghatározni a zsinat irányvonalát. Ami kellemetlen módon felidézné a Döllinger-esetet [a 19 századi neves német teológus határozottan tiltakozott a pápai tévedhetetlenség dogmája ellen, ezért kiközösítéssel sújtották]; 2) hogy összeesküvést szövünk. Márpedig minden akció reakciót vált ki. Eljárásunk azt vonná maga után, hogy a változásokat ellenzők és a megrögzött skolasztikusok csoportja még inkább megmakacsolná magát, pedig számbelileg talán ők vannak többségben. Mindig gondolnunk kell arra is, hogy cselekvésünk milyen ellenreakció veszélyét rejti magában.

1962. október 11.

Most értem haza a megnyitóünnepségről. Reggel 7 órakor indultunk P. Camelot-val. A Bronzkapun megyünk be, fel a nagy lépcsőn, de a Paolina-kápolna előtt eltévedünk a püspököknek fenntartott helyen (láttam Mons. Guerryt, aki teljes mértékben támogatja az emberiséghez intézendő üzenet gondolatát); végül kipenderít bennünket egy hatalmas termetű, szőrmekucsmás pápai csendőr, aki egészen úgy fest, mint vásári komédiákban az óriás: tökéletesebb madárijesztőt ki sem lehetne találni. Tovább bolyongunk számunkra engedélyezett helyet keresve. Ott van P. Salaverri, Mons. Schmaus, Mons. Fenton és más amerikai prelátusok, akik nagyon hangosan beszélnek, Mons. Colombo, P. Tascón etc. Végül helyet találunk az egyik tribünön, azzal a feltétellel, hogy az első sorokat majd átengedjük zsinati atyáknak (a kongregációk elöljárói érkeznek nemsokára). Igyekszem átérezni a *genius loci*t. A Szent Péter-bazilika *erre* készült. Varázslatos színkavalkád, a legtöbb az arany és a vörös. A templomhajót teljesen betölti 2.500 lépcsőzetesen elrendezett ülőhely; a konfesszió-oltár előtt, Szent Péter sírja fölött a pápa trónusa: *Petrus ipse*. A jobb oldalon Szent Péter szobra VIII. Bonifácnak öltöztetve; egészen közel hozzá, akár egy régi árushordó, a szószék a szónokoknak. A legközelebbi, vörös szövettel bevont helyek a bíborosoké; aztán az érsekeknek és a püspököknek szánt, zöld színű ülőhelyek sorakoznak szinte végtelen hosszúságban. A tribünöket vörös bársonnyal és kárpittal díszítették. Mindez csillog és ragyog a

lámpák fényében. Kissé hideg ünnepélyesség. A barokk némileg színháziasan dekoratív szelleme. A tribünök között a rendalapítók óriási szobrai a maguk fülkéiben. Csak az istentelenséget legyőző Szent Ignácot ismerem fel. Bárcsak megszólalnának ezek a szobrok! Vajon mit mondanának? Elképzelem, hogy milyen beszédet tartanának ők, Isten emberei, akiket teljesen átjárt az Evangélium tüze.

8.35-kor a hangszórókból afféle katonás menet távoli hangját lehet hallani. Aztán énekelve felhangzik a *Credo*. Én *imádkozni* jöttem ide: *vele* és *benne*. Valóban sokat imádkoztam. Miközben egy kórus, talán hogy elüsse az időt, egymás után mindenfélét énekel összevissza. A legismertebb énekek: *Credo, Magnificat, Adoro Te, Salve Regina, Veni Sancte Spiritus, Inviolata, Benedictus*… Először velük együtt énekelgetünk, aztán megunjuk a dolgot.

A legkíváncsiabbak előretolakodnak és felmásznak a székekre. Mindenféle bőrszínű fiatal papok lepik el a helyet. Nem tartok velük, mert indiszkrétnek, tapintatlannak érzem a viselkedésüket, így aztán a tribün hátsó részében találom magam; még csak nem is láttam a pápát. Lassan, nagyon lassan bejönnek a püspökök a tribünjeiken át, teljes püspöki ornátusban. Úgy tűnik, holtfáradtak és nagyon melegük van. Leemelik a mitrájukat és a homlokukat törölgetik. Megérkeznek a kongregációk elöljárói is, elfoglalják helyüket a tribün első soraiban. Jellegzetes egyházi arcok, mindegyik ősz, láthatóan nyomot hagyott rajtuk az ájtatossági gyakorlatok rendszeres végzése és a megfontolt, a lélek épülését szolgáló magatartásmód. Némelyikük reszket, mintha hamarosan összeesne. A többiek életerősebbnek tűnnek.

Én Istenem, aki nem általam választott utakon ide vezettél engem, felajánlom magam, ha te is akarod, hogy eszköze legyek Evangéliumodnak az egyház életének ezen az eseményén, hiszen szeretem az egyházat, de bárcsak ne lenne ennyire „reneszánsz", ennyire „konstantini"…

Taps hallatszik a Szent Péter térről. Bizonyára a pápa közeledik. Talán már meg is érkezett. Nem látok semmit a székekre felmászott hat vagy hét sor reverenda mögül. Időnként taps a bazilikában, de nincs kiáltozás, nincsenek szavak.

A *Veni Creator* éneklése, felváltva a Sixtus-kápolna kórusával, amely csak egy operába való csoport. *Delenda*. A pápa határozott hangon énekli a strófákat és az imádságokat.

Elkezdődik a mise, kizárólag a Sixtus-kápolna kórusa énekel: néhány gregorián (?) és többszólamú éneket. A liturgikus mozgalom még nem hatolt be a római Kúriába. Ez a hatalmas gyülekezet egyetlen szót sem szól, semmit nem énekel.

Azt mondják, a zsidó nép a hallás népe, a görög pedig a látásé. Itt csak a látás és a zenei hallás számára történik minden: szó sincs az Ige liturgiájáról. Semmiféle spirituális szavak. Tudom, hamarosan trónusra helyeznek egy Bibliát, hogy mintegy elnökölje a zsinatot. *De vajon beszél-e majd?* Vajon meghallgatjuk-e? Lesz-e olyan pillanat, amelyik Isten Szaváé?

A szentlecke után otthagyom a tribünt. Egyébként sem bírom tovább. A főúri és reneszánsz pompa szintén nagyon nyomaszt. Megállok egy pillanatra a tribününk alatt: közvetlenül a püspökök mögött, fent az emelvényeken püspöki köpenyek és mitrák hatalmas fehér tömegét lehet látni, melyből ruházatukkal és tarka fejfedőikkel élesen kiválnak a keleti püspökök. Néhány perc múlva kipenderít egy szőrmekucsmás pápai csendőr.

Próbálok kijutni a bazilikából. Nem könnyű. A kereszthajó üres részeiben és végeiben egész csapat fiatal pap járkál fel-alá, igyekeznek befurakodni egy olyan helyre, ahonnét *látni* lehet. Mindenki csak *látni* akar.

A Vatikánon át megyek. A Szent Péter téren, az oszlopsor alatt nyüzsögnek az emberek. A rádió közvetíti a misét. Így aztán hallom a térről és az utcáról a prefációt, a *Sanctus*t, a *Pater*t és az *Agnus*t. Holtfáradtan, busszal jövök vissza az Angelicumba. Csak fél óra elteltével engedelmeskedett a kezem, utána tudtam leírni a fenti sorokat. Sajnos túl rövid ideig láttam az összegyűlt püspökök csodálatos testületét. Mindössze néhány percig, amíg ott álltam a lefelé és felfelé, a püspökök emelvényeire nyíló ajtónál. Az egész egyház ott volt, megszemélyesülve pásztoraiban. Viszont sajnálom, hogy továbbra is egy olyan ünneplési formát őriznek, mely annyira idegen a dolgok igazságától. Vajon milyen lett volna, ha a 2.500 hang együtt énekli legalább a *Credo*t, vagy akár az egész misét, a felfogadott hivatásos énekesek elegáns turbékolása helyett? Hazaérve hatalmas vágy él bennem arra, 1) hogy evangéliumi ember legyek, hogy igyekezzek *homo plene evangelicus* lenni; 2) hogy *dolgozzak. Ez* fejthet ki hatást, *ez* lehet maradandó. Ez a dolgok olyan állását készíti majd elő a következő zsinatra, hogy ami ma még hiányzik, akkor már magától értetődő lesz.

Délután. P. de la Brosse, aki mindent látott a tévében (egészen 12.30-ig), azt mondja, nagyon szép volt, nagyon jól közvetítették és magyarázták. És ha belegondol az ember, hogy a Telstar műholdnak köszönhetően az egész világ láthatott mindent, méghozzá akkor, amikor történt…! (Nem: csak Európában láthatták egyenes adásban.)

Tovább gondolkodom a ma reggeli ünnepségen. Két dolog is ott van a pompájában, túl azon a nem pusztán elkerülhetetlen, hanem normális és helyénvaló tényen, hogy szükség van rendre, ünnepélyességre, szépségre; és persze lehetetlenség közel 3.000 résztvevővel megnyitni valamit anélkül, hogy ne legyen némi külsőség, némi díszlet. Ebből a szempontból teljesen szép és nemes volt. Viszont mindezen túl azt látom, hogy az egyház mennyire keleties. A reform gyökerében egyáltalán nem keleti. Híveket szerezhet magának Keleten, de semmilyen módon és semmilyen mértékben nem volt keleti a megteremtőit, a kezdeteit, eredeti és kialakuló formáit tekintve. Azt is látom még, hogy milyen nagy, máig nem tisztázott terhet jelent az a kor, amikor az egyház főúri jellegű volt, amikor világi hatalommal rendelkezett, amikor a pápák és a püspökök nagyurak voltak saját udvarral, művészeket támogattak, a császárok fényűzésével egyenértékű pompára tartottak igényt. Mindezt az egyház sohasem tagadta meg Rómában. A konstantini korszakból való kijutás sohasem szerepelt a programján. Szegény IX. Piuszt, aki semmit sem értett meg a történelem alakulásából, a francia katolicizmust pedig terméketlen ellenzéki magatartásba, konzervativizmusba, restaurációs szellemiségbe süllyesztette..., Isten arra hívta meg, hogy tanuljon az eseményekből, melyek közvetlenül tőle eredő tanulságokat hordoznak, és hogy kivezesse az egyházat a „Konstantin adománya" gyászos logikájából, s ezáltal olyan evangéliumi szellemiségre térítse, mely lehetővé tette volna számára, hogy ne annyira a világ*ból* való, mint inkább a világ*ban* legyen. Ő pedig éppen az ellenkezőjét tette. Katasztrofális ember volt, aki nem tudta, hogy mi az az *ecclesia*, sem azt, hogy mi az a hagyomány: úgy irányította az egyházat, hogy az továbbra is a világ*ból* való legyen, s ne a világ*ban*, amelynek pedig szüksége lett volna rá.

És IX. Piusz még mindig uralkodik. VIII. Bonifác úgyszintén: Simon-Péter, az emberek alázatos halásza fölé helyezték!

A ma reggeli ünnepség végén kiosztottak a püspököknek egy kis csomagot, melyben a következők voltak: papírlapok tizenhat püspöktársuk megválasztásához a tíz bizottság mindegyikébe; egy kis füzet a katolikus püspöki kar teljes és aktualizált listájával; azoknak a püspököknek a névsora, akik tagjai voltak az előkészítő bizottságoknak, a szavazólaphoz hasonló formátumban, bizottságonként felsorolva. Ami felhívás a megválasztásukra… Persze kívánatos, hogy egyféle folytonosság legyen az előkészítő bizottságok és a zsinat munkája között. De az is kívánatos, hogy most mást és jobbat csináljanak annál, mint ami elő lett készítve: valami pasztorális jellegűt, kevésbé skolasztikust. A püspökök közül, akikkel találkoztam, vagy akiknek a véleménye eljutott hozzám, szinte mindegyik úgy gondolja, hogy a négy dogmatikus szkéma túlságosan iskolás és filozofikus. Azt mondják, egy zsinatnak nem érvelnie, nem az elégséges ész elvéről stb. kell beszélnie.

A skolasztika valóban teret nyert a római Kúria vezetésében. Az előkészítő bizottságok munkája ezt az állapotot tükrözi, nem annyira azért, mert a pápai beszédek és *effata*k összefoglalását akarták elkészíteni, hanem mert a többségüket (a szkémák szinte mindegyik megszövegezőjét) római kollégiumok professzorai tanították. Csakhogy a skolasztika egyáltalán nincs jelen az egyházmegyék pasztorális vezetésében: és most náluk van a szólás joga.

1963. március 7.

(…) Szent Tamás ünnepe. Jelen van Ruffini bíboros, Mons. Griffiths és Mons. McGrath. Dolgozom egy keveset a könyvtárban. Délután eljön hozzánk a pápa. Először azt mondták: 15.30-kor; végül is 16.30-kor vagy 35-kor érkezik meg. Az arca egészen kimerült. Jelen van számos bíboros és püspök, az amfiteátrum teljesen megtelik. P. Dingemans (?), egy fiatal belga szociológus mellett állok, aki nagyon megnyerő: kiegyensúlyozott, intelligens, és van érzéke az emberi kapcsolatokhoz.

A generális atya beszéde. Majd egy színes bőrű testvér szól a növendékek nevében (egy pillanatra felderíti a pápát, hogy közvetlenül maga mellett látja és hallja ezt a színes bőrűt). A pápa meglehetősen hosszú beszéde, miközben azt mondja, egyáltalán nem készült rá. Túl messze állok tőle ahhoz, hogy minden szavát értsem. Az a benyomásom, hogy történeteket mesél, gyerekkori emlékeket. Beszél a „Szív bölcsességé"-ről is. Végül hosszasan kitér honfitársa, Petrus de Bergamo *Tabula aurea* című munkájára. Olyan a hangulat, mintha diákok összejövetelén lennénk: egyfolytában félbeszakítják nevetéssel és tapssal. De a pápa, aki nagyon fáradtnak tűnik, ettől még nem lendül bele a szónoklásba.

Este Moellerrel és Philipsszel a javításokon dolgozunk.

1964. március

(…) Azt mondják a zsinatról: *Primum Concilium Lovaniense, Romae habitum* [Az I. Leuveni zsinat, melyet Rómában tartanak]. Ez nagymértékben igaz, legalábbis ami a teológiát illeti. (…) A belgák nincsenek sokan: öten vagy hatan, de *mindenhol* ott vannak. Nem pusztán beteszik a saját

embereiket minden előnyös pozícióba, s nem pusztán kineveztettek zsinati szakértőknek olyanokat, akiknek hatékonyan kell dolgozniuk (Moeller, Prignon), hanem egyszerre több funkciót is betöltenek. Miközben nekem azt mondták, hogy nem dolgozhatom a titkárságon, mert a teológiai bizottságnál vagyok, Thils, aki a titkárságon dolgozik, szintén ott van a teológiai bizottságban, Moeller pedig mindenütt: teológiai bizottság, szerzetesi bizottság, a XVII. szövegtervezettel foglalkozó bizottság, titkárság etc.! A döntő pillanatokban és a fontos helyeken mindenhol ott volt.

Mindegyikük Leuvenből jön, vagy Leuvenhez kapcsolódik. Ismerik egymást, többen közülük iskolatársak voltak és tegeződnek. Koherensek és ugyanazokra a dolgokra hivatkoznak. *Bíznak a saját embereik szakértelmében;* ami Leuvenből jön, az számukra szent. (…) Mons. Prignon tájékoztatja és tartja a kapcsolatot a kardinálissal, aki közelről figyeli az eseményeket. Helyi megfigyelőjének köszönhetően Suenens bíboros mindenről értesül, és hatékonyan tud cselekedni. Azt mondják, „csökkenőben a befolyása Rómában". A második ülésszak idején még igen nagy volt.

A teológiai kérdések szempontjából Mons. Philips áll a középpontban. Rendkívüli rátermettség társul benne átlagos képességekkel. Senki sem tudta volna megtenni azt, ami neki sikerült. (…)

1964. március 15.

Megváltozott a légkör a teológiai bizottságban. Jobb lett. Azt hiszem, három oka van: 1) ismerjük egymást. Ahelyett, hogy egyféle gyanakvással tekintenénk egymásra, bízunk a másikban és együttműködünk. Sokkal több *közös* munkaértekezletünk volt, ahol bizonyos mértékig az albizottságok légköre élt tovább; 2) Mons. Philips, akiben mindenki megbízik, s aki olyan légkört teremt, hogy elfogulatlanul beszélhetünk; 3) az új tagok. Mindannyian nagyon jó emberek, gond nélkül bekapcsolódtak a munkába. Jelenlétük kedvező egyensúlyt teremt a bizottságban. (…)

1965. december 7. kedd

(…) Tárgyilagosan nézve a dolgokat, sokat tettem a zsinat előkészítéséért, olyan meglátások kidolgozásáért és terjesztéséért, melyeket a zsinat szentesített. Magán a zsinaton is sokat dolgoztam. Majdnem azt mondhatnám: „Plus omnibus laboravi" [vö. 1Kor 15,10], ám ez kétségtelenül nem lenne igaz, gondoljunk csak például Philipsre. Kezdetben túlságosan félénk voltam. Akkoriban ért véget számomra egy gyanúsításokkal és nehézségekkel teli hosszú időszak. S még a lelkiségem is abba az irányba mutatott, hogy bizonyos értelemben félénkség volt bennem. Egész életemben Keresztelő János, az *amicus Sponsi* [Jn 3,29] szellemiségét követtem. Mindig úgy gondoltam, hogy nem kell a hatalmunkba keríteni a dolgokat, bármiről legyen is szó, hanem boldognak kell lennünk azzal, *ami megadatik nekünk*. Mindannyiunk számára ez a *logike latreia* [Róm 12,1], a spirituális áldozat, a megelégedettség útja. Tehát arra figyeltem, ami megadatott számomra, és igyekeztem jól (?) elvégezni azt, amit kértek tőlem. Nagyon keveset — azt hiszem, túlságosan is keveset — kezdeményeztem. Isten elhalmozott mindennel. Bőségesen megajándékozott, végtelenül többet adott a szigorú értelemben véve nem is létező érdemeimnél. A zsinaton is számos munkában vettem részt, sokkal többen, mint amennyit a jelenlétem és a megszólalásaim indokoltak volna. Tőlem származik:

Lumen gentium: az I. fejezet több pontjának és a II. fejezet 9, 13, 16, 17. pontjainak első megfogalmazása, továbbá néhány egyéb része a szövegnek.

De Revelatione: dolgoztam a II. fejezeten, a 21. pont pedig az én egyik korábbi szövegemen alapul.

De oecumenismo: dolgoztam a szövegen; a *proemium* és a zárszó nagyjából tőlem származik.

Nyilatkozat a nem keresztény vallásokról: dolgoztam a szövegen; a bevezetés és a zárszó nagyjából tőlem származik.

XIII. szövegtervezet: az I. és a IV. fejezeteken dolgoztam.

De Missionibus: az I. fejezetet az elejétől a végéig én írtam, csak néhány dolgot vettem át Ratzingertől a 8. ponthoz.

De libertate religiosa: a teljes szövegen dolgoztam, különösen is a teológiai rész pontjain és a *proemium*on, amit én írtam.

De Presbyteris: a szöveg háromnegyed része a Lécuyer–Onclin–Congar triótól származik. Átfogalmaztam a *proemium*ot és a 2–3. pontokat, én írtam a 4–6. pontok első változatát, átnéztem a 7–9, 12–14. pontokat és a zárszót, melynek a második bekezdését én írtam.

„Servi inutiles sumus" [Lk 17,10].

Martin Attila fordítása

Forrás: Yves Congar: *Mon Journal du Concile*, I–II. Cerf, Paris, 2002.

JÓKAI ANNA KÖSZÖNTÉSE

„Alattam a föld, fölöttem az ég, bennem a létra."
(Weöres Sándor)

Van a magyar irodalomnak néhány vitathatatlanul markáns alakja, akik tájékozódási pontot, biztos fogódzót, kapaszkodót jelentenek, akikhez viszonyítani lehet, s akik teljesítményükkel és hatásukkal az alkotás, a teremteni tudás valóságos apostolaivá váltak. A századforduló magyar prózájában kétségkívül ilyen megkerülhetetlen pont Jókai Anna személye.

A hatvanas évek közepén jelentkezett első publikációival. Magam még diákként kedveltem meg írásait. Először egy novellája került a kezembe valamelyik folyóiratban. (Később *A panasz leírása* című kötet nyitó darabja lett.) A történet egy vidéki iskolában játszódott, főhőse pedig egy fiatal tanárnő volt, aki nemcsak a magánélet buktatóival kényszerült megküzdeni, nemcsak tanítványaival kellett elfogadtatnia magát, hanem új munkahelyén egy sajátosan hierarchizált rendszer áldozataként — alattomosan piszkálódó kollégáival szemben — igyekezett talpon maradni, megőrizni méltóságát. Életszagú történet volt ez, de már akkor sem csupán a cselekmény ragadott meg, hanem az, amit az emberi kapcsolatokról és különösen a szeretetről mondott és mutatott. Az önzetlen, a semmit sem váró, a csak adni akaró, feltétlen szeretetről.

Szeretet, méltóság és hűség. Ezek az életmű kulcsfogalmai.

A globalizáció érzelem-sivár világában mármár disszonánsan hat mindaz, amit Jókai Anna hittel és alázattal művel. Formálni akar. A jót kutatja. Műveiben (a szeretet-tan mellett) ezért is játszik fontos szerepet az emberi közönyösség elleni küzdelem, a spiritualitás és a keresztény értékrend. Hittel vallja: az igazságtevő erő bennünk rejlik. S ő attól erős, mert hisz a cselekvő erkölcs mindent fölülmúló hatalmában. (*„Isten sír miattunk, s mi még nem értünk fel odáig, hogy letöröljük a könnyeit. De legalább ágaskodjunk!"* — hirdeti meggyőződéssel.)

Monográfusával, Bárdos Lászlóval egyetértve elmondhatjuk, hogy Jókai Anna sajátos és egyedülálló jelenség a mai magyar irodalomban. Nem tartozik semmiféle csoporthoz, irányzathoz, mindamellett mégsem különc, mégsem kelti a kívülállóként ítélkező látszatát. Egyszerűen csak magyar írónak tartja magát, akinek — mint ahogy azt J. S. Bachot idézve találóan ő maga is megfogalmazta —, *munkaadója az Isten*.

Szuggesztív hatású alkotó, aki bevonja az olvasót művei életterébe, átélésre, lelkiismeretvizsgálatra késztetve mindnyájunkat. Nem ítélkezik, csupán állást foglal. Művei sohasem „mindentudók", nem a megfellebbezhetetlen igazságot hirdetik, sokkal inkább a figyelmet keltik fel, megszólítanak, odafigyelésre, morális alapú döntésre kényszerítenek. A megbékélés és harmóniateremtés felé halad — hőseivel együtt formálva, alakítva az olvasót is.

Nem kerget ideálokat. A létezőt és a lehetségest fogalmazza meg, állítja középpontba. Az emberi élet, az emberi természetet lényegét, értelmét kutatja, a javulás (a javíthatóság), a megtisztulás lehetőségét vizsgálja. Írásaiban a lényegiség mindig konkrét tényekből bontakozik ki. Rendkívüli fontosságot tulajdonít a fejlődésnek, a fejlődésképességnek. Hősei nemegyszer sikerrel lépik át önnön korlátaikat, felülemelkednek a körülményeken és önnön gyarlóságaikon. Ebből meríthet tartást és reményt az ember, hiszen még esetleges bukásában is felsejlenek olyan adottságai, amelyekkel talán önmaga sincs tisztában, holott létének nagy esélyeit rejtik.

„Bár erős érzéke van a viszonylagosságokhoz, az iróniához, sőt a groteszk látásmódhoz is, az ő szemében — s az ő számára — mégiscsak kijelentés az irodalom: állítás, állítások sorozata, amelynek tartalma, célja, tétje van. Az irodalom hatását ő segítségnek fogja fel" — foglalta össze találóan Bárdos László.

Rendkívül tanulságos e tekintetben Jókai Anna válasza a Vigilia 2001-es körkérdésére: *„Az irodalom — így hiszem, így tudom — közvetítés az égi és földi princípium között. Kinek mankó, kinek bot a vándorláshoz, kinek létra — némelyeknek vastüdő a mindennapi lélegzéshez."*

„Magamat istentudónak és nem csupán istenhívőnek vallom" — fogalmazta meg egy Hanthy Kingának adott interjúban, és így folytatta: *„A magam irodalmát spirituális realizmusnak nevezem, vagyis két lábon állok a földön, de az okokat magasabb szinten kutatom."* Szakrális érintettsége arra serkenti, hogy közelebb kerüljön az isteni lényeghez. Okfejtése szerint a legmélyebb hitérzés is csak úgy hat, *„ha az esztétika erejével és személyességében jelenik meg"*. Az alkotó embernek hozzá kell adnia valami többletet a már elfogadott felismerésekhez, igazságokhoz, ugyanakkor alázattal is rendelkeznie kell, hogy emberi egyensúlyát megőrizhesse itt a földön. *„Divat a mindent tagadás, de én hiszek abban, hogy az anyag a szellem eldurvult formája, hogy meg kell találni az Istencsillagot, és meg kell próbálni megemelni a világot."*

„Jókai Anna kivételesen gazdag írói világa nem teszi lehetővé, hogy végérvényes ítéleteket formáljunk. Egységes ugyan, de folyton változik is, új és új felismeréseket közvetít, s ezek nemcsak az ábrázolás szintjén adódnak, hanem az olvasatokból következő lelkiismeret-vizsgálatból is" — szögezi le egyik méltatója, Rónay László.

Számos fontos könyvet írt. *(„Fontos az a könyv, amit az olvasó másodszor is levesz a polcról…")* Nélkülözhetetlen darabokat, amelyek vállalt elődeinek (Németh László, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor) munkáihoz hasonlóan valóságos életfilozófiát, kapaszkodót jelentő üzenetet közvetítenek az olvasó számára, s amelyeknek egyetlen mércéje van: a lelkiismeret.

„Az élet tünékeny, és használni kell valamire" — jelentette ki a már idézett interjúban. Jókai Anna pedig íróként és emberként is kivételes eredményességgel használta és használja — hiszen az íráson túl közéleti szerepvállalásait is annak rendelte alá, hogy ne győzedelmeskedhessen a silányság a minőség felett, s hogy a legtétovább lélek esélyt kaphasson a megtisztulásra.

Isten éltesse, s tartsa közöttünk még sokáig!

OLÁH ANDRÁS

HÍRNÖK
Jókai Anna születésnapjára

Az író kicsit olyan, mint a tanár. Nem történik vele semmi különös. Élete szép csendesen átfolyik mások életébe. A különbség legfeljebb csak a formában van, de a feladat mindkét esetben missziós jellegű.

Ma, amikor a 80 éves Jókai Annát, többek között József Attila-, Arany János-, Kossuth-, Magyar Örökség-, Stephanus- és Prima Primissima-díjas alkotót, a Magyar Írószövetség egykori elnökét, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagját és az idei évben a Magyar Érdemrend Nagykeresztjével kitüntetett írónőt köszöntjük, különösen is érzékeljük ennek a gondolatnak a valóságát. Ő ugyanis az az ember, aki mindkét „állomást" megjárta, mindkét hivatást — mind a mai napig — gyakorolja. Egyéniségének mondandója van, személyisége küldetéstudatot sugároz. Hírnök. Hírnök, ha az emberek elé áll, s akkor is, ha ír. Amikor az ilyen hírnök lelkében egy csomóponttá gyűlik össze a mondandó, akkor ott minden esetben valami olyan alkotás születik meg, amely egy helyre összpontosítja a szemsugarakat. Jókai Anna hírnöknek született. Rövid útkeresést követően előbb a tanári katedránál, majd az írógépnél kötött ki. S bár tényleges írói pályafutása viszonylag későn, csak 1968-ban, a *4447* című regényével kezdődött meg, kétség sem férhet hivatásának rendeltetésszerűségéhez.

Írásaiból és közéleti szerepvállalásaiból süt a világ értelmességébe vetett hit, a keresztény humanizmus *„Ne féljetek"* üzenetének szinte kényszerítő erejű tolmácsolási vágya, s az emberben rejlő társteremtői szerep szellemi perspektívájának bemutatása. Mondandója az értelmes élet apoteózisa. Világfelfogása határozott, egyértelmű, „szellemi, lelki, irodalmi bőröndje" kicsomagolva. Szavainak országmentő szerepe, írásainak reményt adó bölcsessége van. *„Magot nevelni a hervadásban: csak a növénynek egyszerű. Nekünk nagyon nehéz! Mert ez már nem szent automatizmus, hanem személyre szabott önműködés. A fiatal lehet szétszórt és a maga szintjén mégis eredményes — az öregnek azonban szüntelenül összpontosítania kell. Az öregség nem nyugalom, hanem megfeszített akarat. Két mankónk: az önirónia és a bátorság. Energiánk pedig az eszközként használt szenvedés. A hova nem rajtunk áll. A miért az Isten titka. A hogyan a mi szabadságunk."*

Mint a magyar kultúra újkori lovagja, Jókai Anna védi a nyelv, a magyarság és a hit eszményeit. Ez avatja tudatosan megkomponált életművét kiemelkedően fontossá számunkra. Azt az életművet, amelynek a harmincegynéhány önálló kötete egyre gazdagabb és mélyebb valóságérzékelésről tanúskodik, szinte látomásos jelleggel bír. Kevés olyan szerzője van a 20. századi magyar irodalomnak, aki erősebben, vagy esetleg több szállal gyökerezik bele a magyar valóság mindennapjaiba, problémáiba, mint ő. Talán ezzel is magyarázható, hogy művészetének minden motívuma többrétegű. Az egyén tragédiáját mindig a szélesebb közösség horizontján festi meg, s ezzel nagyobb jelentőséget ad neki. Karaktereit a korszakábrázoló szimbolika és a köznyelvi beszédforma jellemzi. A mindennapi ember nyelvén való megszólalás nála tudatos vállalás eredménye, a hírnök-hivatással járó küldetésteljesítés formája.

Vérbeli elbeszélőként írásait a megújulásra képes realizmus teszi mindig modernné, aktuálissá. Saját maga mondja prózájáról, hogy *„a hagyományból indul és ott és úgy bont formát, ahol és ahogy az új tartalom azt megkívánja"*. A balladai beszédmód, a meditáció, az apokrif imák, a lírai és esszéisztikus eszközök ütköztetése éppúgy megtalálhatóak nála, mint a posztmodern elemek, a sarkítás, az analitikus szerkesztés, vagy éppen a kihagyásos cselekményfűzés. Novellái, naplóregényei szinte megfoghatatlan műfajú szellemi közlésekké formálódnak keze alatt. A nyelv konvencionális elemeit tartalmi modernséggel párosítja. Sodró erejű cselekmény, elgondolkodtató lélektani és társadalmi szituációkat feszе-

gető kérdések teszik izgalmassá műveit. Nem hiányzik írásaiból a humor sem, amely az irónia finom árnyalataival párosul.

A legtöbb Jókai Anna-regény a testi-lelki gyötrelmeket, az intellektuális és érzelmi válságokat és az azokból kivezető utat fürkészi, a kigyógyulni és kigyógyítani eszmerendszerébe ágyazódik. Szinte leltározó, tárgyias pontosságú, könyörtelen látleletet ad korról, társadalomról és az identitásukat vesztett emberekről. Erős szociális töltéssel rendelkező történeteiben ontológiai, létértelmezési kérdéseket feszeget. *„Azt tapasztalom, hogy amikor a mai ember szembenéz az életével, a pusztulással, a halál elkerülhetetlen tényével, a lelkében bénító erővel jelenik meg a félelem. A régebbi embereknek könnyebb volt innen elmenni. Részben azért, mert családban haltak meg, részben pedig az ég és föld közötti csatorna nyitottabb volt. Ma nagyon keményen vagyunk a földbe beágyazva. Nehéz meghalni."*

Ha a mintegy negyven-negyvenöt éves alkotói pályájának ívén végigtekintünk, olyan, mérföldkőszerű állomásoknál kell megállnunk, mint a *Kötél nélkül* (1969) novellaskötet, a *Jákob lajtorjája* (1982), a *Szegény Sudár Anna* (1989), a *Ne féljetek* (1998) regények, az *Apokrif imák* (2002) hangoskönyv, a *Godot megjött* (2007) és az *Éhes élet* (2012) regények. Ezek az állomások azonban nem fejlődésszerűen, sokkal inkább a Jókai Anna írói alkatából fakadó műfaji szintetizáló képesség különféle írói korszakai mentén szakaszolhatóak. A novellák, esszék realisztikus ábrázolását a '80-as évektől kezdődően írói világának egyre erőteljesebb spiritualizálódása, az elvontabb szimbólum-rendszer alkalmazásának irányába való elmozdulás váltja fel. Egyre többször kerül elő műveiben a világban tapasztalható szenvedés-motívum és a transzcendens közötti összefüggés. A horizontálisból a vertikálisba lép át! Ettől kezdve írásainak poétikai karakterét katolikus világfelfogása határozza meg. *„…a mindennapi élet nehéz tényeitől koncentrikus körökben felfelé haladva a lét örök kérdéseit és az öröklét érvényes válaszait kutatom."* Úgy hangzik ez a mondat, mint egy meditáló szerzetes lelkigyakorlatos élményeinek összegzése. Ennek a „meditációs korszaknak" talán egyik legkiválóbb termése a Magyar Nemzet hasábjain, 2002 karácsonyán megjelent *Ima Magyarországért* című — azóta kultuszverssé vált — fohász.

A külvilág embert megtörő hatalma és a hitből táplálkozó, s elpusztíthatatlan belső szabadság olyan szövegközi ellentétet generál, amely szétfeszíti az eddig megszokott írói eszköztár kereteit. Ezért a szerző egy különösen megkomponált formai és tartalmi fordulatot alkalmaz, amelynek kicsúcsosodása a *Jákob lajtorjája* című regényében valósul meg. Ebben Jókai Anna a párhuzamos regényszerkesztést a többszintes narratíva alkalmazásával teszi különlegessé. Az írói szövegkorpuszt egy bibliai történet textusába, mint valami metaszövegbe ágyazza bele. Ettől az egész történet mitologizáló hangsúlyt kap. Jákob létrafokai az önmagunkkal való szembenézésből leszűrhető létállapotok különféle szintjeinek egyetemes emberi fokmérőivé válnak. Ezt a módszert fokozza a *Ne féljetek* óta az úgynevezett párhuzamos belső monológok újszerű írói metódusával. Miközben a történet szereplői körül zajlanak az események, egyre-másra belelátunk a fejükben kavargó gondolataikba, s a sokszor saját maguk előtt sem tudatosuló, belső indítékaikba.

Önreflexiós elemekben gazdag életművében mindvégig kiemelt szerepet kap az irodalom és az író szerepének tisztázása iránti vágy. Jókai Anna életműve ilyen értelemben is a hírnök kinyilatkoztatása. A tanár, az író, a közéleti szereplő ars poeticája vagy éppen keresztje — attól függ, hogy ki hogyan fogja fel — az igazságok felismerésében és kimondásában mutatkozik meg. A témák megtalálják őt, s ő nem hallgathat. A közlésmódok bámulatos változatosságot mutatnak, az átélt beszédtől, a belső pszichológiai monológokon át egészen a retorikus, asszociatív „kinyilatkoztatásokig" terjednek. Ettől lesz minden egyes Jókai Anna könyv egyfelől *katholikosz*, azaz egyetemes, másfelől unikális, azaz egyedi, egyénhez szóló. Szövegeit, sőt egész életművét ezek a szólamváltások tagolják, rendszerezik. Talán Sudár Anna naplójából ismerhetünk rá leginkább az írónő saját, benső küzdelmeire írás és valóság között: *„A VALÓSÁG MINDEN PAPÍRMUNKÁNÁL TÖBBET ÉR!"* A csupa nagybetűvel rögzített igazság paradox módon pont a valóságból a naplóhoz — jelen esetben az íráshoz — menekülő alkotó önvallomása. Önvallomás, akárcsak *Az önismeret irodalma* című esszéje, amelyben írói ars poeticáját mintegy himnikus magasságokba emelve a következőképpen fogalmazza meg: *„A teremtő gondolat eszköze és célja: az ember; az ember eszköze a művészet, az irodalom, s az irodalom eszköze a nyelv, a létbe hívó Logosz töredéke, amely töredezettségében is őrzi erejét, szépségét."*

Hírnökségének nemcsak spirituális, hanem historikus jelentősége is van. Jókai Anna könyvei mint egy-egy magasra feltartott morális tükör szembesítik a kor emberét a történelem visszásságaival. Pontosan tudja, hogy mikor, mit kell megírnia, vagy mint egy médium, hagynia, hogy a kikívánkozó történet rajta keresztül írja meg magát. Így lesznek könyvei történelembe helyezett vallomásokká, az emberi problémákkal sorsközösséget vállaló énregényekké. A *Jákob lajtorjája* a regényes szociográfia sajátságos könyve, a *Szegény Sudár*

Anna az erdélyi magyarság melletti hitvallás, a *Ne féljetek* az öregség, s azzal járó betegségekkel és halállal szembeni vigasz kötete, míg az *Éhes élet* egy igazi 21. századi családregény kíván lenni. A fentiek azonban csak akkor nyernek értelmet, ha a hozzájuk köthető megjelenési dátumokat is hangsúlyozzuk. A *Jákob lajtorjája* a szocializmus végnapjainak könyve 1982-ből. A *Szegény Sudár Anna* a romániai forradalom, a nemzetiségi szembenállások korszakának terméke 1989-ből. A *Ne féljetek* az öregedés és a halál regénye 1998-ból, s az *Éhes élet* pedig az ezredvégi elidegenedett világ, a családok szétesésének állapotát idéző regény 2012-ből. *„Megrendültek az önazonosságok. Mindenbe belekóstol és hányásig zabál a világ."*

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy Jókai Anna szépírói korpusza egyfelől a társadalmi egészben mozog, másfelől kizárólag az autografikus önéletírás kontextusában értelmezhető, s mint ilyen, gyakorlatilag a hírnök azonosulása a kimondandó igazsággal. Hamvas Béla, Várkonyi Nándor és Kodolányi János spirituális szférában mozgó alkotásaihoz hasonló, annak folytatását képező életműve a szellemi világ megismerésére törekvő ember bölcseleti igényű válaszkeresése a mindenségben működő Világszellem megértéséhez. Jókai Anna moralista, aki meggyőződését kinyilatkoztatásszerű és nem egyszer műfajteremtő felismerések formájában adja tovább, remélhetőleg még hosszú évekig! *„Ami eldőlt, eldőlt. Valami végetért. Valami elkezdődött."*

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGAI

XVI. BENEDEK:
Isten velünk van minden nap
Gondolatok az év minden napjára

Kötetünk a pápa megnyilatkozásaiból készült válogatás. A naptári esztendő minden napjára kínál egy-egy rövid, elgondolkodtató szöveget. Tekintetbe veszi a liturgikus évet, az egyes ünnepköröket, illetve egyes szentek ünnepeit is. Így szegődik az olvasó útitársává: naponta találunk egy rövid elmélkedést, aznapra szóló lelki táplálékot. A szövegek többsége most olvasható először magyar nyelven.

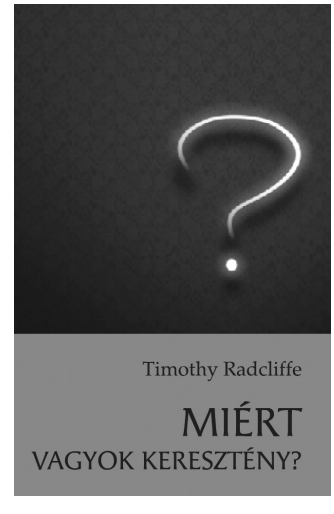

TIMOTHY RADCLIFFE:
Miért vagyok keresztény?

A világszerte ismert szerzőt már sokan ismerik a *Miért járjunk misére?* című könyvéből, szeretik szellemes, olykor humoros stílusát, szókimondó, közérthető fogalmazásait. Mostani könyvének már a címe nekünk szegezi hitünk legradikálisabb kérdését. Válasza: a keresztény életútnak világos célja van: Isten felé tart. Válságoktól sújtott korunkban ez ad számunkra biztos reményt, szabadságot, életörömet és bátorságot.

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444;
E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

KOMORÓCZY GÉZA: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

Alighanem az elmúlt két évtized legnagyobb, legimpozánsabb hazai történettudományi munkája ez a két hatalmas kötet. Az első kötet 1849-ig tárja fel rendkívül aprólékos filológiai munkával a zsidók magyarországi történetét, a második pedig 1849-től máig halad. Határozottan hangsúlyozni kell a feldolgozás és előadásmód tudományos jellegét, mert távol áll tőle minden publicisztikai megfontolás és politikai állásfoglalás. Bibó István nagyszerű és alapvető tanulmányától Kende Péter „röpiratán" át Szabó Róbert legutóbbi években megjelent két könyvéig cikkek, politikai állásfoglalások sokasága mellett a legnemesebb értelemben vett publicisztika és társadalmi esszé foglalkozott a zsidókérdéssel. Komoróczy Géza túl ezeken a történettudomány dimenziójába állítja az évszázados kérdést, és a tudomány legteljesebb fegyverzetével felszerelve bontakoztatja ki. A könyvét nyitó feltevése szerint „a 18. század előtt leghelyesebb, ha egyszerűen magyarországi zsidókról beszélünk, akik az éppen Magyarországnak nevezett területen tartózkodtak/ laktak/ éltek. Még ha ezer szállal kapcsolódtak is lakóhelyükhöz, nyelvükben, szokásaikban askenázi zsidók voltak, egy részük pedig — a 16. század óta — szefárdi. Mindkét közösség beletartozott a magyar határokon messze túlterjedő askenázi, illetve szefárdi világ hagyomány- és szolidaritási közösségébe: ezeket a közösségeket a hasonló imarend, szokásrendszer, a bizalmon alapuló üzleti kapcsolat, endogámia stb. tartotta össze. A 19. században kezdett elterjedni és a század végére rögzült a magyar-zsidó elnevezés, amelyben kifejezésre jutott a nyelvváltás, a társadalmi integráció, a kulturális asszimiláció, és amely lassan telítődött magyar patriotizmussal is. Az első világháború után az osztrák-magyar dualizmus Magyarországa darabokra esett szét. Ez az úgynevezett történelmi Magyarország a történetíráson kívül csak az érzelmekben és nosztalgiákban él. (…) A Magyarországról elszármazott zsidók körében az érzelmek és nosztalgiák ugyanolyan erősek, mint a szomszédos országokba vagy a diaszpórába került magyaroknál."

Az első kötet nem a magyar királyság létrejötténél kezdődik, mert ezen a területen éltek már zsidók a magyarok bejövetele előtt is: a római Pannoniában. Maradtak fenn feliratok ezekből az időkből, Zilahon, Esztergomban, Dunapentelén találtak ilyeneket, héber nyelvűek nincsenek köztük, da latinul és görögül világosan utalnak zsidók jelenlétére. Később, amikor az iszlám terjeszkedés elvágta az akkor már keresztény Nyugat-Európát a keleti gazdasági területektől, a zsidó kereskedők törték át a kialakult választóvonalat. A mai Magyarország területén át is vezettek kereskedelmi útvonalak. A kereskedők jól használták a nagy folyókat, a Rajnát és a Dunát, a Dunán szállító kereskedők a 9–10. század fordulóján már találkozhattak „a magyar törzsek képviselőivel, megfordulhattak kiépülő szállásterületeiken". Komoróczy a középkori Magyarországon a zsidók négy korszakát különbözteti meg. Az első a IV. Béla uralkodásáig és a tatárjárás utáni évekig terjed, a második a zsidók kiűzése az Anjou-dinasztia idején, a harmadik a zsidó közösségek megerősödése a királyi városokban és Budán, a negyedik pedig Zsigmondtól Mátyáson át Mohácsig mondja a történetet. Ebben az időben a zsidók már jelentős befolyást gyakorolnak a gazdasági életre, a nemességhez képest hátrányos helyzetben vannak, de részesednek a hatalmi reprezentációban. Mindezt részletesen kidolgozva mintegy háromszáz oldalon adja elő a könyv. A következő kétszáz oldal a török hódoltság korát elemzi, ahonnan már zsidó források is rendelkezésre állnak. Ez idáig az első kötet első négy fejezete. A jegyzetek számozása minden fejezettel újrakezdődik. Csak ehhez az utoljára említett 4. fejezethez 817 jegyzet tartozik. Komoróczy hivatkozásai a teljes forrásanyagot és vonatkozó szakirodalmat felölelik: állításainak fundamentuma az első kötet első lapjaitól a második kötet végéig rendkívülien szilárd. Az első kötet második fele, az 5–8. fejezet valamivel több mint 600 oldalon a 17–18. század Habsburg Magyarországával foglalkozik, és még áttér a 19. század első felére, valamint az 1848–49-es szabadságharc történetére. Az 1847–48-as országgyűlés nem támogatta a zsidók polgárosításának ügyét, március lelkes napjaiban mégis sok zsidó jelentkezett a polgárőrségbe. Az egyetemi ifjúság barátságosan fogadta őket, a közhangulat azonban sok helyen ellenük fordult, és szerte az országban atrocitások érték őket.

A második kötet folytatólagosan számozza a fejezeteket, a 9. fejezettel kezdődik, *Emancipáció és recepció* a címe. A szabadságharc után az első országgyűlés 1861-ben ült össze, s már ezen felmerült a zsidók emancipációjának kérdése. Eötvös József például a következőket mondta: „én a fajnak említésében nem látok semmi sértést, mert van magyar faj s van más faj, de egyenlő polgárok vagyunk mindnyájan. (…) Tehát meggyőződésem szerint nincs senki, aki a hazában lakó különböző nemzetiségek iránt mást érezne, mint a legnagyobb testvériséget és jogegyenlőséget, valamint bizonyos, hogy e hazában csak hasonló polgárok vannak, és hogy éppen a tökéletes egyenlőségben fekszik a ha-

zának érdeke." Az ilyen és hasonló felszólalások ellenére a zsidóemancipáció csak a kiegyezéssel egy időben, 1867-ben rendeződött jogi törvényhozás által. Kemény Zsigmond büszkén írta egyik cikkében, hogy végre megvalósult „a teljes jogegyenlőség". E törvény hatályba lépése után zsidó képviselőt is lehetett választani az országgyűlésbe, az első zsidó képviselő Wahrmann Mór lett. A jogegyenlőség után 1879-ben következett az állampolgárság megadása, lehetővé tették a vegyes házasságokat, a leggazdagabb zsidó családok nemesi címet kapta. A „más nemzetiségektől eltérően a zsidóknak szemmel látható előnyük volt, hogy nem voltak területi igényeik: más nemzetiségekkel szemben mint magyarok léptek fel, a többségi nem zsidó társadalommal szemben nem támasztottak speciális követelményeket (közigazgatási autonómia vagy éppen elszakadás). A zsidók maguk fordultak szembe azokkal a zsidókkal, akik a társadalmi, politikai elkülönülést, külön — netán nemzetiségi — szerveződést szorgalmazták (…)" A jogi törvénykezés gesztusai azonban nem fedték el a társadalomban folyamatosan létező és hullámzóan felfeltörő antiszemitizmus áramlatait, a század utolsó harmadának és a századvégnek a „zsidó aranykora" mellett Komoróczy Géza részletesen leírja ezeket az eseményeket is, foglalkozik az Antiszemita Párt történetével és a tiszaeszlári vérváddal. Idézi Kossuth Lajost: „szégyen és botrány, hogy Magyarországon még ez is lehetséges. (…) Én ember és ember között faj-, nyelv -, vallásfelekezet miatt soha nem tettem s nem is fogok tenni különbséget, az antisemitikus agitátiót [sic! KZ] mint a 19. század embere szégyellem, mint magyar restellem, mint hazafi kárhoztatom (…)" E nagy emberek és nemes vélemények ellenére történt, ami történt a következő évtizedekben. A 10. fejezet foglalkozik a két világháború közötti korszakkal.

A 11. fejezet *„A zsidóellenes törvények kora"* idézőjeles címmel tárgyalja az 1938-tól a haláltáborokig tartó korszakot. 350 oldal, akár önálló könyv is lehetne, csaknem 1.200 jegyzettel adatolva foglalja össze mindazt, amit erről idehaza és szerte a nagyvilágban eddig írtak már. Külön alfejezet foglalkozik benne a keresztény egyházak viselkedésével és magatartásával. Minden keresztény számára erősen meggondolkoztató kritikus hangú alfejezet ez, nincsen benne vádaskodás, csak tények hosszú sorának leírása, amely gondolkodásra késztet mindenkit, akinek köze van a keresztény eszmeiség alapjaihoz. Annak leszögezésével kezdődik, hogy „a keresztény egyházak formális lehetőségei korlátozottak voltak". A zsidótörvények, majd az összeírások és deportálások ellen egyik keresztény egyház sem szólalt fel egyértelműen és határozottan, különbséget tettek zsidók és kikeresztelkedettek között, és csak a kikeresztelkedett zsidókat igyekeztek megmenteni. Őket is sikertelenül. Serédi Jusztinián és Ravasz László többször is, különféle módon megkeresték írásban a miniszterelnököt és magát Hothyt is. Ravasz László például 1944. április 28-án a kormányzónál járt, aki így szólt hozzá: „Néhány százezer zsidó megy csak ki az országból munkaszolgálatra, de nem lesz semmi bajuk, hajuk szála sem görbül meg." Néhány egyházi személy azonban keményebben állt ki az embertelenség ellen, és mélyebben érezte felszólítva magát az erkölcsi parancsok által. Márton Áron gyulafehérvári püspök nem csak a kikeresztelkedettek érdekében ítélte el a deportálásokat, és lemondásra szólította fel Sztójayt, Hamvas Endre pedig nyilvános tiltakozásra akarta rábírni Serédi Jusztiniánt. Komoróczy Géza idézi Apor Vilmost: „És aki megtagadja a kereszténység alaptörvényét a szeretetről, és azt állítja, hogy vannak emberi csoportok és fajták, melyeket gyűlölni szabad, és azt hirdeti, hogy az embereket kínozni szabad, legyenek azok akár négerek, akár zsidók, az bármennyire kérkedik is azzal, hogy keresztény, olyan, mint a pogány és nyilvános bűnös."

Az ugyancsak szinte önálló könyvnyi terjedelmű utolsó, 12. fejezet a második világháború végétől jön el napjainkig. Több mint hatvan alfejezetben mutatja be és elemzi ezt az utolsó 60–65 évet. A jelen helyzetről írva az aprólékosan kidolgozott tudományos objektivitásra törekvés hangja összeér a publicisztikai kritika és politika hangjával. „Az 1990. évi IV. törvényhez képest az új egyházügyi törvény egészében véve visszalépést jelent. Rendelkezéseivel sérti az állam világnézeti semlegességének elvét (…)" Másutt: „A zsidóellenes közbeszéd nem új jelenség Magyarországon, de amit a jelenben tapasztalunk, rossz emlékezetű évekre, nem ritkán 1838-ra, sőt 1944-re emlékeztet." A kialakult helyzetért élesen bírálja a fejezet az SZDSZ merev dogmatizmusát, amivel elutasította a gyűlöletbeszéd szankcionálását. Mi lehet a megoldás? Komoróczy Géza a zsidó értékek bátor vállalását és tudatosítását ajánlja a zsidó értelmiség tagjainak. „Az értékeknek mindig van meggyőző erejük" — írja.

Végezetül engedtessék meg, hogy e könyvről az elismerés és nagyrabecsülés hangján szóló recenzens rövid megjegyzést fűzzön ahhoz, amit olvasott. Művelt társadalom a józan engedékenység mozdulatával hajlik vallási és etnikai kisebbségei felé. Támogatja a közösségek szerveződését, s nemcsak lehetővé teszi, hanem érdekének is tartja megmaradásukat. De befogadólag kinyílik azok felé is, akik átlépik a kisebb közösségek határait. A származás és identitás nem azonos fogalmak. Nem jó, ha valakinek a hitében és tudatában csak származása játszik szerepet, és nem önálló elhatározása és tevékeny részvétele az alakító erő. Művelt társadalom támogatja és felhasználja ezt az alakító erőt. (*Kalligram*, Pozsony, 2012)

KENYERES ZOLTÁN

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

ÉLETÜNK

Jókai Anna *Éhes élet* című műve az utóbbi évek legérdekesebb, állandó önvizsgálatra késztető regénye. Egyik szereplője, Czezár Apollónia, a lilaparókás írónő azon háborog, hogy a kritikusok közhelyekkel intézik el regényeit, s le nem írnák: zseniális, nagyszerű. Mindenfajta kényszerítés nélkül mondhatom: nagyszerű regény, korunk látlelete, amely a széthullás mellett a kiút megmutatására is kísérletet tesz.

Korunk regénye, hisz mindvégig arról szól, hogy egyes oktatáspolitikusok ostoba elképzelésével ellentétben, milyen meghatározó tényezője személyes és társadalmi létünknek — a család. A család, amely széthullóban is megtartó erő, hisz egyes tagjai még haláluk után is ideálokat adnak a megmaradottaknak. Ebben a kis közösségben az öregedő, elerőtlenedő pater familias, Atyi ilyen jelenség. Amíg él, jobbára mosolyognak „erkölcsi prédikációin", kit idegesítenek, kit tűnődésre késztetnek, ám amikor a másik világrendbe lép át, lassacskán mindenki az ő szemével tekint maga köré, az általa képviselt szellemben próbálja alakítani elfuserálódó életét.

Már a szeretettel vagy ironikusan emlegetett beceneve, az Attilából lett Atyi is parányi lenézést, szeretetbe csomagolt gúnyt hordoz. Atyi prédikál, meghaladott, megvalósíthatatlannak vélt erkölcsi elveket hirdet, furcsa módon azonban a szereplők életének fordulatai ezeket igazolják. Atyi a kölcsönös szeretetről beszél a gyűlölködőknek, a szolidaritásról az önzőknek, az igazmondásról a hazugoknak. Népszerűtlen magatartásformákat emleget, Atyit hát úgy fogadják, mint egy trogyit a múltból. A pusztába kiáltónak szava visszhangtalan, legalábbis életében az.

A regény egyik legsikerültebb alakja. Testi ereje lassan hanyatlik, az évek kikezdik teste egészségét. Részvétet kelt, „szegény Atyi" lesz, szánakozó mosollyal tekintenek rá, így fogadják intelmeit. Annak a nemzedéknek képviselője, amelynek tagjait folyvást megbecsülésükről biztosítják, közben mindinkább élősködőkként tekintenek rájuk, mert a múltat nem kell becsülni, a jelen és a jövő vezérli a tetteket. Tett és gondolkodás — nincsenek összhangban a cselekvésnek, az életharcnak, a szerzésnek van társadalmi megbecsültsége. Ez azonban nem tántorítja el Atyit lelke igazságának kimondásától és képviseletétől. Halványan érzékelik családjának tagjai, hogy ő jutott legközelebb ahhoz az igazsághoz, amely *odaát* nyeri el jutalmát, de ennek sincs becsülete. Miért is lenne? Az *odaát* beláthatatlan messzeségben magasodik az *ideát* fölé, abba a másik világrendbe nem láthatunk bele, azt azonban pontosan tudjuk, hány bankó rejlik a pénztárcánkban. Ennek megtöltése volna a vonzó cél, ez azonban csak Áronnak, Atyi ravasz vállalkozásokba bonyolódó fiának sikerül. Ő a család támasza, Atyi az erkölcsi talpkő, Áront az adóhivatal szorongatja, de talpon marad. Az ügyeskedők általában talpon maradnak. Ő a jobbak közül való, hiszen a gyengéket, elesetteket segíti, nemcsak a pénz megszerzése foglalkoztatja. Szeret jól élni — ki ne szeretne? —, de nyitott mások szenvedésére. Abból pedig bőven jut az egész családnak. A regénynek az a sajátossága, hogy a pontos vonásokkal jellemzett szereplők nem tipikusak, annál inkább az a helyzet, amelyben élniük adatott.

Áron sorsa példázza, hogy a kölcsönös szeretet erősebb mindennél. Rózsával való viszonyából magatehetetlen, mozgásképtelen, szellemileg visszamaradott gyermekük születik: Ádám. Áron a „szabad" életet választja: magára hagyja az anyát és fiát. Rózsa sclerosis multiplexe miatt kerekes székben tengődve is hősiesen gondozza Ádámot, mindent megtesz érte, amit csak lehet, törékeny ereje a fia iránt érzett szeretetéből táplálkozik. Egyik megrendítő monológjában így vall erről: „Ádi, Ádika… Ha nem volnál, nem is engedném (tudniillik állapota romlása ellen Rózsa infúziót kap). Egyre rondábbak a felfekvések. Aludj el, aludj el szépen. Altatódal. Nem leszel katona… sem vadakat terelő juhász. De ha Isten segít, végre meg tudsz halni. Istenem, *másokon* könyörülő, velem könyörtelen Isten… csak tíz perccel éljem túl…"

A törés, amely Rózsát és Áront elválasztotta, jóvátehetetlennek mutatkozik. A megoldás ez esetben is Atyi halála után, az általa képviselt keresztény elvek szellemében következik be: Áron az egyetlen, aki könnyeket ejt a magatehetetlen Ádám halála után, s mintha e könnyek megtisztítanák, helyreállítja Rózsával való viszonyát. Visszatér az asszonyhoz, az egyetlenhez, akit szeretett, s akit élete végéig szeret. Ismét csak az a tanulság, hogy a kölcsönös szeretet erősebb mindennél, a gyűlölet pedig csak rombol. Bár ez a gondolat vezérelné a közélet vakon gyűlölködő szereplőit! Bár elgondolkodnának a szereplők sorsából adódó tanulságokon, s azok szellemében cselekednének! A valóság persze egészen más, a költő szavaira emlékezhetünk: „Hagyj el, ó, reménység, hagyj el engemet…"

Jókai Anna eddig is eredményesen valósította meg a hagyományos regényforma felbontását.

Apró fejezetekben jeleníti meg a szereplőket, írásképben is megkülönböztetve gondolataikat a velük történtektől. Mintha leemelné a fejük búbját, s bepillantana az agyuk történéseibe. Remek megoldás: személyes ismerőseinkké válnak, s ezt az érzést csak fokozza, hogy rejtett, palástolt gondolataikban nem is egyszer a sajátjainkra ismerhetünk, ami gyakran szégyenérzettel tölthet el, s arra késztet, hogy megkérdőjeleződjék a freudi cenzor mindenkori érvényessége. Vannak illemés magatartásbeli szabályok, amelyeket illendő megtartani, de önmagunk leplezése, véleményünk elfojtása gyakran súlyos konfliktusok forrásává válhat. Ebben a regényben gyakoriak a konfliktusok, még azt sem állíthatjuk, hogy ezek résztvevői fékezik nyelvüket. Néha túl hangosan kiáltják el sértettségüket, s magatartásukban a nemzedékek közötti különbségek is megnyilvánulnak. A fiatalok haszonleséssel, hazugságokkal vádolják az öregeket, emezek gátlástalansággal az utánuk következőket. Némelyikükre valóban érvényesek ezek a megállapítások, de az életben sem hibátlanok az emberek, s az egyes nemzedékek között valóban tapasztalhatók különbségek, amelyek sokszor kibékíthetetlen ellentétekké élesednek. Ezt Atyi is elfogadja, de tudja, s mondja, hogy az erények gyakorlásával tompíthatók a nézeteltérések. Ám az erényeket gyakran hiteltelenítik az önző, cinikus tettek, amelyek megronthatják a társadalom közérzetét is (amint ezt napjainkban tapasztalhatjuk). A felvetéssel Jókai Anna kilép a családregény kereteiből, mondandója egyetemessé szélesül, s ami nagy érdeme: egyedi sorsok alakításában meg tudja mutatni az egyetemes és hasznos kiútra térés lehetőségét. A család sokáig acsarkodó tagjainak megadatik a jó útra lépés lehetősége. Ez az út sem egyszerű, de jó irányba viszi az életben maradottakat, akik a halál által tisztulnak meg.

A történés egy évet ölel föl, augusztustól júliusig. Mintha az időjárás is megbolondult volna, olyan, mint az élet: „Ez már több, mint szeszély. Tébolyba hajló hisztéria. Megrendültek az önazonosságok. Mindenbe belekóstol és hányásig zabál a világ." Valóban ilyen fajta a mai világ, amely folytonos nyomás alatt tartja és pusztulással fenyegeti az embert. Nincs menekvés, alkalmazkodni kell. Ha nem sikerül, elsüllyed az egész ember. A peremre szorul, hajléktalanná válik. Általában kisebbek a vétkei, mint a „fentiek" bűnei, de a törvények szigorával rájuk sújtanak le. Nem mintha a sokáig kegyelemkenyéren vegetáló Dr. Bertinszky Tivadar, az egykori orvos ártatlan lett volna, hiszen gyógyszereket lopott a kórházi szekrényből, még szerencsésnek is mondhatta magát, hogy felettesei nem gyártottak ügyet az esetből. De az olvasónak óhatatlanul felmerülnek emlékezetében a nagy disznóságok, amelyeknek nincs következménye. Bertinszky doktornak is Áron segít kikecmeregni a bajból, végül bekerül a családba, mint Patrícia élettársa. Intelligens ember, némi öniróniával és önkritikával éldegél egykori élete romjain, s van ereje, tehetsége változtatni sorsán. Életének fordulata megint egy lassan elhalványuló erény, a részvét gyakorlására irányítja a figyelmet. Elsőként Atyi beszélget vele, ami ismét arra int, ne takarékoskodjunk a megértő szavak kimondásával. A szavak is gyógyítanak, kivált, ha a szív bőségéből születnek. Atyi szavait azonban Áron anyagi segítségei követik, azt bizonyítva, hogy a hajléktalanokon nem a tiltások segítenek.

Júniusban egy prózavers szavaiból bontakozik ki a hiteles élet lényege: „Valami történik. / Valami hártya átszakad. / Leesik valami hályog. / Seben a tapasz megtapad. / Szilárd lesz a vályog. / A Szent Szellem behatol. / A Főgonosz kifarol. / Csodák idején a *valóság* a csoda. / Dereng már: ki, ugyan kicsoda? / Mintát mutat a teljesség: / útkeresni merre tessék. / Van, aki megérti, / van, aki csak sejti / más világ a fenti / más világ a lenti. / Ott nyakunkban a kőnek sincsen súlya, / Itt a szárny is emberét a földre húzza. / »Előleg a kegyelemből, / egy falat a kenyeremből.«"

Mindegyik sorhoz kommentárok sorát fűzhetnénk. A lényeg alighanem a „fönt" és a „lent" különbsége, s az, hogy a fönti, kegyelemmel átszőtt létrendből úgy gyűjthetünk emberi tapasztalatokat, ha megosztjuk másokkal a kenyerünket, a szavainkat, ha megnyitjuk magunkat és gyakoroljuk a szeretet mozdulatait. A jelenben így gyűjtögethetünk érdemeket a „majdhoz". Érdekes módon igazolódik ez a mater familias, Zsizse életében.

A lassan korosodó, de ráncai ellen makacsul küzdő, a regény elején csak önmagára figyelő asszony fokról fokra változik. Eleinte menekül minden olyan jelenségtől, ami az idő múlására figyelmezteti. Kendőzi magát és érzéseit. A látszólagos érzéketlenség falai mögé húzódik környezete elől. Tudja, hogy a problémák megoldása csak önfeladása következménye lehet, s eleinte nem hajlandó erre. Gondoskodnék Atyiról, de ezt is a maga módján, nem az esendő életébe akar belehelyezkedni, hanem saját elképzelései alapján vezényelni férje életét. Elröppenne a nehézségek fölött, de rádöbben, hogy „Itt a szárny is emberét a földre húzza", kivált, ha szárnyait is csak elképzeli.

Atyi halála — ő okozta vagy sem, nem tudhatjuk — életének hatalmas fordulatát hozza. Először sokkos állapotba kerül, mintha beleőrült volna abba az eseménybe, amelyre gondolataiban lassacskán készülődött, aztán rajta is beteljesedik a megállapítás: „Valami hártya átszakad.

/ Leesik valami hályog", s a közömbös Zsizséből „nagyi" lesz. A külsőségek lefoszlanak róla, helyette lélekben gazdagodik, átérzi a valóság csodáját. Addig az örömre hangoltság hiányzott belőle leginkább. Ez az érzés melegíti át, amikor szakít addigi szokásaival, s rádöbben az örök igazságra: boldogító tudat embernek lenni, ha igazán azok vagyunk. Igazán: nem önmagunkra figyelve, magunkat álcázva, énünket rejtegetve az önzés burkában, hanem megnyílva a másikra.

A banki kidobóember, Kovács Béla és a hiú — tehetségtelen? — írónő kapcsolata a legszokatlanabb. Czezár Apollónia is az öregség ellen védekezik, retteg, hogy margóra kerül, kiesik az irodalmi kánonból, s elhatalmasodik rajta az üldözési mánia. Pattinak, Zsizse unokájának diktálja regényét, de újra meg újra a magány burka veszi körül. Gőgösen fél, nagyságában kicsi és esendő, szánalmat kelt. „Üldözési mánia, nagyzási hóbort! Remekül lehet táplálni. És *aztán* védelmet nyújtani. A markomban vagy, Nyanya…" — Kovács Béla elégedetten dörzsöli össze a tenyerét. „Nagyi" és „Nyanya" — micsoda különbség! Bár a kidobóember nem használja ki a helyzetet, az írónő előttünk meztelenedik le szánandó figurává.

Sok minden egyéb pozitívumát is elemezhetnénk Jókai Anna művének, amely a széthulló világ orvosszerét keresi és találja meg. Önző módon hadd utaljak ezek közül egy általánosan érvényes, személyes életelvünkké tehető gondolatára: akiket egymásnak rendelt a sors, fenntartás és tettetés nélkül szeressék egymást. Úgy, hogy a gondolataikba tekintő csak ezt a tiszta, önfeláldozó szeretetet láthassa. *(Széphalom Könyvműhely*, Budapest, 2012)

RÓNAY LÁSZLÓ

KENYERES ZOLTÁN: PÁR PERCESEK

Kenyeres Zoltán új kötetében rövidebb írásaiból állított össze válogatást. A szövegeket elsősorban az fűzi össze, hogy mindegyik a Vigilia hasábjain jelent meg. Az írások túlnyomó része az utóbbi bő húsz év során, tehát nagyjából a tágan értelmezett kilencvenes és a kétezres évek első évtizedének időintervallumában született, de vannak egészen friss szövegek is. A szerző (egy idézetet felhasználva) „irkafirkaként" jellemzi a kötet írásait a könyv legelején szereplő párszoros előszóban. Ez a megnevezés azonban ne tévesszen meg senkit, fontos gondolatokat olvashatunk a kötetben líráról és prózáról, szép- és szakirodalmi szövegekről, írókról és tudósokról egyaránt.

Az alcím *(fogalmak, könyvek, kortársak)* gyakorlatilag rögtön le is írja nagy vonalakban a kötet szerkezetét, mert a benne szereplő írások valóban ebbe a tematikai rendbe szerveződnek. Maguk a szövegek azonban sokszínűbbek, mint amit a fenti megállapítás sugall, ezt például a — kötet tartalmi gerincét alkotó — *Könyvek* fejezet is bizonyítja. Olvasható benne kisebb tanulmányként felfogható szövegelemzés, mint például Kassák első regényének, a *Misilló királyságá*nak vizsgálata, de számos könyvismertetés, recenzió is a legkülönfélébb kiadványokról. A szerző ugyanúgy képes avatottan szólni a kortárs irodalom meghatározó szereplőinek, például Esterházy Péternek vagy Nádas Péternek a munkásságáról, mint Rimay Jánosról vagy Balassi Bálintról, a régi magyarországi irodalom alakjairól. A kötet figyelmet szentel olyan elfeledett szerzők és művek vizsgálatának is, amelyek ugyan már nem találhatók meg a mai kánonban, de valaha részét képezték. Olyan szövegekről van szó, mint például Kádár Endre *Balalajka* vagy Szini Gyula *Profán szerelem* című regénye, melyek a maguk korában megkapták a kortársi elismerést. A kötet persze nem szorítkozik csupán magyar nyelvű könyvek vagy itthoni szerzők bemutatására, és nem kizárólag az irodalom, az irodalomértés merül föl témaként. Ezek mellett olvashatunk filozófiai művekről és más művészeti ágakról szóló kiadványokról is, mint például az építészet és a szobrászat. A *Kortársak* fejezetben két személyes hangvételű méltatás is szerepel, melyek címzettje két elismert irodalomtudós, Pomogáts Béla és Rónay László, ezáltal képet alkothatunk a szerző tudóstársaihoz fűződő viszonyáról is.

Kenyeres Zoltán egy helyütt az „értelem józan egyszerűségé"-vel jellemzi Lengyel Balázs értekező írásmódját. Ez a megfogalmazás ugyanúgy a szerző stílusára vonatkoztatva is megállja a helyét. Bármiről ír, mindig szabatossággal, érzékletes fogalmazással teszi, a legkorábbi szövegen is három évtized csiszoltsága érződik. Ha valamit kritikával illet, azt sohasem bántó tónusban teszi.

Külön figyelmet érdemel még egy viszonylag terjedelmes interjúrészlet, mely a kötet legvégére került. A zárószöveg már csak műfaja miatt is felkeltheti az érdeklődést, hiszen egyéb ilyen jellegű írás nem olvasható a kötetben. Legfőbb érdekessége azonban mégis abban áll, hogy maga a szerző, Kenyeres Zoltán az interjúalany. Ez egy erős gesztus az olvasó felé, annak az igénynek a kifejezése, hogy a közönség ne csak a szöveget, a produktumot, hanem az embert is megismerje. A szerző többször világosan kifejti azt a nézetét, hogy az irodalmi szöveg ismerete nem lehet teljes az alkotó ismerete nélkül. A kötetbeli interjúrészlet is ugyanezt az elvet érvényesíti, segít megismerni a szerzőt, hogy a gondolat mögött az embert is lássuk.

A beszélgetés során közreműködött Szénási Zoltán és Finta Gábor (aki a kötet szöveggondozási munkálatait is végezte). A beszélgetőpartnerek kérdéseinek középpontjában elsősorban a szerző gyermek- és ifjúkora, valamint pályakezdése állt, hiszen a fiatalság időszaka, a családi környezet, az egyetemi tanulmányok mindig kulcsszerepet játszanak egy pálya elindulása során. Megtudhatjuk például, hogy milyen volt a háborút kisgyermekként megélni, hogy Weöres Sándor gyakori vendég volt a szülői házban, és hogy a szerző egyszerre járt egyetemre Tandori Dezsővel. Képet kaphatunk arról is, hogy milyen volt a légkör az egyetemen az ötvenes-hatvanas évek fordulóján.

Kenyeres Zoltán rövid írásai összegyűjtve új fénytörésbe kerülnek, mondhatni új értelmet nyernek, a szerző egy kifejezését idekapcsolva: „átlényegülnek". Azoknak is érdemes tehát kezükbe venni a könyvet, akik egyébként a Vigilia rendszeres olvasói közé tartoznak, mert ezek a szövegek többet mondanak így rendszerbe szervezve, mint egymásután önmagukban. Átlényegülnek továbbá azért is, mert kirajzolódik belőlük egy olyan szemléleti horizont, amely a hosszabb szaktanulmányoktól eltérően itt talán könnyebben érvényre jut. Azok a jellemző fogalmak, melyek újra és újra visszatérnek ezekben az írásokban, pontosan kijelölik ennek a szemléletnek, Kenyeres Zoltán világlátásának az alappilléreit: kereszténység és humanizmus. És idekívánkozik még egy kifejezés, mely többhelyütt szerepel (sőt a szerző külön kisesszét szentel neki a *Fogalmak* fejezetben): az írástudó. Talán nem túlzás kijelenteni: ahhoz, hogy valaki irodalommal, művészettel, bölcselettel foglalkozzon, azaz hogy valódi írástudó legyen, szükség van arra az alapvető nyitottságra és értékelvű beállítódásra, amit a humanizmus szó kifejez. (*Savaria University Press*, Szombathely, 2012)

TANOS MÁRTON

UMBERTO ECO: A PRÁGAI TEMETŐ

„Adjatok egy szilárd pontot, hol lábamat megvethetem és kimozdítom helyéből a Földet" — rögzítette Arkhimédész. Mindez arról jutott eszembe, hogy az összeesküvés-elméletek alapvetése is egy szilárd pont feltételezése. Sőt ennél is több: a kiindulási pont megkérdőjelezhetetlensége. Aligha véletlen, hogy Umberto Eco új regénye, *A prágai temető* elején Simoni Simonini kapitány a meggyőződéses antiszemita nagyapját idézte, amikor kimondatta vele a zsidókról: „Mások sem járt tehát az eszük, mint ennek a világnak a meghódításán." Ebben a szellemben kell hinni a szilárd pont (elvi alap) létezésében, és fondorlatosan egy olyan, magát logikainak láttató konstrukciót felépíteni belőle, ami sokak számára a valóságot jelenti. Az összeesküvés-elméletekben leginkább hinni kell. Ezért ellentmondásos, miért fektetnek kiötlői komoly energiákat az azt igazoló logikai rendszer megalkotására. Bizonyára, mert a merev, ok-okozati láncra felfűzött érvelés hatásos. Az antiszemitizmus látszólag koherens világkép. Egyszerű és érthető sémát nyújt a világ feltételezett működésének egészéről. Felfedi, és egyben leleplezi azokat a titkolt szándékokat, amelyek rejtve maradtak addig az emberek többsége előtt.

Eco új regényében arra vállalkozott, hogy a modern világ legnagyobb szellemi kútmérgezéséről szépirodalmi eszközökkel írja meg a maga történeti valóságosságában mindazt, ami tudható. A regény történelmi kerete a 19. század második felének Európája, különös tekintettel a Garibaldi-féle szabadságharcra és a Piemonti Köztársaságra, az 1870–80-as évek Párizsára, a kommünre és annak bukására. A regény lapjain feltűnik Sigmund Freud és Alexander Dumas is. De megelevenedik a Dreyfus-per és a szabadkőművesek világa. Az olasz író érzékletesen mutatja be az antiszemita ideológia megalkotásának krónikáját. Simonini kapitánnyal a középpontban azt a folyamatot tárja fel, hogyan csiszolódott, tökéletesedett, vált egyszerűbbé és sallangmentesebbé a zsidók elleni vádirat, ami végső formáját a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvéb*en nyerte el. Igaz, addig viszonylag hosszú út vezetett. A pályáját zugközjegyzőként kezdő Simonini hamar megértette, hogy az ellenségképet egyszerűsítenie kell. A templomosok és a szabadkőművesek erre a célra (noha a közvélekedés szerint mindkettő mögött részben a zsidók állnak) nem felelnek meg. Náluk sokkal jobban körülhatárolhatóak a szinte valamennyi európai ország kisebbségét alkotó zsidók. „(…) ezerarcú veszéllyel kár fenyegetőzni, a veszélynek egy arca legyen, különben elvesztik a népek a fonalat. Ha a zsidókat akarod kipellengérezni, akkor a zsidókról beszélj (…)" — egyértelműsített a kapitány.

A zugközjegyző, aki korábban „csak" végrendeleteket és adásvételi szerződéseket hamisított, megindult azon az úton, ami sokkal nagyobb és átfogóbb hamisítványok megszövegezése felé vezetett. Az ellenségkép megalkotását így segíti a bűnbakképzés technikája és technológiája. Simonini találmánya a prágai temetőben összegyűlt zsidó vezetők találkozója, akik tollba mondták (ilyen módon jegyzőkönyvezték) a világuralom megszerzésének szándékát, és az odavezető út lépéseit. Ez az „őshazugság" lett az a vándormotívum, ami az ezt követő, a zsidók bűnös világuralmi törekvéseit taglaló antiszemita irodalomnak nem csupán kihagyhatatlan része lett, hanem kiinduló-

pontja. Józanul mérlegelve egy ilyen találkozó tényében azért sem lehet hinni, mert túl teátrális ahhoz, hogy igaz legyen. A jelenet életszerűtlenségén csöppet sem akadtak fenn a hinni akarók. Ügyet sem vetettek arra, hogy közönséges hamisítványt tettek meg elméletük kiindulópontjává. (Olyan apróságoktól tekintsünk el, hogy a világ minden tájáról összesereglett zsidók héberül vagy jiddisül beszéltek-e, ilyen formán egyáltalán megérhették-e egymást. A válasz: nem.)

Az összeesküvés-elméletek sajátossága, hogy képesek minden tényt és érvet a maguk javára fordítani. Az ésszerű gondolkodás szabályrendszerében ez képtelenség. A zsidógyűlölők szerint semmi nem bizonyítja jobban a *Cion bölcsei jegyzőkönyvé*nek valódiságát, mint az, hogy a zsidók ezt tagadják. (Ez volt Hitler alaptétele is.) A formális logika szabályai szerint még egy lehetőségük volna: elismerik.

Történelmi tény, hogy olasz, francia és német források felhasználásával íratta meg a cári titkosszolgálat, az Ohrana a hírhedt pamfletet. Eco nem fikciós regényt írt. Simonini létező személy volt. A 19. századi francia antiszemita művek orosz szellemi importja sokszorosan bizonyított tétel. Kevésbé ismert, hogy a II. Sándor cár által elrendelt 1861-es oroszországi jobbágyfelszabadítás egyik nem várt következménye lett az ottani antiszemitizmus drámai erősödése. A városokba özönlő zsidók a polgárosodás iskolapéldáját adhatták volna. Ennek nyomában olyan emancipációs folyamatok indulhattak volna meg, amit a hatalom nem akart tétlenül szemlélni. Ilyen összefüggésben kap igazi értelmet Ecónak a kérdése: „Ha nincs ellenség, mivel biztassuk a népet?" Ha nincs, a hatalom kreál.

A regény zárlatában Golovinszkij, az Ohrana magas beosztású ügynöke egy „erős mondatot" kér Simoninitől a *Cion bölcsei jegyzőkönyvé*nek végére. „Határtalan becsvágy, égő kapzsiság, könyörtelen bosszúszomj és mélységes gyűlölet hajt bennünket" — szövegezte meg a kérést a hamisító. Majd hozzáfűzte, hogy ez ponyvaregény ízű, és annyira önleleplező, amit a butának aligha nevezhető zsidókról lehetetlenség elképzelni. „Én ezzel nem nagyon törődnék" — válaszolja Golovinszkij, hozzátéve: „Muszáj felháborítani a tömegeket." Helyben vagyunk, Signore Eco. (Ford. Barna Imre; *Európa Kiadó*, Budapest, 2012)

BOD PÉTER

KIRILLA TERÉZ: VÁNDORLÓ AKKORDOK

Georg Trakl statikusan tömör, Kondor Béla irgalmatlanul nehézkedő költészetére emlékeztet az a néhány költemény (és két szófukar prózai darab), amelyet Kirilla Teréz kötete felmutat. Nem csupán közöl, hanem szemérmes magabiztossággal, a megszámlált szótagok tapintatával, szinte ünnepi csöndben felmutat.

A *Vándorló akkordok* olyan darabok gyűjteménye, amelyek közül mindegyik egyéniség. Semmi áradás, semmi indokolatlan gyarapodás, semmi henye bőbeszédűség. Hanem? Hanem többször összetett szavakká gyúrt jelzős szerkezetek villogó pontjai *(smaragd-szakadék, kristálytánc, vérlomb, marcipánharag, bánatszárny, fényhártyák)*, egy-egy meghökkentő, pörölycsapásszerű állítás köré csoportosítva *(„Idegen holdak alatt / világra jön / a melankólia; a város kagyló, / az apokalipszis hüvelye; s a szerelem, én szerelmem, / üvegkocka mélyére szállt hamu")*. A költő, úgy tűnik, még saját vallomásait is zárkózott fordulatokba, kristály-hűvös, hatalmas távlatokat sejtető szavakba szorítja, s néha olyan óvatosan beszél, mintha még tulajdon eszméletének születésétől is meg-megrettenne. Itt is láthatjuk: a kozmikus mértékeket emlegető poézis általában alkalmas arra, hogy a személyiség tartós sérelmeit is szóba hozza, és hitelét így, közvetlen tapasztalatainak említése nélkül is elmondhassa.

Kirilla Teréz melankolikus lírai tónusa az élet alapeseményeit érinti (születés, elhagyatottság, érzelmi állapotok múlása, kudarcok gyönyöre, halál). Hasonlatainak anyagát a nagy vizek, magas mennyboltok, meg-megtörő fények, kifürkészhetetlen mélységek, szeráfi vigasztalások, halál emlékeit sodró gyászpercek elemeiből meríti. A halál emlegetése azonban itt — ebben a képzuhatagban, a főnevekre összpontosító sarkos kristályszerkezetekben — nem válik modorossá, hanem mindig igazolja a túl homogén szóhasználat merészségét. A szövegek ugyan a szabadvers glóriájában közelednek felénk, de soha nem a fegyelmezetlenség örve alatt: Kirilla Teréz tömondatai nagy munka nyomait viselik magukon, lépten-nyomon a költői redukció mozzanatára utalnak. A maximaszerű, szinte gátlásos stílus kötelez a pontosságra, a pőre mondatok olvasói elmélyedésre ösztönöznek, és noha a képek nyers halmozása nem kedvez a megjegyezhetőségnek, a versek végén egyfajta lelkiismereti izgalmat érzékelünk. Talán abból is fakad a megilletődöttség, hogy a költő az egyetemes mértékek köré súlyos egyedi tapasztalatok sejtelmeit sűríti — de meglehet, rokonszenvünket egyfajta érintetlenség sugallata, a tisztaság elemi igénye is indokolja (*„A magány vértanúsága a gyengébb idegzetűeket felőrölte, aki viszont erősebb volt, csak még több erőt merített belőle"* — mondja *A fekete hegedű* című prózai darab). Kirilla Teréz a félhangok, negyedhangok induló lírikusa. De rejtett és rejtelmes panaszából — s ez már a költészet paradox hatástörvénye — vigaszt merít az olvasó.

Sőt lehet, hogy nem is vigasznak kellene neveznem ezt az olvasóra átháramló erőt. Lehet, hogy ez a szabatosabb szó: költői hitelesség. (*Cédrus Művészeti Alapítvány — Napkút Kiadó,* Budapest, 2012)

BÁTHORI CSABA

NEMESHEGYI PÉTER: MOZART — ISTEN SZERETETÉNEK MUZSIKUSA

Milos Forman (nyolc Oscar-díjjal kitüntetett) játékfilmje óta milliók tudják, hogy az *Amadeus* cím Mozart személyét jelenti. De azt csak Nemeshegyi Péter szeretettől sugárzó könyvéből értjük meg, hogy Mozart harmadik neve, a keresztapától való Theophilus se véletlen, sőt talán az sem, hogy Mozartnak és Nemeshegyi Péternek is január 27-e a születésnapja… Nos, az ókori vértanú neve (*Theos:* Isten, *philein:* szeretni) azt jelenti: Isten szeret, s azt is: szeretni Istent… A név sorshordozó lehet: Mozart harmadik keresztneve a zeneszerző életének valóságát képviseli, hiszen tehetségének elkápráztató adományai teszik számunkra nyilvánvalóvá, hogy Isten mennyire szerette őt, Mozart istenszeretetéről pedig nemcsak szakrális művei, de profán remekeinek „mennyei hitele" is méltón tanúskodik. Az új Mozart-könyv, az *Isten szeretetének muzsikusa* témái Japánban fogantak, ahol Nemeshegyi Péter évtizedekig élt, a jezsuiták által vezetett tokiói Sophia Egyetem teológiai karának tanáraként. S történt, hogy az akkori rektor évnyitó beszédében megemlítette: a diákok értelmi fejlődése megfelelő, ám a kifinomult, gazdag érzelmi világ életükben csak töredékesen bontakozik ki. Ekkor a zenét és Mozartot különösképpen kedvelő teológiai tanár, akinek édesapja Bartók Bélánál tanult zenét, hirtelen ötlettől indíttatva megszervezett egy szabadon választható kurzust, amely bemutatta Mozartot a tizenkilenc-húsz éves japán fiataloknak: a gyermek-darabokat, az életmű nagy zenéit, a *Jupiter szimfónia*t, az utolsó remekműveket, a *Varázsfuvola* operát, a *Requiem*et és a néhány taktusnyi, csodálatos *Ave verum corpus* motettát, amit a már utolsó hónapjait élő szerző — felesége gyógyüdülése helyszínén, hálából a szállásért — a badeni kántornak ajánlott.

Eleinte kevesen voltak a hallgatók, majd híre ment a Nemeshegyi Péter által rendezett előadásoknak, közös zenehallgatásnak, s a jelenlévők több százan, néha ezren is voltak, ültek a padlón… Legtöbbjük nem is volt keresztény, de a zenében megérezték a derűt, a szépséget és ezeken keresztül az istenhitet — mondja könyvében a szerző. Benyomásaikról pedig afféle vizsgadolgozatot írtak. Milyen is számukra Mozart zenéje? Íme, az egyik válasz: „Mintha pillangó röpködne boldogan és szabadon valami végtelen térben, melyet nagy szeretet ölel át." Mielőtt túlzott idealizmussal gyanúsítanánk a japán ifjút, idéznem kell Szabó Lőrinc versének néhány hasonló ihletettségű sorát a *Mozart hallgatása közben* költeményből. A költő is „az édes könnyelműség lepkeszárnycsókú pillanatait" említi, „a szeszként libbenőt, a legvadabb, a villámgyors szitakötőt". És a vers vége felé, mielőtt a napóra drága jó intelmét megismételné: „Non numero horas nisi serenas", azaz „Csak a derű óráit számolom" — íme ezt is írja: „gyógyíts meg, Zene, te, Mindenségé, édes üteme a fájdalomnak, Varázsfuvola, varázsjáték, te, tündér mámora hitnek, reménynek…" És egy másik japán diák szavai, melyeket az életművön végigvonuló, a *Jupiter szimfónia*ban fényesen felragyogó „Mozart-névjegyről", a do-re-fa-mi motívumról mond: „Ez a négy hang az egész világban mindennek a hangja. Annak is a hangja, aminek nincs hangja. Ez magának a létnek a hangja." Mintha olvasta volna Dienes Valéria mondatait: „Azért adta a Teremtő az emberiségnek a zenét, hogy legyen valami ebben a kemény, vaskos anyagvilágban, ami egészen hasonlít a lélekhez. Az emberlélek eszmélő munkájának a zene a képe. Metafizikai művészet. Aki zenét alkot, az — ha talán nem is tudja — filozofál. A zene Istené! Az ének Isten hangja!"

Mégis, nem idealizálja-e a szerző előadásaiban ezt a minden mélységet megjárt, néha kétségbeesett, halálfélelemtől szorongatott, gyakran vaskos tréfák mögé rejtező, szemérmes, kiszolgáltatott, az élet minden keservét és örömét megtapasztalt zseni életét, zenéjét? Nem, ő maga is elmondja Mozart nyomorúságait, de a mozarti muzsikában mégis „a hangok gyönyörű diadalát látja a föld gonosz erői felett", a játékosság, az erő és finomság jelenlétét. Ahogy Batta András fogalmazta egyik írásában: „amit komolynak vélünk, arról kiderül, hogy csak játék, és amin elmosolyodnánk, bármelyik pillanatban siratnivalóan esendővé lesz". A tragikusan szép — ez Mozart természetének, muzsikájának csodája.

Megtudják a japán fiatalok Nemeshegyi Pétertől a *Requiem* titokzatos történetének tényeit is. A műkedvelő muzsikus gróf, Franz von Walsegg, akinek a Semmering hegységben volt kastélya, azt a hitet szerette volna kelteni, hogy nemrég meghalt felesége emlékére maga szerezte a *Requiem*et. A jogi, gyakorlati dolgokban jártas birtokos-szomszédját bízta meg, hogy az ő nevét eltitkolva járjon el a megrendelés ügyében Mozartnál. Mozart halála után el is vezényelte a művet, ha nem is elsőként, ahogy szerette volna, de végül az eredetileg tervezett helyszínen is, Maria Schutz kegytemplomában. Ismét véletlen-e, hogy Nemeshegyi Péter gyermekkorában gyakran megfordult e kis templomban szüleivel, persze nem sejtve, hogy e szín-

helynek mi köze van Mozarthoz… Felnőttként, már papként azután újra ellátogathatott ide, beírván a templom vendégkönyvébe: „Itt kaptam azt a kegyelmet, amely végül elvezetett a papsághoz. Istennek legyen hála. Nemeshegyi Péter japán misszionárius."

A kötet zárófejezetében olvashatjuk a *Requiem* latin szövegét, annak magyar fordítását, szöveg- és zene-elemzését, közérthető teológiai magyarázatokkal. A *Dies irae* sequentia versét Babits Mihály fordításában közli a szerző, érdekes azonban, hogy bizonyos strófák esetében Babitsét kicseréli Sík Sándor soraira. Sőt, a szöveghűség érdekében — úgy találom — helyenként saját változatokat is szerepeltet a műfordítás egészében. Hasonló öröm, hogy a *Figaro lakodalma* bravúros ismertetéséhez a magyar fordítás előtt közli Da Ponte olasz szövegét is. A teológus értő megjegyzései az üde és kalandos történetről és a bölcs, filozofikusan derűs muzsikáról lenyűgözőek és szórakoztatóak, a mozarti mosoly szellemében fogantak. A groteszk, huncut fordulatokkal, csapdákkal teli cselekmény végén szinte szakrálisnak hat a megbékélés, megbocsátás közös öröme. *Sursum corda!* Mozart és Nemeshegyi Péter erre bíztat: emeljük fel a szívünket. Eszembe jut Solti György karmester első hazatérésekor izgalmakkal telített próbája az Operaház zenekara élén. Átkiabálta a *Figaro lakodalma* nyitányának sistergő, izgatott muzsikáját, s azt kiáltotta: Ez él, ez a zene él, jobban, mint mi itt együtt valahányan!

Csaknem háromórányi Mozart-zenét hallgathatunk meg a kötethez mellékelt CD-lemez jóvoltából. Bizonyosan nyomdai tévedés, hogy a híres *A-dúr klarinétverseny* a kötetben D-dúr darabként említtetik. Még bizonyosabb azonban, hogy a japán diákokhoz hasonlóan magyar fiatalok és felnőtt olvasók különleges, felejthetetlen zeneismertetésnek lehetnek élvezői. Bárcsak sokan volnának! Akkor, ahogy Nemeshegyi Péter Mozart varázslatának jegyében reméli, több lenne a világban a jóság és a szeretet. (*Kairosz Kiadó,* Budapest, 2012)

CZIGÁNY GYÖRGY

JITIANU LIVIU: MI TÖRTÉNIK AZ EGYHÁZAMMAL? Gondolatmorzsák

Alapvetően három magatartás lehetséges a (római katolikus) egyház mai helyzetét szemlélve. Ezt a hármat a nagy romantikus alkotóktól kölcsönvett képpel szemléltethetjük: egy kisebb csoport hangosan zokog egy sziklaszirten, miközben lent, a szakadékban az egyház hajójának már csak egy kis része látszik ki a tenger vizéből. A sziklaszirttől kissé távolabb, egy biztonságos helyen nagyobb tömeg gyűlt össze. Az emberek itt már nem zokognak, eleinte kíváncsiskodva tekintgettek előre, de az események előrehaladtával, a hajó süllyedésére már csak közömbösen elfordulnak, némelyek a fülüket is befogják, hogy ne hallják a zokogók egyre hangosabb jajveszékelését. A harmadik utat azok választják, akik kereszténységekhez méltóan nem zokognak hangosan, nem is fordulnak el közömbösen, hanem egyre csak keresik a megoldást arra, hogy miként lehetne megmenteni a hajót, hiszen tudják: Isten segítségével semmi sem lehetetlen. Jitianu Liviu a harmadik lehetőséget választotta. Könyvének címe — *Mi történik az egyházammal?* — lehetne zokogó felkiáltás is. De semmiképpen sem az. A kérdést, amelyet bátran feltesz, az egyház múltja, jelene, jövője által hordozott problémák ismeretében válaszolja meg. Perspektívája egyszerre globális és lokális: az egyetemes egyház problémáit nemcsak általánosságban írja le, hanem az erdélyi közösség hibáira, gyenge pontjaira is rámutat.

A szerző római katolikus papként felhívja a figyelmet arra, hogy a kereszténység elveszítette korábban betöltött szerepét Európában. T. S. Eliot az európai népek kultúrájának „bölcsőjeként" határozta meg a kereszténységet, amelyet Jeruzsálem, Athén és Róma hármassága fog közre. A szekularizáció és a laicizálódás korában a kereszténységet arra kényszerítik, hogy mondjon le az egyetemesség igényéről, és a vallások színes forgatagában csak egy legyen a sok közül. Azonban a kereszténységnek nemcsak a kívülről jövő nehézségekkel kell szembenéznie, hanem a belső kihívásokkal is. A kereszténység túlságosan berendezkedett ebben a világban, az egyházban is gyakran előfordul az „én" és a hatalom középpontba helyezése a szolgálat helyett. A válságból kiutat jelenthetne, ha felébrednénk a kulturális amnéziából. Jitianu a politikai teológia kiemelkedő alakja, Johann Baptist Metz nyomán kifejti az anamnétikus kultúra lényegét, amely vallásunk alapját képezi. Az emlékezés ebben az esetben nem a történelmi emlékekbe való belefeledkezést, az emlékek, történelmi monumentumok mitizálását jelenti, hanem egy olyan beállítódást, amely nyitott a szenvedéssel való konfrontációra, megvalósítja a *memoria passionis*t, a szenvedés emlékezetét. Az egyház feladata továbbá az, hogy értelmes párbeszédet kezdeményezzen a világgal: Isten dicsőségét ne a metafizika magaslatáról hirdesse, hanem a tradíció alapjain, a mai kor nyelvére „lefordítva". Ez a vállalkozás egyáltalán nem könnyű feladat, hiszen magában hordozza azt a veszélyt, hogy a vallás „tartalmait" a jelenkor igényeihez igazítjuk, s ezzel hozzájárulunk az értékek dekonstrukciójához.

Az ortodox kereszténységről az a téves felfogás él a köztudatban, hogy a hagyomány „rácsai"

fogva tartják. Ezzel szemben Jitianu a kortárs ortodox teológián belül egy olyan emberképű felfogást ismertet, amelynek elfogadásával a nyugati kereszténység csak nyerhetne jövője szempontjából. Az ortodox neopatrisztika lényege, hogy a görög egyházatyák tanításának szem előtt tartásával egy olyan egyháztant alakított ki, amely mélységen teandrikus, és középpontjában a kommunió áll. Az egyház olyan tér, amelyben Isten és ember közösségre léphet egymással: „Az egyház hivatása: összemberivé lenni. Ebben áll az egyház teandrikus volta: benne egymásra talál Isten és a teremtés, kiengesztelődik az emberi és az isteni természet" (56.).

Az egyház tagjaként fontos tudatosítani azt is, hogy milyen igazság-fogalommal rendelkezünk, és ez miben különbözik a posztmodern világ igazságkoncepciójától. XVI. Benedek pápa 2009 júniusában kiadott, *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájának hívószava a szeretet és az igazság. A pápa az igazságot Krisztussal, a Logosszal, Isten kimondott szavával azonosítja. Az igazság és a szabadság korrelatív fogalmak, amelyek feltételezik és kölcsönösen kiegészítik egymást. A globalizáció színpadán a kereszténység ajánlata az emberi méltóságot középpontba helyező piacgazdaság és politika, amely az egyéni javakon alapuló közjóra épít. A kereszténység abszolút igazságigénnyel lép fel a posztmodern multiopcionalitásával szemben. A posztmodern kor lemond az abszolút igazságról, a nagy elbeszélésekről és az egyetemes tudás lehetőségéről: mindent átenged a választási lehetőségeknek, „a több/sok jó megoldás" felszínességének. A posztmodernitás végső soron a kötődések, a gyökerek, a hagyományok elvesztéséhez vezet. Azonban a kereszténység biztos alapokra, „sziklára épít", amely „igen, igen; nem, nem" (Mt 5,37) válaszokat vár, nem fogadja el az „igen is lehet és nem is lehet" megoldását.

A hagyomány és a jelenkor keresztüzében kell kiformálódnia a papi identitásnak. A hagyományokra építő közösség az egyén teljes bevonódását, személyes részvételét igényli. Ellenben a modern kor szervezeteire a célracionalitás jellemző, amely a szubjektumra bízza saját egyéni identitásának kiválasztását. Jitianu hangsúlyozza, hogy a szolgálati és az egyetemes papság nem választható el egymástól, de nem is szabad demokratizálni a hierarchikus struktúrát. A szolgálati papság és az egyetemes papság Krisztus papi szolgálatában egyesül. A papság megújulását a kötet szerzője a II. Vatikáni zsinat szellemiségében látja, amely a papi hivatást szolgálatként, küldetésként határozza meg. Ehhez szorosan kapcsolódik a cölibátus, amelyet tévedés az egyház dogmájaként értelmezni. Jitianu szerint keresztény életeszmény, Istentől kapott ajándék: „Mindig úgy éreztem, hogy a cölibátus válaszadás: életválasz Isten önfeltárulkozására. Olyan válasz, amely a teljes ember »igen«-jét kívánja meg" (150.).

A Jitianu Liviu által mutatott, közösségre építő egyházképnek van jövője. A könyv nem manifesztum, amely forradalmi eszmékkel lép fel, hanem olyan problémákat tár olvasója elé, amelyek tudatosítása elengedhetetlen annak az alternatívának a megvalósításához, amelyet az egyéni szolgálat szintjén kell elkezdeni. Ennek eredménye lehet egy olyan közösség, amelyhez érdemes tartozni. (*Verbum*, Kolozsvár, 2012)

IKKER ESZTER

DOBOS KÁROLY DÁNIEL — NAGYPÁL SZABOLCS (SZERK.): KIZÖLDÜLŐ OLAJFA
Hivatalos megnyilatkozások a zsidó-keresztény párbeszédben

Milyen irányba halad a kereszténység és a zsidóság viszonya? Mit gondolnak erről a keresztények és a zsidók? Melyek azok a kérdések, amelyeket mielőbb tisztázni kell a gyümölcsöző, békés együttéléshez? Milyen meggyökeresedett előítéleteket kell feladnia a kereszténynek, de a zsidóknak is ahhoz, hogy a két vallási közösség kapcsolatának szebb legyen a jövője, mint a múltja? A második világháború szörnyű tapasztalatai óta egyre több zsidó és keresztény kezdi megérteni, hogy ezeket a kérdéseket nem szabad a szőnyeg alá söpörni. Ezért nagyon fontos a Dobos Károly Dániel (PPKE BTK, ELTE BTK, orientalista) és Nagypál Szabolcs (ELTE ÁJK, jog- és vallásbölcsész, római katolikus teológus) által szerkesztett kötet, amelyben magyarra fordítva összegyűjtötték a zsidó–keresztény párbeszéd legfontosabb hivatalos megnyilatkozásait 1947-től egészen 2009-ig bezárólag. Így Magyarországon is egyre többen kapcsolódhatnak ehhez a nélkülözhetetlen párbeszédhez. Nélkülözhetetlen, mivel történelmi célja nem más, minthogy megvesse annak alapjait, hogy a *soá* soha ne ismétlődhessen meg.

A vallásközi párbeszéd korunkban egyre kiterjedtebbé válik, mint azt a *Békés Gellért Ökumenikus Könyvek* sorozat is mutatja, amelynek a *Kizöldülő olajfa* a negyedik darabja. Annyiban viszont a zsidó–keresztény dialógus különösen jelentős, hogy mindegyik kezdeményezés közül ez a legkorábbi, s talán a legeredményesebb is, ekként pedig mintájául szolgálhat más vallásközi párbeszédek számára is. Milyen kézzel fogható sikerekről beszélhetünk? Az egyik leglényegesebb ilyen siker, hogy elkerülhetetlenné vált a keresztény teológia egyik elméletének a felülvizsgálata, amely évszázadokig áthatotta a keresztény igehirdetést. A „megvetés tanítása" szerint, mivel a

zsidók nem hittek Jézus Krisztusban, ezért Isten elvetette őket, felbontotta a velük való szövetséget, és a kiválasztottság ezek után csakis a Katolikus Egyházat illette meg. Ezenfelül a templom lerombolása a zsidók szétszóratása, s az évszázadok megpróbáltatásai mind isteni büntetésként értelmezendők. Ám manapság a Katolikus Egyház és egyre több keresztény teológus elutasítja ezt a tanítást, hiszen biblikusan nem lehet megalapozni, sőt Pál egyértelműen kiáll amellett, hogy a zsidók kiválasztottsága nem szűnt meg. Ezáltal pedig lehetetlenné válik, hogy a zsidó népet a keresztények „elátkozott" népnek tekintsék, annál is inkább, mivel újra és újra megerősítik a Szentírás keresztény, s emellett szakavatott értelmezői, hogy teljesen elhibázott volna a zsidóknak kollektív felelőséget tulajdonítani Jézus perével és kivégzésével összefüggésben. Ezek a teológiai meglátások nemcsak utat nyitnak a zsidó–keresztény párbeszéd elmélyítésének, de a liturgiában és a hitoktatásban olyan változásokat eredményeztek és eredményezhetnek, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyház egészében mindinkább visszaszoruljon az antiszemitizmus. Így ne csak a teológiai könyvek szintjén maradjanak meg ezek a felismerések és tanulságaik. Természetesen még mindig sok a tennivaló, mivel ez a helyettesítési teológia még mindig sok helyen nagyban befolyásolja a keresztények gondolkodását.

A kötetben az egyes szövegek aszerint vannak csoportosítva, hogy mely szervezet, csoport adta ki őket (Római Katolikus Egyház, Egyházak Ökumenikus Tanácsa és különböző vallásközi szervezetek). Ezen belül pedig időrendi sorrendben lettek elhelyezve az egyes dokumentumok, ezzel könnyebben láthatóvá válnak a különféle tendenciák. Segítenek az eligazodásban Dobos Károly Dániel és Nagypál Szabolcs összefoglaló jellegű tanulmányai, amelyek megvilágítják az egyes megnyilatkozások történeti hátterét és sok olyan összefüggést, amelyeket pusztán a szövegeket olvasva nem ismerhetnénk fel. A különböző vallásközi szervezetek fölhívásait, dokumentumait olvasva az is világossá válik, hogy nemcsak a keresztény, de a zsidó gondolkodásban is egyre erősebbek az olyan tendenciák, amelyek megkönnyíthetik azt, hogy mindkét vallás követői egyre jobban megértsék egymást. Például megjelenik az a gondolat, hogy bár a zsidó hagyomány idegenellenes szólamainak nem voltak olyan végzetes következményei, mégis jobb ezeket felülvizsgálni (148.).

Érdemes megfigyelnünk a dokumentumok megfontoltságát. Ez a nyelvi megfogalmazásra is kiterjed. Hogy ezt pusztán a kötetet elolvasva is érzékelhetjük, az persze köszönhető a fordítók körültekintésének is. Bárki is vegye kezébe a szöveggyűjteményt, biztosan felfigyel arra a tudatos fordítói döntésre, hogy ahol csak lehetett, az elterjedtebb *holokauszt* kifejezés helyett a *soá* szót használják, mivel ez utóbbi teológiailag semleges. Ez azért is szerencsés választás, mert sem a kereszténységben, sem a zsidóságban nincs egyetértés arra vonatkozóan, hogy teológiailag hogyan lehetne értelmezni ezt a borzalmas eseménysort, vagy hogy egyáltalán szükség volna-e ilyen teológiai értelmezésre.

A kötet által az is nyilvánvalóvá válik, hogy a fenti problémán kívül milyen sok nyitott kérdéssel kell szembesülniük a dialógus résztvevőinek. Hogyan kell a keresztényeknek viszonyulnia a zsidósághoz? Úgy, mint bármelyik másik vallás követőihez, vagy egészen másként? Szabad-e egyáltalán arra törekednie bármilyen formában a kereszténységnek, hogy a zsidók megtérjenek? Ha nem (márpedig a szöveggyűjtemény tanulsága szerint egyre több keresztény szerint ez a helyes válasz), hogyan kell érteni Krisztus és a keresztény vallás egyetemességét, illetve egyetemesség-igényét? A gyakorlati és a teológiai problémák ezen a ponton is megkülönböztethetetlenné válnak. Az sem véletlen, hogy elsősorban keresztény problémákat sorolok itt fel. Jól látszik, hogy a történelmi háttér elsősorban a kereszténységet kényszeríti arra, hogy átgondolják saját korábbi meggyőződéseiket. A dialógusnak ez a keresztény-központúsága felveti azonban a kérdést, hogy vajon nem lehetne-e a dialógust még szélesebb alapokra helyezni? Bár az is lehet, hogy a helyzet az, hogy a zsidóságnak nem teológiai jellegű átgondolnivalói akadnak, hanem inkább politikaiak. Hiszen Izrael állam létrejöttével egészen új helyzet alakult ki, s kérdéses, hogy ebben az új helyzetben milyen politikai irányvonal szolgálja leginkább a zsidóság érdekeit, és a tartós béke megteremtését. Ezt jelzi az a felekezetközi felhívás, amelynek elkészítésében zsidó és keresztény vallású gondolkodók közösen vettek részt, hogy világosan különbséget kell tenni Izrael kormányának jó szándékú kritikája, valamint az Izrael-ellenesség között (168.).

Összességében a könyv átfogó és részletes képet ad arról, hogyan alakult a zsidóság és a kereszténység párbeszéde az elmúlt 60 év folyamán. A gyűjteményt olvasva joggal reménykedhetünk abban, hogy a nemzetközi és a magyarországi erőfeszítések tényleg közelebb hozzák egymáshoz a kereszténységet és a zsidóságot külföldön és Magyarországon egyaránt. Nem csak azért, hogy a történelem ne ismételje önmagát. Ez a kezdeményezés önmagában is értéket képvisel, mivel általa mindkét vallás gazdagodhat, s jobban megértheti saját küldetését és mondanivalóját. (*L'Harmattan*, Budapest, 2011)

BERNÁTH LÁSZLÓ

SOMMAIRE

Le centenaire de la naissance de Géza Ottlik et István Örkény

DÓRA GUNDA-SZABÓ: Sur le livre *Próza* de Géza Ottlik
MÁRIA HERNÁDI: Temps et rêves dans le roman *Buda* d'Ottlik
BÉLA POMOGÁTS: A la mémoire d'István Örkény
■ Poèmes d'Eszter Jánosa, Teréz Kirilla, Péter Vasadi et András Visky
■ Entretien avec la poétesse Anna Szabó T.
ENDRE FÉJA: Les années d'enseignement de Gyula Juhász
GYÖRGY GÖMÖRI: 1956: poètes polonais sur la colombe de la paix de Picasso
■ Pour le quatre-vingtième anniversaire de l'écrivain Anna Jókai
■ Extraits du journal conciliaire d'Yves Congar

INHALT

Hundertjahrfeier der Geburt von Géza Ottlik und István Örkény

DÓRA GUNDA-SZABÓ: Über das Buch *Prosa* von Géza Ottlik
MÁRIA HERNÁDI: Zeit und Träume im Roman *Buda* von Ottlik
BÉLA POMOGÁTS: Erinnerung an István Örkény
■ Gedichte von Eszter Jánosa, Teréz Kirilla, Péter Vasadi und András Visky
■ Gespräch mit der Dichterin Anna Szabó T.
ENDRE FÉJA: Jahre in Lehrtätigkeit im Leben von Gyula Juhász
GYÖRGY GÖMÖRI: 1956: polnische Dichter über die Friedenstaube von Picasso
■ Laudatio für die Schriftstellerin Anna Jókai zu ihrem 80. Geburtstag
■ Fragmente aus dem Konzilstagebuch von Yves Congar

CONTENTS

100th Anniversary of the Birth of Géza Ottlik and István Örkény

DÓRA GUNDA-SZABÓ: About the Book *Prose* by Géza Ottlik
MÁRIA HERNÁDI: Time and Dreams in the Novel *Buda* by Ottlik
BÉLA POMOGÁTS: In Memory of István Örkény
■ Poems by Eszter Jánosa, Teréz Kirilla, Péter Vasadi and András Visky
■ Interview with the poet Anna Szabó T.
ENDRE FÉJA: Gyula Juhász' Years of Teaching
GYÖRGY GÖMÖRI: 1956: Polish Poets about the Dove of Peace by Picasso
■ Laudatio for the Writer Anna Jókai for her 80th Birthday
■ Excerpts from „My Journal of the Council" by Yves Congar

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ
Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA
Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,
KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA
Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató
Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: http://www.vigilia.hu; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2012. évre 5.040,– Ft, fél évre 2.520,– Ft, negyed évre 1.260,– Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 15.240,– Ft/év vagy 95,– USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.
SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 500 Ft

VIGILIA

SZEMLE

	Hónapról hónapra
KENYERES ZOLTÁN	Pár percesek
UMBERTO ECO	A prágai temető
KIRILLA TERÉZ	Vándorló akkordok
NEMESHEGYI PÉTER	Mozart – Isten szeretetének muzsikusa
JITIANU LIVIU	Mi történik az egyházammal?
DOBOS KÁROLY	
DÁNIEL – NAGYPÁL SZABOLCS (SZERK.)	Kizöldülő olajfa. Hivatalos megnyilatkozások a zsidó-keresztény párbeszédben
A SZEMLÉKET ÍRTÁK	Báthori Csaba, Bernáth László, Bod Péter, Czigány György, Ikker Eszter, Rónay László és Tanos Márton

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Vigilia karácsonyi körkérdése
- A Vigilia pályázatának nyertes írásai
- Buda Attila, Hámori Antal, Makai Péter, Szénási Zoltán, Szilágyi Ágnes Judit, Karl Rahner és Tarjányi Béla tanulmánya
- Adonyi Sztancs János, Csarnai Attila, Halmai Tamás és Muszatics Péter írása

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602111